
Dünyada ve Türkiye’de Sendika - Siyaset İlişkisi

Dr. Erkan AYDOĞANOĞLU

Genişletilmiş İkinci Basım

Ocak 2011

Kültür Sanat Sen

(Kültür ve Turizm Emekçileri Sendikası)

Adına Sahibi:

Yavuz Demirkaya (Genel Başkan)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Cemal nver (Genel Eēitim Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Sekreteri)

Yönetim Yeri:

Necatibey Cad. No:84/6 Maltepe/Ankara

Tel/Faks: (0.312) 232 12 51

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. San. Tic. Ltd. şti.

Adakale Sk. No:32/27 Kızılay/Ankara

Tel: (0.312) 433 23 10

Sayfa Düzeni / Kapak: Sinan Demirkaya

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	4
TİCARET KAPİTALİZMİNDEN SANAYİ KAPİTALİZMİNE GEÇİŞ.....	5
SENDİKA VE SİYASET KAVRAMLARI.....	13
BAZI ÜLKELERDE SENDİKA - SİYASET İLİŞKİSİ.....	20
İngiltere’de Sendika - Siyaset İlişkisi.....	21
Fransa’da Sendika - Siyaset İlişkisi.....	34
Almanya’da Sendika - Siyaset İlişkisi.....	40
Amerika’da Sendika - Siyaset İlişkisi.....	46
Rusya’da Sendika - Siyaset İlişkisi.....	53
20. YÜZYIL VE EMEK HAREKETİ.....	56
TÜRKİYE’DE SENDİKA SİYASET İLİŞKİSİ.....	65
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Emek Hareketi.....	74
1946 Sonrası Emek Hareketi ve Sendikalar.....	75
1960 Sonrası Dönem.....	78
1980 Darbesi ve Sonrası.....	88
Sonsöz.....	98
KAYNAKÇA.....	101
EK-1: DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SENDİKA SİYASET İLİŞKİSİ (SUNUM).....	104
EK-2: EMEK TARİHİ (KRONOLOJİ).....	190

Giriş

Tarihsel olarak emeğin, çalışma kavramının kökenine bakıldığında, bugün pek çok emekçinin zihninde oluşarlardan farklı anlamlarla karşılaşılır. Emek ya da çalışmak, eski Yunancada “doğum anındaki sancı” anlamına gelirken, Latineden türeyen diğer dillerde de acı çekmek, azap ve işkence gibi anlamları vardır (Ciulla, 2000:24–32). Gerçekten de insanlık tarihinde, sadece kapitalizmde değil feodal dönemde, ondan daha önceki dönemlerde toplumsal zenginlikleri üreten kölelerin, serflerin, işçilerin çalışma yaşamında var oluşları her zaman sancılı ve acılarla dolu olmuş, emekçiler açısından tarih boyunca emek ya da çalışmak demek, aynı zamanda acı çekmek anlamına gelmiştir.

Emek kavramı acı ve sıkıntı çekmek açısından asıl anlamını kapitalizm ile birlikte kazanmıştır. Kapitalizm öncesinde, hatta Fransız devrimine kadar olan dönemde çalışmak zorunludur. Zorla çalıştırma, yani angarya oldukça yaygın bir uygulamadır. O dönemde işçiler istedikleri zaman işlerini bırakıp gidememiştir. Bu nedenle işçiler çoğu zaman zor kullanılarak çalıştırılmış, angarya çalışmanın genel biçimi olmuştur. Öyle ki, kapitalizmin ilk oluşmaya başladığı yıllarda işten kaytaran, yavaş çalışan işçiler sürekli olarak cezalandırılmış, hatta işi bırakıp giden çok sayıda işçi dövülerek zindanlara bile atılmıştır. Bazen öyle cezalar verilmiştir ki, işi bırakıp gitmeyi alışkanlık haline getiren çok sayıda işçinin kulakları kesilmiş, bu şekilde işi bırakıp gitmeyi düşünen diğer işçiler patronlarına itaate zorlanarak korkutulmak, sindirilmek istenmiştir¹.

Batıda işçi sınıfının katıldığı ilk sınıf mücadelelerini başlatan ve bu mücadelelere öncülük eden burjuvazi olmuştur. Fransız devrimine kadar ilerici, devrimci bir sınıf olan burjuvazi, Avrupa’da ticaret kapitalizminin gelişmesiyle birlikte ekonomik alanda giderek

---

¹ Kulakları kesilen işçiler daha sonra iş aramaya çıktıklarında, kulakları kesik olduğu için patronlar tarafından tehlikeli görülüp işe alınmamışlardır. Çalışacak iş bulamayan bu işçiler, geçimlerini sağlayabilmek için zenginlere karşı şiddet uygulamışlar ve hırsızlık yaparak geçimlerini sağlamışlardır.

güçlenmiş, işçi sınıfının ve yoksul köylülerin desteğini arkasına alarak ekonomik temelleri sarsılmaya başlayan aristokrasinin ve onun destekçisi Kilise’nin mutlak egemenliğine son vermiştir. Dönemin en örgütlü devrimci sınıfı olan burjuvazi, sayıca onlardan çok daha fazla olan işçiler ve köylüleri *eşitlik, özgürlük, kardeşlik* sloganı ile etrafında toplayarak 1789’da Fransız Devrimi’ni gerçekleştirmiş ve ekonomik alandaki egemenliğini, siyasal egemenliği de ele geçirecek sağlamlaştırmıştır.

Burjuvazinin işçi sınıfını yedeğine alarak yürüttüğü bu mücadelenin sonrasında yaşananlar, yeni oluşmaya başlayan modern işçi sınıfı açısından büyük hayal kırıklıkları ile sonuçlanmıştır. Burjuvazi, işçi sınıfının desteğiyle iktidara sahip olduktan sonra, işçi sınıfına ve yoksul halka sırtını dönmüş, onların taleplerine kulaklarını tıkamıştır. Fransa’da ve İngiltere’de burjuvazinin, seçme-seçilme hakkı başta olmak üzere, bazı temel hakları sadece mülk sahibi erkekler ile sınırlı bir ayrıcalık olarak hayata geçirmesi, tamamı mülksüz olan işçi sınıfı açısından tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Ancak bu gelişme, aynı zamana işçi sınıfına unutulmayacak kadar tarihi bir ders de vermiştir. Bu tarihsel dersin en önemli sonucu, işçilerin devletten ve sermayeden bağımsız bir sınıf olarak örgütlenmedikçe, burjuvazinin tahakkümü ve etkisinden kurtulamayacak olmalarıdır. Bu durumun sonraki döneme yansıyan en somut sonucu ise, işçilerin burjuvaziden, sermayeden bağımsız olarak diğer sınıf kardeşleriyle birleşerek örgütlenmeye başlaması olmuştur.

TİCARET KAPİTALİZMİNDEN SANAYİ KAPİTALİZMİNE GEÇİŞ

Kapitalizm, feodal dönemde ortaya çıkan ticaret kapitalizmi ile tarih sahnesine çıkmıştır. Kapitalistlerin ataları olan tüccarlar, bir malı çok olduğu yerden ucuzca alıp, az olduğu yerlerde pahalıya satarak, bilinen anlamda ticaretin altın kuralını uygulayarak gelişmişler ve güçlenmişlerdir. Ticaretle uğraşan tüccarlar, ucuzca aldıkları malları başka yerlerde normal fiyatının çok üzerinde satarak önemli kazançlar elde etmişlerdir. Yunan mitolojisinde hırsızların, kumarbazların ve

tüccarların aynı tanrıya (Tanrı Hermes) taptıkları düşünüldüğünde bu durum şaşırtıcı değildir.

Dünya tarihi 16. yüzyıldan itibaren yeni ve sancılı bir döneme girmiştir. 15. yüzyıl sonlarında coğrafi keşiflerin hız kazanması ve 1492 yılında Amerika kıtasının keşfi ile ekonomik-toplumsal gelişmenin hızı artmıştır. Bilimsel keşifler ve tarihin akışını hızlandıracak olan teknolojik buluşlar coğrafi keşiflere paralel olarak ilerlemiş ve 18. yüzyılda İngiltere’de başlayan sanayi devrimine giden yolu açmıştır.

Sanayi devrimine kadar olan dönemde en önemli üretim faaliyeti alanı tarım ve ticaret olmuştur. Bu durum, klasik iktisatçılar olarak bilinen dönemin düşünürlerinin (David Ricardo, J. Stuart Mill ve Adam Smith) çalışmalarına da konu olmuş, liberalizmin ve kapitalizmin düşünsel temelleri bu dönemde atılmıştır. Liberalizmin ve klasik iktisadın kurucusu olarak bilinen Adam Smith, 1776 yılında yazmış olduğu *Ulusların Zenginliği* kitabında, doğa kanunlarına uyulduğu zaman toplumun kendiliğinden ve en uygun biçimde işleyeceğine yönelik sözleriyle bilinmektedir. Bireyin ve toplumun iyiliği arasında doğrudan bir bağ kurulduğunda her birey kendi çıkarı peşinde koşarken, aynı zamanda toplumsal çıkara da katkıda bulunacağı fikrinin o dönemdeki en önemli kaynağı Adam Smith olmuştur.

Sadece liberalizmin değil, aynı zamanda kapitalizmin de önde gelen fikir kaynaklarından birisi olarak bilinen Adam Smith’in, daha kapitalistlerin yeni yetme olarak türemeye başladığı o yıllarda, her şeye rağmen kapitalist sınıfa fazla güvenilmemesi gerektiğini öğütlemiş olması dikkat çekicidir. Adam Smith o dönemde, gelirini ücret ile kazananlar (işçiler), gelirini toprak rantı üzerinden kazananlar (toprak sahipleri) ve gelirini kâr üzerinden kazananlar (girişimciler) olmak üzere üç grup tanımlamıştır.

Adam Smith’in, tanımladığı üç grup içinde en çok dikkat edilmesi gerekenlerin “girişimciler” olduğunu söylemiş olması önemlidir. Adam Smith’e göre işçiler ve toprak sahiplerinin tersine kapitalistlerin çıkarı toplumun genel çıkarlarıyla uyumsuz, çünkü bu sınıfın ayakta kalabilmesi için kârın sürekli artması gerekir. Liberalizmin teorisini

Adam Smith bile “Kapitalistler her zaman kendi çıkarları peşinde koştukları için toplumun genel çıkarları onlar için önemli değildir” diyerek önemli ve tarihi mesajlar vermiştir.

16. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın sonlarına kadar kapitalist üretim basit elbirliği ve manüfaktür üretim (imalata dayalı atölye üretimi) olarak yapılmıştır. Ticaret kapitalizminin egemen olduğu bu dönemde küçük atölyelerde, ortaçağdan kalma lonca sistemini (meslek birlikleri) sürdürmekte olan farklı mesleklere ait zanaatçılar ile köyünden, toprağından henüz kopmuş olan vasıfsız işçiler (eski serfler) çalışmaktadır. Sanayi devrimine kadar olan dönemde en önemli üretim faaliyeti alanı tarım ve ticaret olmuştur. Bu dönemde üretim büyük ölçüde tarıma dayalı olarak yürütülürken, tarım dışı üretim el sanatlarından ve küçük imalattan oluşmuş, uzak bölgelerle ticaret, kara ve deniz yolu ile gerçekleştirilmiştir.

Üretimin pazarlar için yapılmaya başlanması feodalizmin yapısı üzerinde çözücü bir etki yapmış ve feodalizmi zayıflatıp, sonra onun yerini alacak üretici güçlerin büyümesine uygun bir ortam sağlamıştır. Bu dönemde kentlerin birer ticaret merkezi olarak gelişmesinin, özellikle küçük mülk sahipleri üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Feodal sömürü ilişkileri çözülmeye başladıkça, toplum üzerindeki baskılar artmıştır. Ticaret kapitalizminin gelişmesiyle birlikte tarımın gerilemeye başlaması, şehirlere olan göçü hızlandırmış, bu gelişme şehir nüfusunun hızlı bir şekilde artmasını beraberinde getirmiştir.

Manüfaktür sistemi, kendilerine az para veren ya da onları dışta bırakan loncalara karşı önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Manüfaktür ile beraber, loncalarda kalfa ile ustalar arasında sürmekte olan ataerkin ilişkiler yerini zamanla işçiler ile kapitalist arasındaki çıkar karşıtlığına dayanan ilişkilere bırakmaya başlamıştır. Manüfaktür öncesi dönemde de işçiler emek güçlerini satabilir konumdayken, var olan lonca örgütlenmesi bunun önünde uzun süre bir engel olarak yer almıştır. Ancak manüfaktür ile birlikte lonca sistemi hızla çözülmeye başladığında, modern fabrikaların öncülleri olarak kabul edilen manüfaktürler köylüleri ve zanaatçıları yığınlar halinde kendisine

çekmiş ve daha sonra onların büyük bölümünün işçileşmesinin önünü açmıştır.

Uzun yıllar kendi işlerinde ücretsiz çalışan işgücü, sanayinin gelişmesiyle birlikte fabrikalarda belirli kurallara bağlı olarak çalışmaya başlamış ve modern anlamda “iş” bu şekilde oluşmuştur. Modern iş, işgücünün belli bir ücret karşılığında, belli bir patrona, yine patronun koyduğu çalışma kuralları çerçevesinde, emeğini sunması ya da kiralaması şeklinde ortaya çıkmıştır. Özellikle işçi ve çalışılan gün başına çalışma saatleri belirgin bir şekilde artmıştır. Fabrikada çalışmak, ev üretimi ya da tarımsal üretimden farklı olarak belli zaman dilimlerinde gerçekleştirilirken, erkekler, kadınlar ve çocuklar sürekli vardiya halinde gece ve gündüz çalışmak zorunda bırakılmıştır². Çünkü yeni sistemde üretimin, dolayısıyla işin devamlılığı söz konusudur. Fabrika sistemi, o ana kadar oluşmuş tüm çalışma düzenini ve çalışma saatlerini değiştirirken, aynı zamanda işçilerin günlük yaşam biçimlerini de yeniden belirlemiştir.

Manüfaktür üretimin ilk yıllarında, işçi sınıfının³ büyüme koşulları henüz başlangıç aşamasındayken, işçiler sistemle genel olarak uyumlu halde çalışmışlardır. Burada topraktan henüz kopmuş bulunan ve sonradan işçileşecek olan serflerin, henüz kendi koşullarını kavrayacak zamanı ve deneyimi yaşamamış olmasının büyük payı vardır. Bunun yanı sıra, her geçen gün sömürüyü arttıran kapitalizm, henüz işçileşen serflere, özellikle ilk zamanlarında, eski işleri ve çalışma koşullarına göre görece daha katlanılabilen koşullar yaratmış, bu nedenle modern işçi sınıfının ilk kuşakları fabrikalarda işçi olarak çalışmayı, tarımda çalışmaya tercih etmiştir.

---

2 Kapitalizmin ilk yıllarında makineye “demir adam” (iron man) denilmektedir. Demir adam çalışmaya başlayınca pek çok erkek işçi işten atılmış, makineleşmeyle birlikte istihdam edilenler, çoğunlukla fabrikada sayıları gün geçtikçe artan ve son derece kötü koşullarda çalışan kadın ve çocuk işçiler olmuşlardır.

3 Latince “classis” kökünden türeyen sınıf kelimesi, Roma imparatorluğu zamanında vatandaşları servetlerine göre bölen toplumsal kategorileri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. 14. yüzyılda önce Fransızcaya, sonra 16. yüzyılda İngilizceye geçen “sınıf” kelimesi ilk olarak “İnsanların hiyerarşik derecelere göre dağılımını ya da sıralamasını” gösteren bir kavram olarak ifade edilmiştir (Abendroth, 1992:9-11).

Buhar makinesinin daha ileri bir modelinin 1775 yılında James Watt tarafından geliştirilmesinden sonra bu makine, ilk olarak maden ocaklarında hava ve su pompalanmasında daha sonra da 1785 yılında tekstil sanayinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişmenin ilk etkisi tekstil alanında olmuştur. İngiltere, 1830’lu yıllara gelindiğinde dünya pamuklu dokuma tüketiminin %60’ını karşılayabilecek düzeye gelmiştir. Buhar gücünün makinelerde, özellikle kömür ve demir sektöründe kullanımı, o dönemde sanayi devrimine damgasını vurmuştur. Taşımacılık alanında, demiryolu, deniz ulaşımı ve karayollarında teknik gelişmeler yaşanmış, dokumacılık gelişmiş, nihayet petrol ve elektrik gibi yeni enerji kaynaklarının kullanımı, ikinci sanayi devrimini beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz bu yenilikler hemen yaygınlaşmamıştır. İngiltere’de odunla çalışan son yüksek fırının ancak 1809 yılında söndürüldüğü bilinmektedir. Fransa’da ise yeni ve geleneksel sektörler iç içe geçerek uzun süre varlıklarını korumuştur.

Kapitalizm öncesi emek kullanımı, o zamanki üretim yapısının niteliği gereği büyük ölçüde işçilerin denetiminde olmuştur. Çalışma sonucu ortaya çıkan ürünün miktarı, kalitesi, satışı, elde edilen gelirin yeni mallara dönüştürülmesi ve ilişkili tüm süreçlere zanaatkârın veya işçinin nispi bir özerkliği altında gerçekleşmiştir. Bu çerçevede gerçekleşen emek örgütlenmesi pazarın genişlemesi, ekonomik ve toplumsal koşulların zorlaması gibi nedenlerle hızla değişikliğe uğramaya başlamıştır. Usta-kalfa-çırak hiyerarşisi yerine çok sayıda işçinin aynı çatı altında birlikte çalıştığı, özerkliğin hemen hemen hiç kalmadığı, çalışanla çalıştıran arasında ilişkilerin ciddi biçimde ayrıştığı yeni bir emek örgütlenmesi oluşmaya başlamıştır. Fabrika sistemi içinde işçilerin emek güçlerini satmak zorunda olmaları, o zamana kadarki bireysel ilişkileri tersyüz ederek işçilerle patronlar arasında farklı güç merkezlerinin oluşmasını sağlamıştır.

Sanayi Devrimi, sadece üretim araçlarının tarihsel gelişiminde görülen büyük bir sıçrama anlamına gelmemiştir. Aynı zamanda, bir süreden beri tarih sahnesine çıkmış olan iki karşıt sınıfın, işçi sınıfı ve burjuvazinin mücadelesinde de belirleyici bir rol oynamıştır. Makine

ile üretimin yaygınlaşması geniş işsiz kitlelerinin oluşmasını sağlamış, topraklarından koparak kente gelmek zorunda kalan tarım işçilerinin de bu işsiz kitlesine katılmasıyla, işsizler ordusu sürekli olarak büyümüştür. Sanayi devriminin gelişmesiyle birlikte sınıf farklılıkları daha da belirginleşmeye başlamıştır.

Fabrikaların sayısındaki artış buralarda çalışan işçilerin sayısını da arttırmıştır. Böylece yeni sanayi üretimi, üretim araçlarına sahip olmayan ve geçimlerini çalışmalarının karşılığında aldıkları ücretle karşılayan yeni bir sınıfı, modern işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Kentlerde ortaya çıkan nüfus artışı patronların işgücü maliyetini düşürmelerini sağlamıştır. Ücretler düştükçe, daha fazla işgücü iş piyasasına katılmak zorunda kalmıştır. Bu aşamada ailenin geçimini sağlamak için kadınlar ve çocuklar da kötü çalışma koşulları ve çok düşük ücretlerle fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Kadınlar ve çocuklar ev üretimine de katılmış olmalarına rağmen, fabrika düzeninde çalışma koşulları eskisinden çok farklı ve acımasız sonuçlar meydana getirmiştir.

Kapitalizmi kendisinden önceki bütün sömürü biçimlerinden ayıran temel nokta, emek gücünün alım ve satımının işçiler ile kapitalistler arasındaki “özgür” anlaşmaya bağlı olmasıdır. Bu durum, emeğin sömürü biçiminde yaşanan ciddi bir değişimi ifade etmektedir. Modern işçi sınıfının oluşmasında, feodal ve diğer geleneksel çalışma ilişki ve bağımlılıklarının çözülmesi, emeğin ekonomi dışı tüm bağımlılıklardan (kölelikten, serflikten, angaryadan vb.) kurtulması belirleyici olmuştur. Emekle, yani iş yapan kişiyle üretim araçlarının ayrılması, üreticinin üretim araçlarından koparak, emek gücünü üretim araçları sahiplerine satabilecek duruma gelmesi bir diğer belirleyici nedendir.

Ortaçağ karanlığından çıkışın yolunu açan burjuva devrimleri, emek sömürsünü en azından hukuksal anlamda geçmişin zorunluluklarından kurtarmayı sağlamakla birlikte, toplumsal yapıyı tamamen, kendine özgü yeni zorunluluklara hapsederek, kapitalist sömürü ilişkileri üzerinden yeniden kurmuştur. Emek, feodalizm dönemine göre hukuksal olarak özgürleşmiştir. İşçiler çalışıp, çalışmamak hakkına

sahip olmuşlardır. Ancak “emeğin özgürleşmesi” ve “eşitlik” söylemleri, Fransız devriminin ilk yıllarından itibaren kapitalist düzenin çelişkileri içinde bütün anlamını yitirmiştir. Hukuksal olarak özgür olan işçiler, yaşamlarını sadece çalışarak kazanabildiklerinden kapitalizm, daha ilk yıllarından itibaren “ücretli kölelik düzeni” olarak tanımlanmaya başlanmıştır.

Kapitalizmin tarihinin bölündüğü başlıca evrelerden geçerek gelişmesi, esas olarak, üretimin karakterini etkileyen teknik değişikliklerle birlikte olmuştur. Bu nedenle, kapitalist gelişmenin her yeni aşamasıyla ilgili olan kapitalistler, en azından başlangıçta, sermayenin eski tip üretimine yakın olan kapitalistlerden daha değişik bir katman oluşturmuşlardır. Burjuvazi, ilk yıllarında ayrıcalıkları ve toplumsal statüleri olmayan, eski yerleşik çıkar gruplarının (aristokrasi ve kilise) ayrıcalıklarına karşı ekonomik liberalizm adına mücadele eden kişiler olarak tanınmış ve bilinmiştir (Dobb, 1992).

Sanayi Devrimi ile oluşturulan en hızlı değişim tekstil tüketiminin evden fabrikaya kayması olmuştur. Ev endüstrisi (putting out) olarak adlandırılan önceki sistemde ip eğirme ve dokuma, işçinin kendi evinde eş ve çocukların yardımı ile yapılmıştır. Sanayi devrimi öncesinde pek çok aile işletmesinde babalar aynı zamanda işçilik yapan çocuklarının patronu (koruyucusu) olarak kabul edilmiştir⁴. “Tüccar ve imalatçılar tarafından örgütlenen bu sistemde kapitalistler, bu küçük üretim birimlerine uzmanlıklarına ya da işbölümüne göre makine ve hammadde sağlamış, nihai işlemler ise toplu olarak imalathanede yapılmıştır” (Türkcan, 1981:70).

18. yüzyılda yaşanan köklü değişimler, biri İngiltere’de, diğeri Fransa’da birbiriyle sıkı ilişkili iki önemli olay olan sanayi devrimi ve

---

4 Ütopik sosyalizmin önemli isimlerinden Saint Simon, 1848 devrimi sonrasında Fransa’da kısa bir süre yaşama geçirilen atölye sistemi içinde patronların, tıpkı aile içinde babanın çocuklarına yaptığı gibi, işçilere “babalık” yapacağı bir uygulamayı hayata geçirmeye çalışmıştır. Saint Simon’un “çalışmanın babaları” dediği patronlar, pek çok açıdan zayıf olan işçilere, çıkarlarını korumak için yardım etmekle yükümlüdür. Bu nedenle ilk ortaya çıktığında “patron” ifadesi “koruyucu” anlamında kullanılmıştır.

Fransız devriminin getirdiği ekonomik, politik ve sosyal değişimlerle insanlık tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sanayi devrimi, teknolojinin üretimde kullanılmasıyla ortaya çıkan ekonomik devrimle İngiltere’de başlamış ve Fransa’daki siyasal devrimle bütünleşmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısına bu iki büyük devrim süreci damgasını vurmuştur. Burjuvazi önce sanayi devrimi, ardından Fransız devrimi ile ekonomik ve siyasal olarak güçlendikçe, geçmişte kendisiyle birlikte hareket eden işçi ve köylüleri dışlamış, bir anlamda sonrasında sınıf mücadelelerinin içeriği ve şiddetini belirleyecek ilk adımları bizzat kendisi atmıştır.

Kapitalizmin gelişim süreci içinde işçiler ve işçi ailelerinin bütün bireyleri, yeni bir bölüşüm sisteminin sancılı oluşum sürecini bizzat yaşayarak öğrenmişlerdir. 19. yüzyıldan itibaren sınıf mücadeleleri, işçi sınıfının kapitalist sömürüye ve adaletsizliklere karşı, insanca yaşam mücadelesi olarak gelişmiştir. Çalışma saatlerinin azaltılması, kadın ve çocuk emeğinin acımasızca sömürülmesine son verilmesi gibi en temel insani talepler, dönemin öncelikli mücadele başlıklarını oluşturmuştur.

Sendikalar, ilk ortaya çıktığında yetişkin erkek emeğinin merkezinde olduğu işçi örgütleri olmuşlardır. Özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önce kadın ve çocuk emeğinin, sonrasında makinelerin üretimde yer alması onların örgütlü gücünü zayıflatmaya yetmemiştir. Vasıfsız işçiler ve kadınlar o dönemde sendikalara üye olarak kabul edilmediği gibi, bazı sendikalara üye olmak için belli bir süre işçilik yapma şartı bile aranmıştır. Bu dar ve sınırlı yapıları bile sendikaların işçiler için önemini azaltmamıştır.

İlk ortaya çıktığı dar biçimleriyle sendikalar, kapitalist sınıfın büyük öfkesini çekmiştir. Sendikalar işçi sınıfının kitlesel sınıf örgütleri haline geldikçe, o zamana kadar işçi sınıfını ezme, acımasızca sömürme işini kazanılmış bir hak olarak gören patronlar, işçilerin sendikalarda birleşerek hakları için mücadele etmeye başlamaları ile birlikte başka çözümlere yönelmeye başlamışlardır.

Modern işçi sınıfı tarihi açısından baktığımızda ilk işçi hareketleri ve buna paralel olarak ortaya çıkan sendikalar, işçilerin çalışma ve yaşam koşullarından kaynaklı olarak ortak dayanışma duygusunun gelişmesini sağlamış, işçilerin kendi aralarındaki rekabete son vererek patronlara karşı ortak çıkarları çerçevesinde birleşmelerinin önünü açmıştır. Marx bu durumun etkisini Felsefenin Sefaleti’nde şu cümlelerle açıklamaktadır; *“Ekonomik koşullar ülkenin halk yığını ilk işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması, bu yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, daha şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır, ama henüz kendisi için değil. Ancak birkaç evresini belirtmiş bulunduğumuz bu savaşım içinde bu yığın birleşir ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak oluşturur. Savunduğu çıkarlar sınıf çıkarları olur”* (1992:171). Sendikaların işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda işçileri birleştiren sınıf örgütleri haline gelmesi sürecinde en belirleyici dönem I. Enternasyonal dönemi ve sonrasında yaşananlar olmuş, sendika siyaset ilişkisi bu dönemde yoğun bir şekilde tartışılmıştır.

SENDİKA VE SİYASET KAVRAMLARI

Sendikaların doğuşu ve gelişimi sırasında siyasal mücadele ve daha sonra siyasal partilerle kurulan ilişkiler, sendika-siyaset ilişkisinde en önemli tartışma konusunu oluşturur. Özellikle sanayileşme sürecini yaşamış, vahşi kapitalizm koşullarında, işçilerin acımasızca sömürüldüğü ülkelerde önce sendikalar kurulmuş, ekonomik taleplerin tek başına yeterli olmadığı, sorunun temel kaynağı olan kapitalizmin ortadan kaldırılması gerektiği görüşünün bir sonucu olarak işçi partileri ortaya çıkmaya başlamıştır.

İlk dönemlerde sendika-siyasi parti ilişkisi çok net olmamıştır. Örneğin bir örgüt hem sendika hem siyasi partinin işlevini yerine getirebilmiştir (Anarko-Sendikalizm). O dönemde bazı ülkelerde sendikalarla siyasi partiler arasında örgütsel bağlar kurulmuş (İngiltere’de TUC-İşçi Partisi), bazı ülkelerde sendikalar siyasi partileri, bazılarında siyasi partiler sendikaları yönlendirmiştir. Bazı

ülkelerde ise sendika-siyasi parti ilişkisinde “bağımsızlık” anlayışı egemen kılınmaya çalışılmıştır (Almanya). Bunların hangisi doğrudur diye bir soru sorulduğunda net bir cevap vermek güçtür. Çünkü her ilişki, her ülkenin kendi tarihsel-toplumsal koşullarının somut birer ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak soruya sınıfsal bir bakış açısıyla yaklaşmak gerektiğinde cevap basittir. Sendikalar “bağımsız” olmalıdır. Peki, neye ya da kime karşı, nasıl bir bağımsızlık?

Sendikalar, seçimlerle oluşturulmuş olan örgütsel yapıları içinde, üyelerinin hak ve çıkarları temelinde karar süreçlerini işleten kurumlardır. Bu anlamda sendikaların sermayeden, devletten ve emek düşmanı tüm siyasal partilerden bağımsız olması gerekir. İşçi sınıfı ve sendikal hareketin bağımsızlığı, sınıf mücadelesinin birliğin ön koşulunu oluşturur. Bu nedenle sınıf mücadelesinin aracı ve zemini olarak sendikalar devletten, sermayeden ve onun bütün kurumlarından bağımsız olarak örgütlenmek ve mücadele etmek zorundadır.

Sendikalar, neden sermayeden bağımsız olmalıdır? Çünkü sendikalar sermayenin değil, emeğin çıkarlarının savunucusudur. Emeğin çıkarları sermayenin çıkarları ile taban tabana zıttır. Sermaye ile emek arasında uzlaşmaz karşıtlıklar vardır. Bu nedenle sendikalar, sermayeden bağımsız olmak zorundadır. Sermayenin çıkarlarını savunan ya da onun ile üyelerinin çıkarlarına rağmen “uzlaşan” örgütlerin gerçek anlamda bir sendika olarak adlandırmak mümkün değildir. Sendikalar sadece emeğin ve emekçilerin örgütüdür. İşverenlerin “sendika” adı taşıyan örgütler kurması, sermayenin emekçilerin örgütlü mücadelesine karşı geliştirdiği ideolojik tutumun bir sonucudur.

Sendikalar neden devletten bağımsız olmalıdır? Sendikalar, devlet kuruluşlarının güdümünde olan onların bir parçası gibi çalışan örgütler değildir. Çünkü devlet, ortaya çıkışı ve tanımı gereği egemen sınıfın emekçiler üzerinde oluşturduğu sömürü ve egemenlik ilişkilerini sürekleştiren bir baskı ve yönetim aygıtıdır. Kapitalist toplumda

devlet, emek ile sermaye arasında sınıfsal bir tercihin sonucu olarak ortaya çıkar ve sermayenin çıkarlarının korunmasının temel güvencesini oluşturur. Bu nedenle esas itibarıyla birer emekçi örgütü olan sendikalar devletten bağımsız olmalıdır. Devlet güdümünde kurulan, işbirlikçi-sarı sendikalar⁵, esasında emekçi mücadelesini baltalamak amacıyla devlet destekli olarak kurulmuş örgütlerdir.

Sendikalar, işçi ve emekçi sınıfın mücadele araçları oldukları kadar, üzerinde sınıf mücadelesi verilen araçlardan birisidir. Sermaye, devlet ve onların siyasal partileri, bu aygıtların denetimini ele geçirmek ve sendikal mücadelenin sınırlarını çizmek için her zaman özel bir çaba harcamışlardır. Bu çaba, aynı zamanda, işçi sınıfı ve sendikal hareketin bölünmesini ve işçi sınıfı içindeki yapay ayrımların derinleşmesine neden olmuştur.

Sendikalar, neden siyasi partilerden bağımsız olmalıdır? Sendikalarla ilgili en önemli ve en tartışmalı sorun, sendika-siyasi parti ilişkisinde “bağımsızlık” meselesinin nasıl ele alınması gerektiğidir. Burada bağımsızlık ile kastedilen kuşkusuz “örgütsel” bağımsızlıktır. Yani bir sendikanın doğrudan doğruya bir siyasi parti ile arasında organik, doğrudan bir bağın olmamasını ifade eder. Ancak İngiltere’de olduğu gibi kendi tarihsel süreci içinde oluşmuş ve bir gelenek olarak yerleşmiş ülkelerdeki uygulamalar bu maddenin doğruluğunu tartışmalı hale getirmez. Sendikalar, sermayenin istemlerine bağlı olarak davranamaz, karar alamazlar. Yani sendikalar kendi tüzüklerine bağlı olarak, seçilmiş karar organları aracılığıyla emekçilerin ve sendika üyelerinin kısa, orta ve uzun dönemli çıkarlarına bağımlı olarak karar alır, etkinlik gösterir ve mücadele ederler.

---

5 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da bir patron, aralarında örgütlenmeyi tartışan işçilere fabrikanın bahçesindeki sarı badanalı binayı göstererek çalışmalarını burada sürdürebileceklerini, kendisinin de onlara yardımcı olacağını söylemiştir. Kendi aralarında fabrikada yaşadıkları sorunları tartışan işçiler binayı kullanmalarına patronları izin verdiği için ona karşı çıkmanın yanlış olacağını düşünmüşler ve patronla “uzlaşarak” anlaşılacaklarını savunmaya başlamışlardır. Günümüzde oldukça sık kullanılan “sarı sendikacılık” ifadesinin kökenlerinin bu tarihsel olaya dayandığı rivayet edilir.

Sendikal örgütlerin siyasal partilerin yan örgütü olarak düşünülmesi onun kitlesel bir sınıf örgütü olma özelliği ile bağdaşmaz. Çünkü sendikaların partilerle organik bütünleşme içine sokulması işçi sınıfının sendikal-sınıfsal birliğine kalıcı zararlar verebilir. Bir sendikanın, bir partinin kayıtsız şartsız güdümünü kabullenmesi, onun emir veya direktifleriyle yürümesi, o örgütün kitleselleşmesini, etkinleşmesini güçleştirir, bölünmelere yol açar. Sendikanın sınıf örgütü olma niteliği yara alır. Bu anlamıyla örgütsel bağımsızlık bir sendikanın;

- Kendi ilkeleri içinde,
- Kendi üyelerinin ve genel kurulunun denetimi altında,
- Seçilmiş organlarıyla,
- Hiç bir örgüt dışı yerden emir ve buyruk almadan işlemesi;
- Kendi organlarında, kararlarını demokratik bir biçimde alıp uygulaması anlamına gelmektedir.

Sendikalar için bağımsızlık, ülke sorunların çözülmesi ve emekçi sınıfın çıkarlarının gerçekleştirilmesi yönünde diğer meslek örgütleriyle, sendikanın örgütsel bağımsızlığını kabul eden siyasal örgütlerle ortak amaçlar yönünde, ortak eylemler yapılmayacağı, birlikte hareket edilmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü emekçilerin ortak çıkarları ve amaçları yönünde gerçekleştirilecek olan her ortak eylem, aynı zamanda sendikaların ekonomik, toplumsal ve siyasal rollerinin bir gereğidir.

Tüm bu özellikleri taşıyan sendikaların gerçek birer emekçi örgütü olduğundan kuşku duyulmaz. Sendikalarla siyasi partiler arasında siyasal görüş anlamında bir bağlılık, bir paralellik olabilir. Burada önemli olan emekçilerin, emeğin çıkarlarını savunan, emekçilerin ekonomik, toplumsal ve siyasal taleplerini kendi öz talepleri haline getirerek iktidar mücadelesini güçlendirmeyi amaçlayan siyasi partilerle mi, yoksa sınıfsal konumlanış ve sınıf çıkarları açısından emeğin tam karşısında bulunan, emek karşıtı partilerle mi siyasal ilişki içine girileceğidir.

Yapılan değerlendirmeler ışığında artık sendika nedir? sorusunu yanıtlayabiliriz. Sendika; *işçi ve emekçi sınıfların ekonomik, sosyal, demokratik hak ve çıkarlarını, kazanmak, korumak ve geliştirmek amacıyla oluşmuş ve yaygınlaşmış, kitlesel sınıf örgütleridir*. Sendikalar, belirli bir işkolunda çalışan emekçilerin tümünü kucaklamayı hedefleyen, ayırım yapmaksızın örgütlü olduğu alandaki tüm emekçilerin ortak çıkarlarını ve taleplerini savunmayı temel alan, işçi sınıfının en eski, en yaygın ve en kitlesel sınıf örgütüdür. Sendikalar, aynı zamanda, emekçilerin bir sınıf olarak ortak ekonomik, toplumsal ve demokratik çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurdukları mücadele örgütleridir

Teknoloji ve iletişim araçlarında görülen gelişmelerle birlikte emekçilerin siyasal iktidarları etkileme çabaları, geleneksel yöntemlerle birlikte yeni mücadele araçlarını, yeni örgütlenme biçimlerini gündeme getirmiştir. İnsanlar; ekonomik-siyasal süreci ya da olayları dönüştürmek için, ortak platformlara, birliklere gereksinim duymaya başlamıştır. Onlar için, hemen hemen tüm toplum kesimlerini etkileyen sorunlarda, emekçilerin öz örgütü olarak sendikaların sorumluluğu yadsınamaz. Ancak sendikal mücadele kadar önemli olan bir diğer mücadele alanı da siyasal ve ideolojik mücadeledir.

Toplumsal yaşamın en önemli alanlarından birini oluşturan siyaset için “tek” araç kuşkusuz siyasal partiler değildir. Çünkü emekçiler açısından siyaset ve demokrasi yalnızca parlamento için oy verme düzenine indirgenecek basitlikte bir kavram olarak değerlendirilemez. Bu nedenle siyaset, tek başına profesyonellerin, uzmanların, siyasetçilerin, tek başına sermayenin ve onun temsilcilerinin tekeline bırakılacak bir alan olarak değerlendirilemez. Tüm değerlerin, yaşamın yaratıcısı olan emeğin ve emekçilerin siyasetin esas öznesi olması, özellikle günümüz koşullarında geçmişe göre çok daha fazla önem taşımaya başlamıştır.

Sendikal politikaların, genel olarak siyaset arenasında benimsenmesi ve hayat bulması, birer sınıf örgütü olan sendikaların ve sendika üyelerinin kararlı, inatçı ve sürekli mücadeleleri ile mümkündür. Peki,

bu mücadelenin temel unsurları nelerdir? diye bir soru sorulduğunda ilk akla gelen yine sendika olmakta, fakat mücadele biçimleri söz konusu olduğunda siyaset karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada yanıtlanması gereken ikinci soru siyaset nedir? olmaktadır. Fakat siyasetin tanımı, sendikaya göre oldukça güçtür. Çünkü sendika iki yüz yıllık bir geçmişe sahipken, siyaset kavramının kökenleri Antik Yunan’a kadar gider. Bu nedenle siyaset, toplumu oluşturan farklı sınıflar açısından farklı şekillerde tanımlanır. Sınıflar mücadelesini savunanlar için siyaset, en önemli mücadele unsurudur. Burjuvazi için ise siyaset, karşıt çıkarları olan sınıfları uzlaştırma aracıdır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, siyasetin tüm toplumsal yaşamı kapsayan oldukça geniş bir olgu olduğunu görülür.

Siyaset; insanların, toplumsal yaşamda karşılaştığı ve toplumsal hayatı çeşitli şekillerde etkileyen her konuya taraf olması (taraf olmamak da bir siyasettir), ona müdahale etmesi sürecidir. Devlet, iktidar, hukuk, siyasal sistemler, siyasal parti vb kavramlar siyasetin temel kavramlarıdır. Sendikalar da siyasetin temel unsurlarından birisidir. Siyaset, tıpkı sendika gibi toplumla ilgili, onunla iç içe bir kavramdır. Pek çok bilimcinin savunduğu gibi sadece bir kuram değil, her yönüyle somut bir pratiktir.

Siyaset, işçi ve emekçiler için, doğrudan doğruya yaşamı etkileyen ekonomik, toplumsal ve benzeri süreçlerin ayrılmaz bir bütünüdür. Dolayısıyla, belli bir toplumda yaşayan, belli bir sınıfın üyeleri olan insanların siyasetin dışında kalması, istese de mümkün değildir. Kendi yaşantısı, geleceği ile ilgilenen her insan, her kurum, siyasetle ilgilenmek zorundadır. Peki, hangi siyasetle nasıl ilgilenilir? Bu tarz bir soru, özellikle kendilerini birer mücadele örgütü olarak tanımlayan sendikalar için son derece önemlidir. Özü itibariyle birer emekçi örgütü olan sendikaların esas olarak temsil ettikleri sınıfın siyasetini yapmaları gerekir, beklenir. Ancak emeğin ve emekçilerin tarihi bu doğrunun her zaman geçerli olmadığını göstermiştir. Bunun en temel nedeni, her konuda olduğu gibi siyaset konusunda da sınıfsal çıkarların, sınıf tercihlerinin ve sınıflar arasındaki güç dengelerinin belirleyici olmasıdır.

Demokratik toplumların en temel öğelerinden birisi olan sendikalar için yapılan “siyaset dışı”, “partiler üstü” kurumlar gibi nitelendirmeler, aslında birer aldatmacadan ibarettir. Unutmamak gerekir ki “siyazetsizlik” de bir siyaset, egemen sisteme hizmet eden bir siyasettir. Emekçilerin yüzyıllardır sürdürdüğü daha iyi bir yaşam, daha iyi çalışma koşulları, eşitlik, özgürlük ve demokrasi mücadelesi aynı zamanda hak ve özgürlükleri elde etme mücadelesidir ve hakların elde edilmesi, ancak sendika-siyaset ilişkisinin doğru bir şekilde kurulabilmesi ile mümkündür.

Emekçilerin taleplerini gerçekleştirebilmek için haklı olmaları yeterli midir? İçinde yaşadığımız ve çeşitli sorunlarla boğuştuğumuz yaşam koşullarında belirli bir hakkı elde edebilmek için haklı olmak tek başına yeterli değildir. Emekçilerin haklarını elde edebilmeleri için aynı zamanda güçlü olmaları gerekir. Emekçilerin en büyük gücü ise örgütlülüğü, sendikaları, örgütlü mücadelesidir. İşçi sınıfının temel haklarını elde etmesi, ilk ortaya çıktığı günden bu yana verdiği örgütlü mücadele sonucu gerçekleşmiştir. Bu anlamda demokratik haklar ve özgürlükler mücadelesinin bugün, geçmişe oranla daha fazla önem kazandığı söylenebilir.

Emekçilerin sayılarının çok olması güçlü olmaları için yeterli midir? Emekçilerin sayılarının çok olması güçlü olmak için gereklidir, fakat yeterli değildir. Elbette herkes güçlü olmak ister. Ama güçlü olmak için benimsenen yöntemler farklı olabilir. Kimileri hemşericilik temelinde bir araya gelerek, kimi siyasi çevresi ile kimi başka bir temelde birleşerek kendini güçlü hissedebilir. Ancak bu birliklikler, işyerlerinde, üretim alanlarında sorunlarla boğuşan, pek çok yönden baskı altında tutulan emekçilerin sorunlarına çözüm bulabilmesi için yeterli olmamaktadır. Bu nedenle, emekçilerin güçlü olması için gereken en önemli koşul, işyerindeki tüm emekçilerin birliğinden geçmektedir.

Çalışma sorunların büyük bölümü, emek-sermaye çelişkisinin en açık şekilde yaşandığı yerler olan işyerlerinde yaşanmaktadır. Bu sorunların çözülebilmesi ise, ancak işyerinde benzer sorunları

yaşayanların ortak talepler etrafında birleşmesi, birlik olması ile mümkündür. Bugün işyerinde çalışanlar hangi siyasi görüşten, hangi etnik kökenden olursa olsun, yaşanan sorunlar tek ve ortak sorunlardır. Bütün farklılıklarına rağmen, aynı olumsuz çalışma ve yaşama koşullarında bulunan emekçiler için çözüm, hiç bir ayrıma olanak vermeden bir araya gelmek ve örgütlenmektir. Bu olanağı sağlayacak en önemli örgütler sendikalarıdır.

BAZI ÜLKELERDE SENDİKA - SİYASET İLİŞKİSİ

Sendikaların, siyasi partilerin yerine getirmesi mümkün olmayan, kendine özgü özellikleri ve amaçları vardır. Sendika-siyaset ilişkisi, bu amaçları gerçekleştirmek, siyasal alanı desteklemek ve onu güçlendirmek amacıyla kurulur. Tarih içinde işçi ve emekçi sınıfların sendikal mücadelelerinde siyasal partilerin varlığından yararlanmaya başlamaları, sendikal mücadelenin önemini azaltmamış, aksine, gücünü ve önemini daha da artırmıştır.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde sendika-siyaset ilişkisinin niteliğine bakıldığında tek tek ülkelerde sendikaların zorunlu olarak siyasal alanın içine dâhil olduğunu görmek mümkündür. Bu durum kimi ülkelerde tek parti ile kurulan organik ilişkilere dayanmış (İngiltere), kimi ülkelerde örgütsel bağımsızlık esas alınmış (Almanya), Türkiye, İtalya, İspanya, Portekiz gibi kimi Akdeniz ülkelerinde ise karma bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerdeki sendikalar, çoğu zaman yürüttükleri sendikal mücadeleyi bir ya da birkaç siyasi parti ile bağlantılı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmış ve bu yolda her biri değişik derecelerde de olsa önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu noktada sendika-siyaset ilişkisi nasıl kurulursa daha iyi olur? gibi bir soru sormak anlamını yitirmektedir. Çünkü her ülkenin sendikal hareketi kendi özgül tarihsel-toplumsal koşullarında oluşmaktadır.

Modern işçi sınıfının doğuşundan günümüze kadar, birbirinden temel nitelikleriyle ayrılan değişik tarihsel ve toplumsal koşullarda ortaya çıkmış sendikal örgütlülükler oluşmuştur. Bu anlamda tarihi boyunca sendika-siyaset ilişkisinin, kapitalizmin eşitsiz ve dengesiz gelişimi, işçi sınıfının bilinç düzeyi ve içinde bulunulan çağın

siyasal koşullarına göre oluştuğu söylenebilir. Dolayısıyla sendika-siyaset ilişkisi incelenirken konuyu, sadece iki öge arasında oluşan doğrusal bir ilişkiye indirgeyerek açıklamak mümkün değildir. Tek tek ülkelerde sendika-siyaset ilişkisinin oluşmasını ve devam etmesini belirleyen özgül koşullar (ekonomik, toplumsal, siyasal, ideolojik vb.) mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Belli başlı ülkeler üzerinden baktığımızda, sendika ile siyaset arasındaki diyalektik ilişkinin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği, bu ilişkisinin hangi temel öğeler çerçevesinde şekillendiğini anlamak kolaylaşmaktadır. Bu noktada 19. yüzyıldan başlayarak işçi sınıfı ve sendikal hareketin tarihi açısından İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika ve Rusya’da yaşananlar son derece öğreticidir.

İngiltere’de Sendika - Siyaset İlişkisi

Sanayi Devrimi ilk kez İngiltere’de başlamıştır. Coğrafi keşifler, esir ticaretleri, korsanlık ve savaşlar sonucunda İngiltere, 18. yüzyıldan itibaren dünyanın en zengin devleti haline gelmiştir. İngiltere’deki bu zenginlik, kıta Avrupa’ında olduğu gibi, sadece soyluların elinde değildir. Oldukça geniş imkânlarla sahip olan İngiliz ticaret burjuvazisi o dönem Avrupa’nın en zengin kesimini oluşturmuştur.

Sanayi devrimi öncesinde, özellikle İngiltere’de ortaya çıkan *Çevirme* ya da *Çitleme hareketi* (enclosure movement), binlerce serfin (tarım işçileri) toprağını terk etmek zorunda kalmasına yol açmıştır. “Tahıl fiyatlarının yükselmesi ve diğer tarım ürünlerinin de piyasa için üretilir olması nedeniyle, büyük işletmelere yayılmak isteyen tarım kapitalisti genellikle köy ortak arazilerini hukuki yoldan kanun koyucu aracılığıyla ele geçirip kapatmış, etrafını çitleyip (enclosing) özel mülkiyetine geçirmiştir” (Türkcan, 1981:84).

Çitleme hareketi ile toplulukların ortak kullanımında olan geniş araziler özel mülkiyet haline gelmiş ve bu gelişmenin sonucu olarak arazilerin etrafı sahipleri tarafından çitlerle çevrilmeye başlanmıştır. Bu değişiklik, ilk olarak o toprakları ekerek geçimini sağlayan serflerin açlık sorunu ile karşılaşmalarına neden olmuştur. Yıllarca

ekip biçtikleri toprakların özel mülkiyet haline getirilmesi, dönemin serflerini kitleler halinde topraktan koparmaya başlamıştır. Yıllarca ekip biçtiği toprağından kopan serfler, kitleler halinde yeni oluşmaya başlayan şehirlere göç etmişlerdir. Kapitalizm öncesi dönemde üretici sınıf olan serflerin toprağı terk ederek kentlerde toplanmaya başlaması, İngiltere’de modern işçi sınıfının oluşum sürecinin başlangıcını oluşturur.

Milyonlarca insan sanayi devrimiyle birlikte kentlere akın etmiş, bu süreçte kentler hem büyük vaatlerin hem de geniş ölçekli çatışmaların, yoksullukların ve toplumsal sorunların mekânları haline gelmiştir. İngiltere’de 17. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan “çitleme hareketleri” ile topraktan kopan serf ya da köylünün şehre gelip fabrikalarda çalışmaya başlamasıyla birlikte yeni bir sınıfın “modern işçi sınıfı”nın sancılı oluşum serüveni başlamıştır (Thompson, 2004).

Çitleme hareketi sonucu kırsal kesimde tarım işçilerinden oluşan büyük bir emek gücü fazlası ortaya çıkmıştır. Aynı zaman diliminde İngiltere’nin şehirlerine bakıldığında (özellikle Londra ve Manchester), emek tasarrufu sağlayan makinelerin ortaya çıkmasıyla tekstil imalatının biçimini dönüştürmeye başladığı görülmektedir. Fabrika üretimi, bu dönemden itibaren yavaş yavaş hâkim üretim biçimi olarak tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. Kırsal alanlardan kentlere insanlar kitleler halinde göç etmiş, kentler bu büyük dönüşümle birlikte büyük bir nitelik değişimi yaşamıştır. Bu durum sanayi devrimi sırasında ve sonrasında giderek hız kazanmıştır. Sanayi devrimi ile en önemli sınıf haline gelen burjuvazi, geniş yığınları mülksüzleştirerek onların işçileşmesini hızlandırmıştır. Rekabet sonucu birçok atölye kapanmış ve zanaatkârlar mülksüzleşerek burjuvazinin hizmetine işçi olarak girmeye başlamıştır.

1750’de İngiltere’nin nüfusu altı milyon, 1800’de dokuz milyon ve 1820’de 12 milyon olmuştur. Bu durum, benzeri hiçbir çağda görülmemiş bir nüfus artışıdır. Nüfusun yaş dağılımı büyük ölçüde değişmiş, çocuk ve genç oranı aniden artmıştır. Londra’da doğanlar içinde beş yaşından önce ölenlerin oranı 1730–1749 döneminde %75 iken, 1810–1829 döneminde %32’ye düşmüştür.

İşçi sınıfının kendisi için sınıf olarak sahneye çıkışı elbette birden bire olmamıştır. Sınıfın varlık koşullarını ilk kavrama biçimi ve buradan hareketle patronlar ile karşı karşıya gelmesi ilk olarak ekonomik çıkarlar temelinde oluşmuştur. Fabrikalardaki ilk kavgalar, çatışmalar genellikle ücretlerin düşmesini engellemek ve uzun çalışma sürelerinin azaltılması için yapılmıştır. İşçilerle patronların arasındaki çıkar farklılıklarını ilk kez hissetmelerini sağlayan ve sınıf bilincinin gelişmesini kolaylaştıran bu tür çatışmalar ve sonrasında yaşananlar olmuştur.

Sanayi devriminin ilk yıllarında, işsizliğin artmasına neden olan en büyük etken olarak üretim sürecinde büyük dönüşüm yaratan gelişmiş makineler görülmüştür. Sanayi devrimi ile birlikte yaşanan üretim sürecindeki makineleşmenin ilk sonucu, nüfusun büyük bir bölümünün işsizlik ile tanışması olmuştur. Makinelerin fabrikalarında kullanılması sonucu işsiz kaldıklarını gören işçiler, önceleri işsizliğin sorumlusu olarak gördükleri makinelere karşı mücadele ederek onları parçalamaya başlamıştır. Makinelerin üretimde kullanılmasına karşı ilk isyanlar 17. yüzyıl Avrupa’sında dokuma tezgâhlarına karşı yaşanmıştır. İşçi sınıfı mücadele tarihinde çok önemli bir dönüm noktası olan makine kırıcılığının ilk adımları sanayi devrimi öncesine kadar uzanmaktadır.

1790’da ortaya çıkan makine kırıcılığı hareketi, 1811–1812 yıllarında tepe noktasına ulaşmış ve 1830’lu yıllarda etkisi zayıflamıştır. Makine kırıcılığı hareketi aynı zamanda bir kalfa olan Ned Ludd önderliğinde başladığı için *Luddite hareketi* olarak da bilinmektedir. Makine kırıcılığı, ilk olarak İngiltere’de dönemin en yaygın üretim alanı olan dokumacılık (tekstil) sanayinde kendini göstermiştir. İngiliz işçilerinin ilk mekanik yün biçme makinelerini 1758 yılında parçaladıkları bilinmektedir. Makineler, zanaatkâr ve işçilerin elinden işlerini aldıkça bu durum büyük ve kitlesel bir tepkiye dönüşmüştür.

İşçiler tarafından makinelere yapılan saldırılar, aynı zamanda patronları ücretler ve diğer konularda uzlaşmaya zorlama aracı olarak

kullanmışlardır. Makine kırma eylemleri, ev imalatı ve manüfaktür sistemiyle fabrika ve madencilğin ilk evrelerinde, endüstriyel çatışmanın yerleşik bir parçasıdır ve bu eylemler sadece makinelere karşı değil, patronların nelere en duyarlı olduklarına bağlı olarak hammaddelere, üretilmiş mallara ve hatta onların özel mülkiyetine de yöneliktir (Hobsbawm, 2010).

Makine kırıcılığı hareketi kısa sürede bütün Avrupa’ya yayılmıştır. İşçiler; yoksulluğun, açlığın ve ezilmişliğin sorumlusu olarak makineleri görmüş ve onları kırmaya, tahrip etmeye çalışmıştır⁶. Bu dönemde Avrupa’da yaklaşık 12 bin gelişmiş tekstil makinesi bulunurken, kimi kaynaklara göre işçiler tarafından tahrip edilen makine sayısı üç bin civarındadır. Makine kırıcılığı 19. yüzyılın sonlarına kadar etkisini bütün Avrupa’da göstermiştir.

19. yüzyılda makine parçalamak o kadar yaygın hale gelmiştir ki İngiliz Parlamentosu, işçiler arasında giderek yaygınlaşan kitlesel paniğin önüne geçebilmek için fabrikaları tahrip eden ya da makineleri parçalayan işçileri ölüm cezasına çarptırmakla tehdit eden bir yasa çıkarmıştır. Yine bu dönemde işçilerin, makinelerin üretimde kullanılmasının yasaklanması için parlamentoya başvurdukları görülmüştür.

İşçi sınıfının mücadele tarihinde önemli bir yere sahip olan makine kırıcılığı, son derece disiplinli ve radikal bir hareket olarak bilinmektedir. Makine kırıcı işçiler, içinde buldukları koşulların da etkisiyle, mücadelelerini nasıl bir düşmana karşı verdiklerinin bilincinde olmamışlardır. İşçi sınıfının yeni oluşmaya başladığı bu dönemde böylesine etkili bir hareketin ortaya çıkması, aynı zamanda işçi sınıfının oluşum sürecinin hızlanmış olmasının bir sonucudur.

---

6 İşçilerin makineleri kırma girişimleri oldukça ilginçtir. O dönemde işçiler ayaklarına giydikleri tahta terlik benzeri ayakkabıları kullanarak makinelere büyük zararlar vermiştir. *Sabot* olarak adlandırılan bu terlikler, makinelerin dişlileri arasına sıkıştırılarak makine dişlilerinin kırılmasına ve makinenin çalışamaz duruma gelmesine neden olmuştur. Günümüzde de kullanılan ve Fransızca “baltalamak” anlamına gelen “sabotaj” adını bu olaydan almıştır (Aydoğanoglu, 2007:23).

Sanayi devriminin gelişim süreci içinde işçiler, zamanla makineleri kırarak sonuç alamayacaklarını görmeye başlamışlardır. Çünkü makineleri kırmak işsizliği önlememiş, yaşanan yoksulluğu gidermemiş ve işçilerin yaşadıkları sefaleti azaltmamıştır. İşçiler gerçek düşmanlarının makineler değil, makinelerin sahipleri olan kapitalistler olduğunu zamanla daha net kavrayabilmişlerdir.

“Makine kırıcılığı hareketi ilerlemeye karşı geleneksel bir tepki olarak değerlendirilse de devrimci hedeflerin etrafında gelişmiş ve işçi hareketine belli bir militanlık ruhu getirmiştir. Makine kırıcılarının topraklar üzerindeki ipotekleri kaldırma, vergileri düşürme gibi hedefleri vardır. Bu bakımdan makine kırıcılığı hareketi, ayaklanma benzeri bir hareket olarak da tanımlanmaktadır” (Thompson, 2004:665).

Modern işçi sınıfının sanayi kapitalizminin anavatanı olan İngiltere’de ortaya çıkmasından dolayı ilk işçi örgütlenmeleri de İngiltere’de kurulmuştur. İngiliz işçilerinin kurduğu ilk sınıfsal örgüt, 1792’de Londra’da kurulan *Londra Yazışma Derneği*⁷dir. İşçilerin hızla örgütlenmeye başlaması üzerine 1799 yılında dönemin İngiliz hükümeti tarafından *Combinations Act* (Birleşme Yasası) çıkarılarak örgütlenmek yasaklanmıştır.

“1808’de Manchester dokumacıları isyan etti, greve başladı, silahlı çatışmaya girdi ve mağlup oldu. Ancak bu insanların Manchester’da kral ve kilise için yürümeyen ilk “ayak takımı” olduğu pamuk patronlarının kafasına dank etmiş oldu. 1812’ye geldiğinde Manchester, makine kırıcılığı hareketinin kontrolündeydi: Nottinghamshire’deki dokumacılar, kendilerinin ve sanatlarının yerine geçen mekanik dokuma tezgâhlarını paramparça ederek köylerin kontrolünü ele geçirmişti. Lancashire dokumacıları otomatik dokumanın başladığı

7 1700’lü yılların sonunda İngiltere’de kurulan yazışma derneklerinin ortak özelliği işçilerin yazdığı mektuplar aracılığıyla iletişime geçmeleridir. Bu derneklerin amacı oy hakkı için mücadele etmektir. O yıllarda sadece belli bir mülk sahibi olan burjuva sınıfının oy kullanma hakkı olduğu için, İngiliz işçi sınıfı, İngiltere’nin çeşitli bölgelerinde kurduğu “Yazışma Dernekleri” aracılığıyla örgütlenmiş ve yaygın bir alanda belli bir süre etkili olmuştur.

birkaç fabrikaya saldırarak olaylara katıldı. Hareket, yedi kişinin infazı ve 17 kişinin Avustralya’ya gönderilmesiyle bastırıldı” (Mason, 2010:36).

İşçi sınıfın kendi toplumsal siyasal taleplerini ilk kez dillendirdiği kitlesel gösteri ise, 1819’da Manchester’da, Peterloo kasabasında gerçekleşmiştir. *Peterloo ayaklanması* olarak da bilinen bu olay İngiliz ordusu tarafından şiddetle bastırılmış ve ayaklanan işçilerin on biri öldürülmüş, 400 işçi de yaralanmıştır. Bu ayaklanma modern işçi sınıfının ilk bağımsız sınıf eylemlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. “Manchester işçi sınıfı kıtlık yürüyüşlerinden genel grevlere, kanunla net bir biçimde yasaklanan genel sendikaya, radikal demokrasi için mücadele eden siyasi örgütlenmelere uzanmıştı. Bu süreçte ortaya çıkabilecek bir bürokrasiyi engellemek için tekrar tekrar temsilcilik sistemleri kullandılar. Hükümetten neredeyse yüz yıl önce kadınlara oy hakkı verdiler. Bazen on iki bazen on dört saatlerini işyerinde geçirdikten sonra, akşamlarını da yakında kurulmasını bekledikleri demokratik devletin vatandaşları olmak için kendilerini eğitmekle harcıyorlardı” (Mason, 2010:40-41).

İşçi sınıfının her geçen gün sayıca çoğalması, çok sayıda işçinin tek tek fabrikaların çatısı altında toplanması, daha sonraki dönemde sınıf mücadelesinin ateşleyicisi olacak olan sınıf bilincinin oluşmasının nesnel koşullarını yaratmıştır. Aynı güçlükleri, sorunları birlikte yaşayan işçiler, artık birbirlerine bağlanmaya, birleşmeye, dayanışma içinde olmaya ve sermayeye karşı bir sınıf olarak örgütlenmeye başlamıştır.

Engels’in *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu* kitabında da belirttiği gibi sendikalar ve grevlerin gerçek önemleri, kendi aralarındaki rekabete son vermek için işçilerin giriştiği ilk çabalar arasında olmalarında yatmaktadır. Burjuvazinin işçiler üzerindeki hâkimiyetinin bütünüyle işçilerin kendi aralarındaki rekabete, yani dayanışma yokluğuna dayandığı gerçeğinin kavranması, sendikaların temelini oluşturmuştur.

İngiltere’de sendikaların yasal olarak tanınması, ancak 1824 yılında sendikal örgütlenmeyi yasaklayan Birleşme Yasasının kaldırılmasıyla mümkün olabilmıştır. Sendikalaşma yasağının kaldırılmasından hemen sonra 1825’te başlayan grev dalgası üzerine yeniden çeşitli yasaklamalar gündeme getirilmiştir. Bu dönemde tanınmış bir burjuva sosyalisti olan Robert Owen *Kooperatif*⁸ adıyla alternatif bir örgütlenme modelini önermiştir. Robert Owen’ın modelinde, malların kooperatiflerde çalışılan iş saatleri değeriyle eşdeğerli olarak mübadelesini olanaklı hale getirmeye çalışan “emek pazarı” planı gündeme gelmiştir. Robert Owen tarafından 1834 yılında işçilerin örgütlenmesi kurulan *Ulusal Birleşik Meslekler Birliği* ise kısa sürede 500 bin üyeye ulaşmıştır.

Sendika ve sendika benzeri örgütlerin kurulmaya başlanması, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ile birlikte hızla artmaya başlamıştır. Kapitalizmin yaygınlık kazanmasıyla birlikte işçi sınıfı ekonomik, toplumsal, siyasal hak ve çıkarlarını kazanmak amacıyla daha geniş ve kitlesel biçimde örgütlenmek ve tarihte hiç olmadığı kadar zor koşullarda mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çünkü hiçbir sosyal politika önlemi veya yasal düzenlemeyle korunmayan, kapitalizmin vahşi sömürsü karşısında yalnız kalan işçiler, öncelikle yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek için mücadele etmişlerdir. Fabrikalarda aynı zor koşullarda çalışan işçiler bir araya gelerek birlikler, örgütler kurmuş, ardından büyük grevler ve eylemler gerçekleştirmişlerdir.

“Sendikaların giderek artan etkinliği, daha iyi çalışma ve yaşam koşullarının yaratılması uğruna daha fazla mücadele edilmesini ve patronların da karşı önlemler geliştirmesini gündeme getirdi ve bu büyük sendika ve onun savunduğu kooperatifçilik ideolojisi kısa sürede çökmüştür. Sadece nitelikli işçilerin küçük sendikaları bu süreçte ayakta kalabilmiştir” (Abendroth, 1992:16-17).

---

8 Robert Owen kooperatif fikrinin yaygınlık kazanması için “Co-operator” adında bir dergi de çıkarmıştır. Bu dergi kooperatifçi, sosyalizm yanlısı görüşlerin yaygınlaştırılması için kullanılmıştır.

Modern anlamda sendikaların oluşması ile birlikte, işçi sınıfı daha kitlesel ve kolektif hareket edebileceği bir zemin kazanmıştır. 1833 yılına İngiliz parlamentosundan çıkan *Fabrika Yasası* işçiler lehine birtakım hakları düzenlemiş olmasına rağmen, ekonomik taleplerle sınırlı kaldığı için ciddi bir etki yaratmamıştır. Bu yasa ile 9 yaşından küçük çocukların fabrikada çalışması yasaklanmıştır. 9–13 yaş arası çocukların günlük çalışma süresi günde 9 saat, haftada 48 saat, 14–18 yaş arası çocukların çalışma süresi günde 12, haftada 69 saat ile sınırlandırılmıştır. Fakat bu sınırlamaların büyük bölümü kâğıt üzerinde kalmış, çocukların erken yaşta çalışmaya başlaması nedeniyle işçilerin ortalama ömrü, normal bir insana göre çok daha kısa olmuştur.

İngiliz işçi sınıfının mücadelesi, 1838 yılında Çartistlerin⁹ *Halkın Bildirgesi*’ni (People’s Charter) yayınlamaya kadar genellikle ekonomik taleplerle sınırlı kalmıştır. İşçi sınıfının ilk siyasal işçi hareketi olarak bilinen Çartist hareket, yayımladığı bildirmede; herkes için gizli oy, parlamentoda temsil edilmek, parlamentonun her yıl toplanması gibi siyasal içerikli talepler öne sürmüştü ve bunun için kısa sürede 1 milyon 200 bin imza toplayarak İngiliz parlamentosuna başvurmuştur (Işıklı, 1990). Çartistler görüşlerini yaymak için *The Northern Star* (Kuzey Yıldızı) adında haftalık bir gazete çıkarmışlar ve bu gazete 1837’den 1852 yılına kadar yayınlanmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında işçiler arasında en çok okunan gazete olan Kuzey Yıldızı, 1939 yılında haftada elli bin kopya basılarak, o dönemin koşullarında çok yüksek okunma rakamlarına ulaşmıştır.

“Çartizm 1835’ten itibaren, her ne kadar burjuvaziden henüz açıkça ayrılmadıysa da özünde emekçiler arasında gelişen bir hareketti. İşçilerin radikalliği, burjuvazinin radikalliğiyle el ele yürüyordu; Çart, her ikisinin de parolasıydı. Her yıl ortak bir Ulusal Konsey topluyorlardı; görünüşte tek parti gibiydiler. O sıralarda alt orta-

---

9 Engels, 1845’te yazdığı *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu* kitabında Çartizmi, 1780–1790 arasında proletaryanın içinden ve onunla birlikte ortaya çıkan, Fransız Devrimi sırasında güçlenen ve barıştan sonra radikal partiye dönüşen demokratik partinin devamı olarak tanımlar.

sınıf, Reform Yasası karşısında duyduğu düş kırıklığı yanı sıra 1837-1839’un kötü iş yılları oluşu nedeniyle çok kavgacı ve sert bir ruh hali içindeydi ve gürlütülü Çartist propagandaya çok olumlu bakıyordu. Propaganda kampanyasının hiddet ve şiddeti hakkında Almanya’da kimsenin hiçbir fikri yok. İnsanlar silahlanmaya ve ayaklanmaya çağırılıyordu” (Engels, 1997:304).

Çartist hareket, bildirgenin parlamento tarafından reddedilmesinden sonra hiçbir zaman birleşmeyi gerçek anlamda başaramamıştır. İşçi sınıfının birleşmesi, Çartistler içinde iki karşıt gurubun ortaya çıkmasıyla engellenmiştir. Bunlardan birincisi burjuva liberallerle birlikte uzun süreli ajitasyon ve işbirliğini savunan *Ahlaki Güç Partisi*, diğeri ise 1842’de plansız bir şekilde gelişen ve kitlesel grevleri etkili bir silah olarak savunan *Fiziksel Güç Partisi*’dir. Bu iki parti arasındaki anlaşmazlıklara rağmen üç milyon imzanın olduğu 1842 dilekçesi hareketin gücünü göstermiş ve parlamentoyu bazı toplumsal hakları kabul etmeye zorlamıştır (Abendroth, 1992:16-17).

18. yüzyılın ikinci yarısından 1848’e kadar olan dönem işçi hareketinin başlangıç dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde İngiltere’de sanayi devrimi, Fransa’da siyasal devrim ve Almanya’da felsefi devrim gerçekleşmiştir. Bu devrimler gerek gerçekleştikleri ülkelerde gerekse tüm Avrupa’da önemli ve sonraki dönemde etkisini çeşitli şekillerde gösterecek olan toplumsal değişimlerin önünü açmıştır. Engels bu dönemi, üretim araçlarının gelişmesi, merkezileşmesi ve buna paralel olarak burjuvazinin işçileri, köylüleri arkasına alarak mutlak monarşilerden ulusal cumhuriyetlere geçilmesi dönemi olarak tanımlamaktadır.

Sendikalar, ilk oluşmaya başladığı yıllardan itibaren sosyalist düşüncelerden etkilenmiş ve sosyalizmin etkisine açık bir şekilde gelişmiştir. Örneğin 1848 yılında Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yayımlanan *Komünist Parti Manifestosu*, Çartistizm’in 1848’den önceki önderleri ile işbirliği içinde yayımlanmıştır. Komünist Manifesto’da Çartistizm, gerçek bir siyasal işçi hareketinin ilk örneği olarak ifade edilmiş ve işçi sınıfının siyasal mücadelesine örnek olarak gösterilmiştir.

1864 yılında İngiltere’de toplanan *I. Enternasyonal* (1864–1876) toplantısı sendikalarla, bilimsel sosyalist düşüncenin buluşması açısından önemli olan bir diğer gelişmedir. *I. Enternasyonal*’in kurulmasında İngiliz ve Fransız sendikacıların önemli katkıları olmuştur. *I. Enternasyonal*’in kurulması, işçi sınıfı hareketi ve sendikalar için önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. *I. Enternasyonal*, 1866 Cenevre Kongresi’nde 8 saatlik işgünü çağrısı yaparken, 1869 yılında toplanan Basel Kongresi’nde sendikaların, her meslek ve işkolunda mutlaka örgütlenmesi, ülke çapında birleşerek sendikal örgütlerin kurulması kararını almıştır. Buradaki amaç, sendikaları sadece ekonomik bir mücadele aracı olmaktan çıkarmak, doğrudan sınıf mücadelesi saflarına çekmek olmuştur.

Marx’ın Cenevre’de toplanan *I. Enternasyonal* kongresine sunduğu *Sendikaların Rolü, Önemi ve Görevleri Hakkında* kararlar, ilk defa bir sınıf örgütü olarak sendikalar üzerine Marksist görüşün temellerinin atılmıştır. Bu karara göre, sendikalar işçi sınıfının örgütlenme merkezleri olmalı, görevleri işçi sınıfının tam kurtuluşu için mücadele etmek olmalı ve diğer yandan tüm devrimci hareketleri desteklemelidir. Marx’ın sendikaların görevleri ile ilgili olarak sözleri şöyledir; “(Sendikalar) özgün amaçlarının yanı sıra, artık, daha büyük çıkarları olan tam kurtuluş için işçi sınıfını örgütlenme merkezleri olarak bilinçle hareket etmeyi öğrenmelidirler. Bu amaca yönelik her toplumsal ve politik harekete yardımcı olmalıdırlar. (Böylece) kendilerini tüm işçi sınıfının temsilcileri ve savunucuları sayarak ve böyle davranarak birliğin dışında kalanları da saflarına katmayı başaracaklardır” (1975:79).

1868 yılında yerel sendikaların birleşmesiyle İngiltere’nin en büyük sendikal örgütü olan *Sendikalar Kongresi* (TUC) kurulmuştur. 1880–1890 yılları arasında etkili olan yeni sendikacılık hareketi, sendikaların sınırlı bir işçi aristokrasisinin malı olmaktan çıkıp, düşük ücretli niteliksiz geniş işçi kitlesini kapsayan bir yapıya kavuşmasında etkili olmuştur. 1890’larda bir milyonu aşkın işçi TUC saflarında örgütlenmiştir. Örgütlü toplumsal gücünü genişleten sendikacılık hareketi 1885 seçimlerinde altısı madenci olmak üzere

on bir sendikacıyı Liberal Parti saflarından Meclise göndermeyi başarmıştır. 1885’deki seçim ittifakının üzerinden beş yıl geçtikten sonra, 1890’da bir araya gelen işçi örgütleri *İşçi Temsilcileri Komitesi* oluşturmuşlardır. Bu komiteye Henry Hyndman tarafından 1880’lerin başında Marksist temelde kurulan Sosyal Demokrat Federasyon ile 1884’de kurulan *Fabian Topluluğu*¹⁰ da katılmıştır (Işıklı, 1990).

1880–1900 yılları arasında etkili olan *Yeni Sendikacılık* hareketi, sendikaların kitlesel sınıf örgütleri haline gelmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. O zamana kadar çoğunlukla vasıflı işçilerin örgütleri olan sendikalar, yeni sendikacılık hareketinden sonra vasıfsız işçilerin de örgütlenmeye başlamasıyla birlikte gerçek anlamda kitlesellik kazanmıştır. Sendikaların işkolları temelinde merkez ve şube olarak örgütlenmeye başlamasında bu hareketin belirleyici etkisini görmek mümkündür. İlk ortaya çıktığında dönemin sosyalistleri tarafından işçi sınıfının siyasal birlik ve mücadele olanaklarını güçlendiren bir dinamik olarak önemsenen yeni sendikacılık hareketi, başlangıçta siyasal bir sendikacılık tarzı olarak ortaya çıkmıştır.

İşçi sınıfının mücadele gündemi ücret, çalışma koşulları gibi ekonomik-demokratik taleplerden; demokratikleşme, genel oy hakkı gibi siyasal taleplerle bütünleştirip siyasallaştırmayı amaçlamış, sendikal mücadeleyi bu bütünsel içerikle işçilere kavratmaya çalışmıştır. Devletin, işçi sınıfının en temel taleplerinin bile karşısına diktiği baskıcı yöntemlere karşı, sendikal hareketin devletten ve sermayeden bağımsız bir mücadele çizgisini savunmasının kökenleri, bu harekete ve etkili olduğu döneme kadar uzanmaktadır.

Yeni sendikacılığın örgütsel temelini, tarımda yaşanan mülksüzleşme nedeniyle sanayi bölgelerine göç etmek zorunda kalan vasıfsız işçi kitleleri oluşturmuş, bu kitlesel işgücü, üretimde büyük fabrika sistemine geçişle birlikte, büyük ölçekli işyerlerinde, diğer sınıf kardeşleriyle benzer sömürü koşullarında çalışmaya başlamıştır.

10 Fabian Topluluğu (Fabian Society): Sidney Webb, Beatrice Webb ve Bernard Shaw önderliğinde sosyalizme parlamenter reformlar yoluyla ulaşılabileceğini savunan ve İngiliz işçi hareketi üzerinde önemli etkileri olmuş bir dernektir.

Gücünün temelini, üretimi birleşik bir temele oturtmaktan alan bu işçi kitlesinin, yeni sendikacılığın tabanını oluşturduğu söylenebilir. Vasıfsız işçiler bu hareketin örgüt yapısını da büyük ölçüde belirlemiştir.

TUC bünyesindeki sendikalar, sadece sendikal mücadele ile kapitalizme karşı başarı olunamayacağını düşünerek 1900 yılında İngiliz *İşçi Partisi*’ni kurmuşlardır. İşçi Partisi, sendikalar tarafından kurulduğu için uzun yıllar parti içindeki sendikal kota uygulaması nedeniyle kendi adaylarını belirleyerek parlamentoya göndermiştir¹¹. İngiliz sendikaları ile İşçi Partisi arasında örgütsel bir bağ vardır. TUC üyeleri, hangi siyasi görüşten olursa olsun sendikaları için ödedikleri üyelik aidatlarının bir kısmı İşçi Partisi’ne gitmiştir. Bu durum hem TUC ile İngiliz İşçi Partisi arasında organik bir bağ oluşmasını sağlamış, hem de İşçi Partisi’ni ekonomik olarak güçlü hale getirmiştir.

Sendikalar ile İşçi Partisi arasında oluşan organik bağ nedeniyle, uzun yıllar sendikaların önerdiği adaylar belli bir oranda İşçi Partisi listelerinden seçimlere girmiş ve İngiliz Parlamentosunda sendikaların savunucu ve sözcüsü olmuştur. Bu durum 1980’li yıllara kadar büyük ölçüde sürdürülmüş, 1990’lardan itibaren sendikalarla İşçi Partisi arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır.

İşçi Partisi’nin üye çoğunluğunun ve mali gücünün büyük oranda sendikalara dayanması, ideolojik yapısının belirlenmesinde de sendikaların önemli bir etken olması gerektiği ihtimalini akla getirirse de, böyle bir ilişki hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır. Sendikalar işçi sınıfı örgütleri olduğuna göre, bunların Parti’ye kazandıracakları etkinin işçi sınıfının ideolojini benimsetmek şeklinde olması gerekir. Ancak, İngiltere’de yaşanan durum tam tersi yönde olmuştur. İngiltere’de işçi

---

11 İngiliz İşçi Partisi kurulana kadar İngiltere’de parlamenter siyasal mücadele Liberal Parti ile Muhafazakâr Parti arasında sürüyordu. İngiltere’de işçilerin büyük bölümü dönem dönem bu iki burjuva partiyi desteklediler. İşçilerin bu partilerden kopuşu hiç de kolay olmadı. İşçilerin partisi olarak sendikalar tarafından kurulan İngiliz İşçi Partisi, 1910 yılındaki seçimlerde ancak %5 civarında bir oy alabildi. İşçi partisinin işçiler tarafından kitlesel olarak desteklenmeye başlaması, sendikaların bu yönde yürüttüğü yoğun çabalar sonucunda gerçekleşti.

sınıfının içinde bulunduğu koşullar nedeniyle, İşçi Partisi’ne sınıfsal egemenliğini kurdurmak gibi bir ideolojiyi benimsetmesi mümkün olmamıştır.

İngiltere, işgücü içinde işçi sınıfının oransal olarak en yüksek bulunduğu ülkelerden birisi olarak dikkat çekmiştir. Gelir getirici bir işte çalışanlar içinde ücretli emekçi oranı 1900’lü yıllarda %90 iken, 2000 yılında %88 olmuştur. Başka bir ifade ile İngiltere toplumunun % 90’ı işçi sınıfından oluşmaktadır. İngiltere’de 25 milyondan fazla işçi vardır. Buna karşın İngiliz işçileri arasında sendikalaşma oranı 1979 yılında % 56 civarında iken, bugünlerde bu oran %30 dolayındadır.

1990’lı yılların ortalarından itibaren, TUC içinde İşçi Partisi’nin politikalarına karşı bir muhalefet oluşmuş ve İşçi Partisi’nin politikalarını benimsememe eğilimi güçlenmiştir. Bu duruma TUC içindeki bazı sendikalarda yönetime işçi sınıfının siyasetini savunan sosyalist sendika liderlerinin gelmesi, İşçi Partisi-TUC ilişkilerin eskiden olduğundan çok daha farklı gelişmesini beraberinde getirmiştir.

İşçi Partisi’nin kuruluşunda önemli bir rol oynayan *Demiryolu İşçileri Sendikası* (RMT), Tony Blair’in başbakanlığı döneminde İngiliz İşçi Partisi’nin emek karşıtı politikalarını artık desteklemeyeceğini ilan etmiş ve Parti’ye olan ekonomik siyasal desteğini çekmiştir. Bu durum aynı zamanda, TUC içindeki bazı sendikaları benzer tavırlar almaya zorlamıştır. Yaklaşık 70 sendikanın bağlı olduğu TUC bürokrasisi ve İşçi Partisi’nin emek karşıtı politikalarına tepki olarak altı büyük sendika yönetimlerine, mücadeleci sendikacılığı savunan sendikacılar seçilmiştir¹². Bu durum, ilk etkisini sendikalı işçi oranlarında artışta göstermiştir. İngiltere’de sendikalı işçi oranı son on yıl içinde az da olsa artmaya başlamıştır.

---

12 TUC’un içinde önemli bir güce sahip olan ve yaptıkları grevlerle adlarından sık sık söz ettiren muhalif sendikalar şunlardır; *Demiryolu İşçileri Sendikası* (RMT), *İt-faiye İşçileri Sendikası* (FBU), *İletişim İşçileri Sendikası* (CWU), *Kamu İşçileri Sendikası* (UNISON), *Tren Sürücüler Sendikası* (ASLEF) ve *Kamu Emekçileri Sendikası* (PCS).

TUC bürokrasisi ve İşçi Partisi’nin tüm çabalarına rağmen mücadeleden yana sendikacılar birer birer İşçi Partisi’ne olan desteğini çekmişlerdir. RMT’den sonra *İtfaiye İşçileri Sendikası* (FBU) ve *Kamu Emekçileri Sendikası* (PCS) İşçi Partisi ile olan tüm organik ve mali ilişkilerine son vermiştir. Son yıllarda sendikal ve siyasal alanda yaşanan gelişmeler, İngiltere gibi sendikal bürokrasinin güçlü olduğu bir ülkede sendikaların yeniden güçlenmesinin ipuçlarını vermeye başlamıştır.

Fransa’da Sendika - Siyaset İlişkisi

Fransa’da sendikal mücadele İngiltere’den çok daha sonra ortaya çıkmış olsa da, özellikle 1789 Fransız Devriminden sonra yaşanan gelişmeler, Fransa’nın sınıf mücadeleleri içinde her zaman özel bir yeri olduğunu göstermiştir. Fransız devrimi öncesinde işçilerin çalışma süreleri ve yaşam koşulları dayanılmaz boyutlarda olmuştur. Çalışmak istemeyen işçiler patronları tarafından çalışma karneleri uygulamasıyla zorla çalıştırılmış, işi bırakıp giden işçiler patronlar tarafından dövülerek hapsedilmiştir. Kadın ve çocukların fabrikalarda çalıştırılması ise, bu dönemde genel bir kural halini almıştır. Sermayenin ve üretim araçlarının gün geçtikçe belli ellerde yoğunlaşması, işçilerin, iş bulabilen kısmının atölye, fabrika gibi yerlerde “toplama kampları” tarzında çalıştırılmasını beraberinde getirmiştir.

Fransız devrimi sonrasında gelişen ve kapitalizme karşı ilk kitlesel tepki eylemlerini yapanlar *Baldırıcıplaklar* (sans culottes) olmuştur¹³. 18. ve 19. yüzyılda sanayi devriminin gelişmesiyle birlikte artan yoksulluk, bir taraftan sayıları milyonları bulan yeni bir mülksüz sınıf yaratırken, diğer taraftan bu sınıfın üyelerinin kendilerini yoksullaştıranlara, özellikle burjuvaziye yönelik tepkilerin artmasını beraberinde getirmiştir.

Fransız Devrimi sonrasında burjuvazinin siyasal egemenliğini tam olarak sağlayamaması nedeniyle oluşan otorite boşluğu sırasında

---

13 19. yüzyılın sonlarına kadar iç çamaşırı giymek sadece burjuva kültürüne özgü bir özellik olduğundan, Fransa’da dönemin yoksul işçileri “baldırıcıplaklar” olarak ifade edilmiştir.

bir taraftan dönemin egemenlik mücadelesinde karşılıklı çatışmalar devam ederken, diğer taraftan zenginliğin temsilcisi olarak görülen burjuvaziye karşı kitlesel öfke ve tepkiler artmaya başlamıştır. 1792 yılında Baldırıçıplakların zenginlere yönelik eylemleri (zenginleri gördükleri yerde dövüyor ve ceplerindeki bütün paraları alıp kaçıyorlardı¹⁴) devrim sonrası burjuvaziye gösterilen ilk kitlesel tepkiler olarak ortaya çıkmıştır. Engels, bu döneme ilişkin olarak “İşçi, bütün halk içinde çile çekenin niçin yalnız kendisi olduğunu kavrayacak nitelikte değildi... Sonunda ihtiyaçlar, mülkiyetin kutsallığına beslediği köklü saygıya üstün geldi ve hırsızlığa başladı.” (1975:12) ifadesini kullanmıştır.

“Fransa’da işçi sınıfı çoğunlukla tekstil ve maden ocaklarında çalışıyor ve yoğunluk olarak Lyon ve Paris’te bulunuyordu. Lyon ipek alanında dünyanın başkentiydi. Şehir, Joseph Marie Jacquard’ın icadı sayesinde çarpıcı biçimde büyümüştü. 1810’da Fransa’da 11.000 jakar dokuma tezgahı varken, 1830’da bu sayı 30.000’di ve bunların büyük çoğunluğu da yabancılar tarafından Fransa’nın Manchester’ı olarak bilinen Lyon’daydı” (Mason, 2010:51).

1827 yılında Lyonlu dokumacılar tarafından gizli olarak *Karşılıklı Sorumluluk Derneği* kurulmuştur. Bu derneğe sadece yirmi beş yaşını doldurmuş işçiler katılabilmıştır. Üyelerde en az bir yıllık usta işçi olma vasfı aranmaktadır. Bu dönemde dokuma işçileri *Fabrikanın Sesi* (L’Echo de la Fabrique) adlı bir gazete çıkarmışlar ve bu işçi gazetesi Lyonlu dokuma işçilerinin haberleşmesi ve örgütlenmesi açısından önemli bir işlev görmüştür.

Lyon dokuma işçileri, 16 saatten fazla çalışmalarına rağmen ücretlerinin çok az olması nedeniyle dönemin Lyon valisine başvurmuş ve vali asgari bir ücret tarifesi hazırlamıştır. İpek imalatçılarının pek çoğunun bu tarifeyi uygulamak istememesi sonucu işçilerin yaşadığı sefalet artmıştır. İhanete uğradıklarını düşünen işçiler 1831 yılında

14 Dönemin zenginleri her ne kadar kendilerini çeşitli şekillerde (kirli kıyafetler giyerek ya da yüzlerine çamurlar sürüp yoksul gibi görünmeye çalışarak) gizlemeye çalışsalar da, büyük bölümü dolgun yanaklı ve kilolu olduğundan baldırıçıplaklar tarafından tespit edilip dövülmekten kurtulamamışlardır.

isyan ederek greve gitmişlerdir. İşçiler üç gün şehre egemen olmalarına rağmen, güvenlik güçlerinin işçilere ateş açmasıyla çok sayıda işçi öldürülmüş ve isyan bastırılmıştır (Brizon, 1977). Lyon dokuma işçileri daha sonra da yaşadıkları derin yoksullaşma nedeniyle sık sık sınıf mücadeleleri içine girmişlerdir. Lyon’lu dokuma işçilerinin kitlesel eylemlerine damgasını vuran slogan *ya çalışarak yaşamak ya da savaşıarak ölmek!* olmuştur.

“1833, ipek üretiminde rekor bir yıl oldu, ekonomi serpilirken aynı şekilde işçi örgütlenmeleri de canlandı. Karşılıklı Sorumluluk Derneği’nin aktif üye sayısı ikiye katlandı. Yeni, daha militan bir liderler kuşağı kontrolü ele geçirdi. Fabrikanın Sesi şapkacılar için grev fonu toplayarak; şapkacıların, matbaacıların ve kuyumcuların kendi aralarında yardımlaşma dernekleri kurduklarını bildirdi. Rakiplerini çok ılımlı olmakla suçlayan *Çalışanların Sesi* adında yeni bir işçi gazetesi faaliyete geçirildi” (Mason, 2010:65-66). Fransa’da sendikalaşma, 1884 yılına kadar yasa dışı olmasına rağmen¹⁵, en yaygın sanayi kolu olan tekstil alanında yoğunlaşmıştır. Tıpkı İngiltere’de olduğu gibi, Fransız işçi sınıfının da çekirdeğini tekstil ve maden işçileri oluşturmuştur.

1847 yılındaki tahıl krizinin yarattığı ekonomik bunalım sonucunda Fransa’da büyük bir halk ayaklanması gerçekleşmiştir. 1848 Şubat devriminde burjuvazi ve işçi sınıfının ittifakı sonucunda Kral devrilmiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Devleti artık tam anlamıyla ele geçiren burjuvazi, çalışma hakkını kabul ederken işçilerin *Sosyal Cumhuriyet* taleplerine karşı çıktığı için Haziran 1848’de işçi sınıfı büyük bir ayaklanma gerçekleştirmiştir. İşçi sınıfının ilk siyasal ayaklanması sonucunda binlerce işçi kapitalistlerin emrindeki düzenli ordular tarafından öldürülmüştür. 1848 devrimi ile ilk kez, işçi sınıfı

---

15 Fransa’da 1791 yılında çıkarılan *Le Chapelier Yasası* ile örgütlenmek, sendika kurmak yasaklanmıştır. Bu yasaklar işçi hareketi üzerindeki baskı ve şiddete rağmen uzun süre başarılı olamamıştır. Sendikalar birer mücadele örgütü olarak ortaya çıkmaları nedeniyle; yasak, baskı ve şiddete aldırımsızın kapitalizme ve onun sonuçlarına karşı olan fiili mücadelelerini sürdürerek yaygınlaşmış ve mücadele içinde meşruluk kazanmıştır. Fransa’da işçilerin sendikalarda örgütlenmesi, yasal olarak ancak 1884 yılından itibaren mümkün olabilmıştır.

ile kapitalistler bu kadar keskin sınıf karşıtlığı üzerinden karşı karşıya gelmiştir. İzleyen yıllarda Almanya, İngiltere ve Fransa’da büyük işçi eylemleri ve sınıf savaşmaları yaşanmıştır. Tüm bu eylemler, işçi sınıfının kendi sınıf çıkarları çerçevesinde bilinçlenmesinde, bir sınıf olarak kapitalistlere karşı çıkmak zorunda olduğunu kavramasında büyük rol oynamıştır.

Fransa’da demokrasinin daha sonraki yeniden doğuş aşamalarında, işçi hareketinin ve sendikaların belirleyici rolünü görmek mümkündür. Fransa’da demokratikleşme açısından önem taşıyan başlıca dönüm noktalarından birini oluşturan 1848 devriminde, işçi hareketinin katkıları çok daha açık bir biçimde gözlemlenebilir. 1848’de krallığın devrilmesi ve cumhuriyetin yeniden ilanı ile sonuçlanan devrim hareketi önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Anayasa, seçme-seçilme hakkını tüm yurttaşlar için genel ve eşit olarak güvence altına alınması; işçi sınıfı ve insanlık için bazı temel ilkeleri ilk defa yasal hükme bağlayarak, yalnızca Fransa bakımından değil, evrensel anlamda da büyük önem taşıyan bir gelişme sağlamıştır¹⁶.

Almanya-Fransa savaşında Parisli işçiler burjuva hükümet tarafından silahlandırılmış ve başkentin Alman birliklerine karşı savunulması için ulusal muhafız içinde örgütlendirilmişlerdir. Paris teslim olduktan sonra, cumhuriyetçi hükümet işçileri silahsızlandırmaya girişmiş ancak işçiler silahları geri vermemiştir. 18 Mart 1871’de işçiler galip gelmiş, *Paris Komünü* 28 Mart’ta tarihteki ilk işçi hükümeti olarak kurulmuştur. 72 gün sürmesine rağmen Paris komünü, işçi sınıfı tarihindeki en önemli olaylardan birisi olarak yerini almıştır.

Fransa’da ilk sendikalar, sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte ilk olarak “emek borsaları” şeklinde örgütlenmiştir. Fransa’da kurulan sendikaların temelini oluşturan emek borsaları, işçilerle işçi arayan patronların buluşup sözleşme yapabilecekleri bir kurum olarak tasarlanmış ve Fransa’nın kendine özgü ekonomik yapısı içinde 1875

¹⁶ Bu dönemde Fransa’da genel oy hakkı, sadece 1848-1850 yılları arasında Anayasa bir hak olarak kullanılabilmiştir. Genel oy hakkı, 22 Mayıs 1850’de Fransa’daki burjuvazinin egemenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle yürürlükten kaldırılmıştır (bkz Marx, 1996).

yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Fransa’da ilk yıllardan beri üretim yapısının çeşitli bölgelerde, küçük atölyelerde gerçekleşmesi, daha sonra aynı bölgedeki küçük sendikaların bir araya gelerek emek borsasını oluşturmasıyla sonuçlanmıştır. Bu küçük ve parçalı yapı, Fransa’da anarşizmin ve anarşist ideolojinin gelişmesinin en önemli temelini oluşturmuştur.

Tek tek işyerlerinden başlayan, daha sonra fabrikaları da kapsayan çeşitli sendikal örgütlenmelerin ortaya çıkması, aynı zamanda patronların işyerlerinde kendilerine bağımlı/işbirlikçi yapılar oluşturabilmesinin olanaklarını yaratmıştır. Nitekim 1877 yılında Fransa’da bir patron, aralarında örgütlenmeyi tartışan işçilere, fabrikanın bahçesindeki sarı badanalı binayı göstererek çalışmalarını burada sürdürebileceklerini, kendisinin de onlara yardımcı olacağını söylemiştir. Günümüzde oldukça sık kullanılan “Sarı Sendikacılık” tanımlamasının kökenleri bu olaya dayanmaktadır (Aydoğanoglu, 2007).

1895 yılında Limose’da bütün Fransız sendikalarının birleşmesiyle *Genel Emek Konfederasyonu* (CGT) kurulmuştur. Anarşistlerin yoğun etkisi altında¹⁷ kurulan CGT, 1914 yılına kadar bu özelliğini sürdürmüştür. Özellikle 8 saatlik işgünü mücadelesinde etkili bir mücadele yürüten CGT dönemin Fransa’sının ağır koşullarına rağmen işçi sınıfını kendi sınıf çıkarları doğrultusunda harekete geçirebilmiştir.

1914 yılından sonra CGT ve Fransa sendikal hareketi, uzun süre Leon Jouhaux’un¹⁸ temsil ettiği “işbirlikçi sendikacılık” egemen

---

17 Fransa’da anarko-sendikalizmin doğuşunda sendikalar üzerine yoğun olarak yapılan anarşist propagandaların etkileri görmek mümkündür. Özellikle Proudhon, Bakunin ve Kropotkin’in fikirlerini benimsemiş olan Fransız anarşistleri, anarşist ideolojiyi diğer ülkelere ihraç etmek için sendikaları temel araç olarak kullanmak istemişlerdir.

18 Leon Jouhaux, Fransa’da sendikaların ekonominin yönlendirilmesindeki rolünü vurgularken, sendikal eylemlerin siyasal mücadeleden bağımsız olması gerektiğini savunmuştur. 1947 yılında CGT’de çoğunluğu ele geçirmiş bulunan komünistlerden ayrılarak, 1948’de komünist ve katolik işçi örgütleri arasında bir çizgide yer alan *İşçi Gücü* (FO) sendikasını kurmuş, 1949’da Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (ICFTU) kurulmasına katkıda bulunmuştur.

olmuştur. Ekim devrimi sonrasında Fransız sendikaları içinde sosyalist düşünce yaygınlaşmış, 1920 yılında *Fransız Komünist Partisi*’nin (FKP) kurulmasından sonra komünistler sendika yönetimlerini ele geçirebilecek kadar güçlenmeleri üzerine peş peşe tasfiye edilmeye çalışılmış, ancak siyasal alanda giderek güçlenen FKP’nin sendikalar üzerindeki etkisi artmıştır. CGT-FKP arasındaki ideolojik bağ ve ilişkiler 1960’lı yıllara kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. CGT, kurulduğu andan itibaren militan ve mücadeleci bir sendika konfederasyonu olarak dikkatleri üzerine çekmiş ve Fransız işçi sınıfının bir dönem en kitlesel, en mücadeleci kesimlerini uzun yıllar bünyesinde barındırmıştır.

Fransa’da 1900’lü yılların başından itibaren 8 saat işgünü için çok sayıda açlık grevleri yapılmış, çalışma sürelerinin uzunluğuna ve kapitalist sömürüye kamuoyunun dikkatini çekmek için kitlesel eylemler düzenlenmiştir.

Fransa’da 1919 yılında yaklaşık 100 bin üyeye sahip 321 sendikanın biraraya gelmesi ile *Fransız Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (CFTC) kurulmuştur. Geçmiş 1877 yılında oluşturulan meslek örgütlerine dayanan CFTC, 1936 yılında parlamento tarafından temsil yetkisine sahip bir örgüt olarak kabul edilmiştir. CFTC, daha sonra 1964 yılında bölünmesiyle *Fransız Demokratik Emek Federasyonu* (CFDT) adını almış, program ve ilkeleri bakımından *Fransız Sosyalist Partisi*’ne (FSP) yakın bir çizgi izlemiştir.

İkinci dünya savaşı sonrasında ABD öncülüğünde, sosyalizme karşı aktif mücadele yürütmek ve mücadeleci sendikaları etkisiz hale getirmek için yapılan müdahaleler Fransa’da da görülmüştür. ABD tarafından belirlenen hedeflere uygun olarak özel çabalarla, özellikle Fransa gibi sendikal hareketin güçlü olduğu ülkelerde, uzlaşmacı-ışbirlikçi sendikal yapılar oluşturulmuştur. Fransa’da, *Genel Emek Konfederasyonu*’nun (CGT) etkisini kırmak için bölünmesine neden olan ve 1947 yılında Jouhaux’nun önderliğinde kurulan *İşçi Gücü* (FO) bu dönemde oluşturulmuş bir sendika olarak bilinmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa’da sendikaların devletle ve birbirleriyle mücadelesi tüm hızıyla sürmüş, Hıristiyan sendikalar hariç bütün sendikalar 1968 olaylarına aktif olarak katılmışlardır.

1980 sonrasında ise Fransa’da sendikalar ile devlet ilişkileri önceki dönemlere göre yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde CGT ve CFDT’nin, FKP ve FSP’nin oluşturduğu koalisyon hükümetine ideolojik olarak yakın olmalarının yanı sıra, çalışanlar lehine daha fazla hak elde edebilme amacıyla hareket etmeleri önemli rol oynamıştır (Tokol, 2000).

Almanya’da Sendika - Siyaset İlişkisi

Almanya’da işçi hareketi, Alman birliği sağlanmadan önce Prusya imparatorluğu döneminde filizlenmiş ve özellikle İngiltere ve Fransa’ya göre daha geç ortaya çıkmıştır. Modern işçi sınıfının oluşumu İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, sanayi devrimini şu ya da bu şekilde yaşayan ülkelerde tüm hızıyla sürerken, Almanya coğrafyası bu gelişme sürecine sonradan dâhil olmuştur. Ren bölgesi, 18. yüzyılda sanayileşmenin ilk işaretlerinin görüldüğü bölge olarak dikkat çekmektedir. İlk pamuklu dokuma tezgâhı, İngiltere’den az bir farkla 1784’te Ren bölgesinde kurulmuştur. İngiltere’nin ünlü Newcomen ve Watt buharlı makinelerinin ilk örnekleri de 1783–1789 arasında Ren bölgesinde imal edilmeye başlanmıştır. Avrupa kıtasının ilk kok kömürlü yüksek fırını Saar’da kurulmuş, bunu 1789’da Silezya’da kurulan yüksek fırınlar izlemiştir.

İlk Komünist Partisi, 1836’da Alman siyasi sürgünleri tarafından *Adiller Birliği* adıyla Paris’te kurulmuştur. Babeuf’un ütopyik sosyalizminin etkisi altında kurulan bu örgüt, Fransa’da kurulan komplocu *Mevsimler Birliği*’nin Alman versiyonu olarak görülmüştür. 12 Mayıs 1839’da Mevsimler Birliği’nin başlattığı Paris ayaklanmasına aktif olarak katılmış ve bu isyanın bastırılmasının ardından Adiller Birliği sadece Almanlardan oluşan bir örgüt olmaktan çıkarak kendisini Avrupa devrimini savunan uluslararası bir partiye dönüştürmeye çalışmıştır (Abendroth, 1992).

1844 yazı başında, Almanya’nın en yoksul işçi bölgelerinden olan Silezya’da yaşanan dokumacılar ayaklanması, örgütsüz, siyasal hedeften yoksun, tamamen yoksulluğa karşı yapılmış olmasına rağmen, Alman işçi sınıfının ilk kitlesel bağımsız eylemi olarak bilinmektedir. Bu kitlesel ayaklanma, Alman egemen sınıflarının, giderek büyüyen modern işçi sınıfının sınıfsal gerçekliğinin farkına varmalarına yol açmıştır.

Silezya’nın dağlık kesiminde yaygın olan dokumacılık, 19. yüzyılın başından itibaren, Alman devletlerinin liberal sanayi ve gümrük politikaları nedeniyle İngiliz tekstil ürünlerinin rekabetine açılmanın bunalımını yaşamaya başlamıştır. Dönemin hükümetinin İngiliz mallarıyla rekabet edebilmek için 1823 sonrasında makineleşmeyi teşvik etmesinin sonucunda, eski teknolojiyle çalışanların çoğu iflas etmiş, evlerinde ısmarlama iş yapan dokumacıların hemen hepsi işsiz kalmıştır. Zaten mevcut olan bu sorunlar, makineleşmenin beraberinde getirdiği işsizlik ve dokumacıların hızla işçileşmeye başlaması süreciyle daha da ağırlaşmıştır.

4 Haziran 1844 günü, çalışma ve yaşam koşullarının çekilmez hale gelmesiyle işçiler, birlikte yaşadıkları mahallelerinden harekete geçerek bir yürüyüş kolu oluşturmuşlar ve fabrikatörlerin evlerine saldırmış, ardından fabrikalara yönelerek makineleri kırarak parçalamışlardır. 5 Haziran günü, bu kez binlerce dokumacı harekete geçmiş, Prusya askeri birliğinin dokumacıların üzerine ateş açması sonucu aralarında çocukların ve kadınlarında bulunduğu 11 dokumacı ölmüştür. Silezyalı dokuma işçilerinin ayaklanmasının duyulmasından sonra dokuma işçilerinin yoğun olduğu bazı köylerde de ayaklanmalar olmuş, ancak alınan önlemler sonucu hepsi şiddetle bastırılmıştır.

Marksizm, 1845 yılından itibaren Almanya’da gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Kendi tarih teorilerini ve sosyalizm anlayışlarını oluşturan Marx ve Engels, daha yakın bağlara sahip oldukları Almanya’dan başlayarak işçi hareketi içinde kendi görüşlerini egemen kılmaya çalışmışlardır. Bu amaçla ilk olarak o zamanın egemen sosyalizm anlayışını oluşturan ütöpik sosyalizme karşı mücadele etmişlerdir.

1840’li yıllarda sosyalist dendiğinde daha çok kurtuluşu yukarı sınıflardan bekleyen, bu yüzden de işçi sınıfı hareketiyle bağları olmayan burjuva karakterde akımlar, İngiltere’de Robert Owen, Fransa’da Fourier taraftarları gibi ütopyacı olarak tanımlanan ilk sosyalistler ve Proudhon taraftarları akla gelmektedir. Marx ve Engels ise, sosyalizm hedefine ulaşmak için sınıf mücadelesi fikrini ileri sürerek “işçi sınıfının kurtuluşu kendi eseri olacaktır” demişlerdir. 1840’larda “komünist” adı, sosyalizm ile işçi hareketi arasındaki bağı kurmayı hedefleyen parti ve eğilimler için kullanılmıştır.

Almanya’da sanayileşme 1850’li yıllardan itibaren başlamıştır. 1820’li yıllardan itibaren sanayinin gelişmesi için adımlar atılmış olsa da, meslek birlikleri olan loncaların varlıklarını sürdürmeleri, sanayinin gelişmesini sağlayacak yeterli sermayenin olmaması nedeniyle 1850’li yıllara kadar sanayinin gelişmesi mümkün olmamıştır. 1840’lı yıllardan itibaren başlayan sanayileşme büyük zorluklarla birlikte gerçekleşmiş, özellikle loncalar sanayileşme hareketine karşı büyük direnç göstermişlerdir (Talas, 1997).

Almanya’da, Fransa’da başlayıp tüm Avrupa’yı sarsan 1848 devrimlerine kadar sendikalar kurulmamıştır. Sanayinin geç gelişmeye başlamış olması bu durumun en belirleyici nedenidir. 1848 devrimi Almanya’da işçi sınıfı mücadelesinin ve sendikaların canlanmasını sağlamıştır. Almanya’da kurulan ilk siyasi işçi örgütü *İşçi Kardeşliği* adıyla, otuz civarında işçi örgütünün katılımıyla oluşturulmuştur. Almanya’da 1848 devriminin yenilgiyle sonuçlanması, yeni filizlenen sendikaların ve sendikaların kurulmasına öncülük eden sosyalistlerin baskı altına alınmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumun sonucu olarak, 1854 yılında sosyalizmin etkisinde olan bütün sendikalar kapatılmıştır.

1859 yılında Alman Ulusal Birliği’nin kurulmasının ardından, Alman işçi sınıfının mücadelesi yeni ve geçmişe oranla daha güçlü bir gelişim göstermeye başlamıştır. Aynı yıl *İşçi Eğitim Birlikleri* kurulmuş, işçilerin siyasallaşması ve işçi sınıfının siyasal iktidar mücadelesine katılması için büyük çaba harcamıştır. Bu dönemde

özellikle Ferdinand Lasalle’ın görüşlerinin işçi ve sosyalist hareket üzerindeki belirleyici etkilerini görmek mümkündür. Lasalle’nin amacı, işçilerin siyasal gücü ele geçirmeleri ve üretim kooperatiflerine dayanan yeni bir toplum düzeni oluşturmaktır.

Almanya’da, Saksonya bölgesinde 1861 yılına kadar sendika kurmak yasaktır. Bu yasakların kaldırılmasından itibaren çok sayıda sendika kurulmuştur. 1863 yılında, Lasalle’nin görüşleri doğrultusunda *Genel Alman İşçileri Birliği* kurulmuştur. Lasalle’ın reformcu görüşlerine karşın Alman işçi hareketi üzerinde giderek daha fazla etkili olan Karl Marx, August Bebel ve Wilhelm Liebknecht ile birlikte İşçi Eğitim Birlikleri Marksist bir örgüt haline gelmiştir.

1875 yılında I. Enternasyonal’in Nuremberg’de yapılan kongresinde Enternasyonal programı kabul edilmiş, sendikalar için yeni bir tüzük hazırlanmıştır. Bu kongreye kadar Alman sendikal hareketinin Lasalleci ve Marksistler olarak bölünmüş olması, Almanya’da işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesini zayıflatıcı bir rol oynamıştır. 1875’ten sonra Marksizmin güç kazanmasının ardından Lasalcı akım ile Marksist akım birleşmiş ve Alman işçi hareketi birleşik bir karakter kazanmaya başlamıştır (Sülker, 1966). 1875 yılında Gotha’da yapılan bir kongrede *Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi* ile Lasalleci *Genel Alman İşçileri Birliği* tek bir parti halinde birleşmişlerdir.

1871 yılında Alman İmparatorluğu’nun kurulmasıyla birlikte sanayileşme hızlanmış, sanayide çalışan işçi sayısı artmaya başlamıştır. Bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak işçiler arasında dayanışma ve mücadele bilinci gelişmiş ve işçi sınıfı mücadelesi belirgin bir yükseliş içine girmiştir. Sendikaların ve sosyalizmin Almanya’da güçlenmeye başlamasıyla birlikte, 1878 yılında Bismark tarafından çıkarılan *Sosyalistler Yasası* sendikaların gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Yasadan sonra 17 federasyon, 39 yerel sendika, 3 merkezi sigorta fonu ve 20 yerel sandık kapatılmış, grevler şiddet kullanılarak bastırılmıştır. Yaşanan yoğun baskılara rağmen 1889 yılında Ruhr bölgesindeki maden işçileri greve gitmişler, ardından Almanya’nın diğer bölgelerindeki maden işçileri de çeşitli eylemler

yapmışlardır. İşçi sınıfı mücadelesini boğmak amacıyla çıkarılan Sosyalistler Yasası 1890 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Almanya’da ilk işkolu sendikası 1890 yılında kurulmuştur. Aynı dönemde Hıristiyan sendikaların kurulması da gündeme gelmiş ve 1894 yılında ilk Hıristiyan işçi sendikaları kurulmaya başlanmıştır. İlk kurulan Hıristiyan işçi sendikaları *Alman Demiryolları Federasyonu* ve *Hıristiyan Madenciler Birliği*’dir. Bu ve sonradan kurulan sendikalar 1900 yılında *Hıristiyan Sendikalar Konfederasyonu*’nu oluşturmuşlardır. Hıristiyan sendikalar kuruluşlarından itibaren bağımsız sendikacılık hareketi ile özellikle siyasal ve ideolojik alanlarda sıkı bir mücadele içine girmişlerdir.

Almanya 1914 yılından önce uluslararası işçi sınıfı hareketi için en önemli yerlerden birisi olmuştur. Yüzyılın sonunda sanayileşmede yaptığı ilerlemelerle işçi sınıfının da büyümesini sağlamıştır. İşçi sınıfı, büyümesiyle birlikte kendi siyasal örgütlenmesini *Alman Sosyal Demokrat Partisi*’nde (SPD) bulmuştur¹⁹. Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Alman sendikalarının “anavatanın savunulması” bahanesiyle savaş politikalarına yedeklendiği görülmektedir. Bu dönemde dönemin sendika liderleri ve sosyal demokrat önderlerin de etkisiyle sendikalar Alman devletinin savaş politikalarına destek vererek işçi hareketinde derin bir bölünme yaşanmasına neden olmuştur. Bu tarihte Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Leo Jogiches, Franz Mehring ve Clara Zetkin etrafındaki grup, savaş karşıtı politikalarıyla en etkin güç haline gelmiştir (Hortzschansky ve Wimmer, 1994).

Savaş sırasında işçi sınıfının durumu oldukça kötüleşmiş ve yüz binlerce işçi cephede ölmüştür. Geride kalanların ise her türlü hakları yavaş yavaş ellerinden alınmaya başlanmıştır. 1 Mayıs 1916’da Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht’in başını çektiği Spartakist grup savaş karşıtı bir gösteri düzenlemiş ve bu gösterinin ardından Liebknecht

---

19 Avrupa’da bilinen ve ilk işçi partisi 1869’da kurulan *Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi*’dir. Bu parti daha sonra 1890’da yapılan bir kongrede Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) adını almıştır.

tutuklanarak 2,5 yıl ağır hapis cezası almıştır. Bunun üzerine 55.000 Alman işçisinin kendiliğinden greve çıktığı bilinmektedir. 1917’de silah sanayisinde çalışan 200.000’den fazla işçi ekmek karnelerindeki kısıtlamalara karşı greve çıkmıştır. Bu grevin ardından Almanya’da ilk kez *İşçi Konseyi* (Arbeiterrat) kurulmuştur. O tarihteki sendikaların işçilerin çıkarları doğrultusunda taleplerini ve ihtiyaçlarını dile getirmekten uzak olması, işçilerin kendi inisiyatifleriyle kendi öz örgütlüklerini yaratmaya girişmeleriyle sonuçlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşından sonra savaş karşıtı Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğindeki komünistler tarafından *Alman Komünist Partisi* (KPD) kurulmuştur²⁰. Berlin’de Ocak 1919’da başarısız olan Spartakist Ayaklanmadan sonra Liebknecht ve Luxemburg infaz edilmiştir. KPD, sosyal-demokrat işçi ve sendikaları kazanmak amacıyla acil devrimci ayaklanma siyasetinden vazgeçmiş, bu kararın ardından parti büyümeye başlamış ve partiden ayrılan grupların tekrar KPD saflarına dönmesiyle partinin işçiler ve sendikalar içindeki ağırlığı artmaya başlamıştır. “Almanya’da ekonomik atılımın yükseldiği bir zamanda yapılan 1928 seçimleri işçi sınıfı hareketinin büyük başarısının göstergesi oldu. Hem SPD, kem KPD oylarını ve milletvekili sayılarını önemli oranda arttırdılar. Almanya uzun bir aradan sonra bir kez daha SPD’nin başında bulunduğu bir hükümete sahip oldu” (Abendroth, 1992:104).

Birinci dünya savaşı sonrası yıllar Almanya’da işçi sınıfı mücadelesi ile sosyalist düşüncenin en yoğun etkileşim içine girdiği, sendikaların da bu etkileşim sürecinden önemli ölçüde etkilendiği yıllar olarak bilinmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın ikiye bölünmesinin ardından her iki Almanya’da işçi hareketlerinin gelişimi farklı yönde olmuştur. Doğu Almanya’da işçi hareketi genellikle

---

20 KPD 1924 yılından itibaren parlamento seçimlerine katılmış ve başarılı olmuştur. Bu yıllarda KPD Avrupa’daki en güçlü komünist partisi olarak dikkat çekmiştir. 1932 seçimlerinde 100 milletvekili çıkarmıştır. Hitler’in başa geçmesinden sonra KPD yasadışı ilan edilmiş ve parti üyeleri tutuklanmıştır. Parti lideri Ernst Thälmann dâhil olmak üzere binlerce komünist toplama kamplarına götürülmüş ve büyük bölümü öldürülmüştür.

Sovyetler Birliği etkisinde gelişirken, Batı Almanya işçi ve sendika hareketi ise doğrudan ABD denetiminde gelişmiştir.

İki Almanya’nın birleşmesinin ardından, başından beri farklı gelişim süreçleri yaşayan doğu ve batı Alman sendikaları da birleşmiştir. Bu dönemde üye sayısı bakımından daha güçlü olan Batı Almanya sendikaları, doğu sendikalarını yutmuş, örneğin 1949 yılında kurulan *Alman Sendikalar Birliği* (DGB) bir gecede dört milyona yakın yeni üyeye sahip olmuştur. Ancak bu örgütlülük kalıcı olmamış, özellikle 1990’lı yılların sonlarından itibaren Almanya’da sendikalar hızlı bir şekilde üye kaybetmeye başlamıştır.

Amerika’da Sendika - Siyaset İlişkisi

Amerika kıtasının sonradan keşfedilmesi, gelişiminin Avrupa’daki gibi sanayi devrimine bağlı olarak gelişen bir evrime göre değil de, daha çok dışardan (özellikle İngiltere ve İspanya’dan) getirilen sermaye ve insan gücü ile gerçekleştirilmiş olması, Amerika’yı Avrupa’dan ayıran en önemli özellik olarak ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika topraklarında fabrikalar 1840’lı yıllardan itibaren artmaya başlamıştır. Değişik bölgelerden ve etnik kökenlerden gelen, büyük bölümü göçmen olan işçilerden oluşan Amerikan işçi sınıfı, ücretli köleliğin acılarını en keskin şekilde yaşamıştır.

Kapitalizm, 19. yüzyılın ortalarında o kadar vahşi bir işleyiş yaratmıştır ki, 8 Mart 1857 tarihinde, New York’ta 40.000 dokuma işçisi insanca yaşama ve çalışma koşulları talebiyle işyerlerinde greve başlamıştır. Ancak Amerikan polisi grevcilere saldırmış ve saldırı sırasında çıkan yangında çoğu kadın 129 işçi can vermiştir. 1910 yılında Danimarka’nın Kopenhag kentinde II. Enternasyonale bağlı ilerici kadınlar toplantısında Alman Sosyal Demokrat Parti’nin (SPD) önde gelen isimlerinden *Clara Zetkin*; 8 Mart 1857 tarihinde yangında ölen kadın işçiler anısına 8 Mart’ın, *Dünya Emekçi Kadınlar Günü* olarak benimsenmesi önerisini getirmiş ve bu öneri oybirliği ile kabul edilmiştir. Sendikalar, o tarihten bu yana yıllarca, tüm kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığa son verilmesi taleplerini daha güçlü olarak dile getirmektedir. Dünya emek hareketi tarihine geçen bu

olay, sonraki dönemde yürütülen sınıf mücadelelerinin de tetikleyicisi olmuştur.

O dönemlerde kadın ve erkek işçiler, bir taraftan ağır çalışma ve yaşama koşullarına karşı çözüm yolları ararken; diğer taraftan üretimin en önemli öğesinin kendileri, yani kendi emekgüçleri olduğunu görmüşlerdir. İşte bu aşamada işçiler grev olarak adlandırılan eylem biçimini geliştirmiş ve kapitalistlere isteklerini kabul ettirebilmek için işyerlerinde “grev komiteleri” oluşturmaya başlamışlardır. İşçiler, grevler aracılığıyla, ücretlerini artırmak, insanca çalışma ve yaşama koşullarına kavuşmak için topluca üretimi durdurarak patronların karşısına dikilmişlerdir.

ABD’de ülke çapındaki ilk işçi örgütü 1868 yılında *Ulusal Emek Birliği* (NLU) adıyla kurulmuştur. NLU, bir taraftan eşit işe eşit ücreti savunurken, diğer taraftan kadın işçilerin örgütlenmesini ve sendika yönetimlerinde yer almasını savunmuştur. Amerikan işçi sınıfı tarihi açısından bir diğer önemli örgüt 1869 yılında Philadelphia’daki dikimevi işçileri (dokumacılar) tarafından yasa dışı olarak kurulan *Emek Şövalyeleri* örgütüdür. Gizli olarak kurulan ve 1886 yılına kadar fiili mücadele yürüten bu örgüt, genel kurullarını “en güvenli yer” olarak gördükleri Kiliselerde yapmışlardır.

Emek Şövalyeleri örgütlenme tarzları bakımından olduğu kadar kardeşlik, yardımlaşma gibi değerler bakımından da farklı bir örgüt olarak dikkat çekmiştir. Örgütlenme çalışmalarında kendilerini engelleyenleri dövmeleriyle, özellikle fabrikalarda patronların çıkarlarını savunan ustabaşlarına yönelik şiddet eylemleriyle tanınan bu örgüt, kurulduğu yıllardan itibaren ABD işçi hareketi içinde oldukça etkili olmuştur. Emek şövalyeleri siyahî işçiler ve özellikle kadınlara yönelik örgütlenme çalışmalarıyla kısa sürede kitleleşmiş ve üye sayısı 1880’li yılların başlarında 700 binlere kadar çıkmıştır. O güne kadar sendikalara genellikle beyaz, erkek ve nitelikli işçiler üye oluyorken, Emek Şövalyeleri bunu değiştiren ilk örgütlerden birisi olmuştur. Emek Şövalyelerinin üyeleri arasında kadın ve erkek, beyaz ve siyah, vasıflı ve vasıfsız çok sayıda işçi yer almıştır.

Emek şövalyeleri örgütlendikleri yerlerde yerel meclisler, sendikalar, kulüpler, atölyeler, yerel siyasete yönelik siyasal örgütler kurmuş, düşüncelerini yaymak ve örgütlülüğünü güçlendirmek için işçi gazeteleri çıkarmıştır. Emek şövalyelerinin bir diğer özelliği de kendi içlerinde katı kuralları olması, bu kurallara uymayanları, yine kendi kurdukları mahkemelerde yargulamalarıdır. Örneğin bir emek şövalyesinin içki içmesi yasaktır. Bu yasağa uymayan üyeler mahkemelerde yargılanmıştır. Patronlarla yaşadıkları uyumsuzluklarda grevden çok boykot²¹ yapmayı benimseyen bu örgüt, özellikle 1877 yılında yapılan büyük demiryolu grevinde adından söz ettirmiş ve ülke çapında tanınmıştır. Emek Şövalyeleri’nin hızlı yükselişi karşısında tedirgin olan dönemin hükümeti 1886 yılında bir yasa çıkararak bu örgütün yasal zeminde mücadele etmesini sağlamış, yasadan sonra belli bir dönem daha canlılığını sürdüren örgüt, daha sonra önceki etkinliğini kaybetmiştir.

Amerikan işçi sınıfının, özellikle Emek Şövalyeleri önderliğinde kanları ve canları pahasına başlattıkları direnişler sürerken, kapitalistlerin işçiler üzerindeki baskısı daha da yoğunlaşmıştır. 1877 yılında bütün baskılara rağmen 8 saatlik işgünü isteyen ve kriz nedeniyle ücretlerinin düşürülmesini protesto eden işçilerin eylemleri doruğa ulaşmıştır. Bu eylemlere de saldıran polis, demiryolu işçilerinden 12’sini öldürmüştür.

1 Mayıs 1886 günü Amerikan işçileri sekiz saatlik işgünü talebi ile genel greve çıkmıştır. Chicago’daki gösterilerde direnişçi işçilerin üzerine ateş açılmıştır. Olayı protesto eden işçiler ertesi gün tekrar alanları doldurmuş, kalabalık dağılırken bir kıskırtıcının attığı bombanın ortığı karıştırmasıyla polisle göstericiler arasında çatışma

21 İngiltere’de James Boycott adında ordudan emekli olmuş bir asker olarak İrlanda’da geniş toprakları olan bir toprak beyinin vergi toplayıcısı olmuştur. 1880 yılında havaların kötü gitmesi nedeniyle köylüler büyük sıkıntı çekmiş, ellerinde yeterince ürün kalmamıştır. Fakat tahsildar Boycott, köylünün toprak sahibine borçlarını ödemelelerinde ısrar edince köylüler, Boycott’a karşı çeşitli tedbirler almışlardır. İrlandalıları onu dışlamış, hiçbir işçi onun için çalışmaya yanaşmamış, hiçbir tüccar onunla iş yapmamış, kelimenin tam anlamıyla toplumdaki tecrit edilmiştir. Boykot eylemi, James Boycott’un soyadından esinlenerek ortaya çıkmıştır.

çıkmiştir. Olaylar sonunda Albert Parsons, August Spies, Adolph Fischer ve George Engel isimli dört işçi önderi sorumlu gösterilerek, göstermelik bir şekilde yargılanmış ve 1887’de idam edilmişlerdir.

14–21 Temmuz 1889’da Paris Kongresi ile kuruluşu gerçekleştirilen II. Enternasyonal, 1 Mayıs’ı işçi sınıfının *Uluslararası Birlik, Dayanışma ve Mücadele Günü* ilan etmiş ve 1890 yılından sonra 1 Mayıs’lar bütün ülkelerde işçi ve emekçi sınıflar için mücadelenin daha da yükseltildiği bir gün olarak kabul edilmiştir.

1905 yılında Chicago’da 150 bin işçiyi temsilen *Dünya Sanayi İşçileri (IWW)* örgütü kurulmuş ve radikal talepleriyle kısa bir süre de olsa etkili olmuştur. IWW, işçi sınıfının tüm kesimlerini emeklerine sahip çıkmaları için tek bir sendika çatısı altında toplamayı amaçlamıştır. Sendika yöneticilerinin anarşist ideolojiyi benimsemesinden dolayı patronlarla görüşme yapmayı reddeden bu örgüt, kararlarının işçilerin verdiği oylara göre belirlemeyi tercih etmiştir. IWW üyeleri buldukları her yerde devrim propagandası yaptığı için sık sık tutuklanmış ve bazı eyaletlerde hapishaneler bu örgütün üyeleriyle dolduğu için adalet sistemi bazen işlemez hale gelebilmiştir.

Amerika işçi hareketinde önemli bir yeri olan bir diğer örgüt de 1886 yılında Samuel Gompers’in öncülüğünde kurulan *Amerikan Emek Federasyonu*’dur (AFL). AFL, altı sendika tarafından 45 bin üye ile oluşturulmuş daha sonra giderek ABD’nin en büyük işçi örgütü haline gelmiştir. AFL, özellikle 8 saatlik işgünü mücadelesinde dikkat çekmiş bir sendika federasyonu olarak tanınmıştır. 1890’lı yıllarda Amerikan işçi sınıfı gerek ekonomik, gerekse siyasal anlamda büyük zorluklara karşı mücadele ederken AFL etkisini sürekli olarak arttırmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren AFL’de sendikal bürokrasinin güçlenmesiyle işçi hareketi başka yönelimler içine gitmeye başlamıştır.

Amerikan sendikacılığının temel özelliği, sınıf bilincinin zayıf oluşudur. Sınıf bilinci olmayınca, sınıf bilinci üzerine dayalı bir

sendikal-sınıfsal örgütlenme ortaya çıkmamış, sınıf çatışması niteliğine bürünmüş sendikal mücadele yöntemleri söz konusu olmamıştır. Bu durum ise kendisini en çok sendika-siyaset ilişkisinde gösterir. Amerika’nın İngiltere’den farkı; Amerika’da sendikaların, işçi sınıfının çoğunluğunun desteği ile yaşayan bir siyasi partinin olmamasıdır. Amerika’da sendikacılık hareketi boyunca işçilerin siyasal gücünü birleştirmek amacıyla ayrı bir siyasal parti kurmak yönünde çeşitli girişimler olmuş, ancak bu girişimler sonucu kurulan siyasi partiler, Amerikan siyasal hayatı içinde önemli bir varlık gösterememiştir.

Dünya işçi sınıfı kültürüne *Kızıl Sendikacılık* kavramını kazandıran Amerikan işçi sınıfıdır. Oldukça sert ve çatışmalı bir sınıf mücadelesi üzerinden yürütülen Amerikalı işçilerin direnişlerine, patron yanlısı işçiler tarafından saldırılar düzenlenmiş, direnişçiler bu saldırılarla mücadele arkadaşlarını ayırt edebilmek için arkadaşlarına “kırmızı önlük” giydirmeye başlamıştır. Direnen, mücadele eden işçilere giydirilen kırmızı önlükler zaman içinde direnişçi, mücadeleciler sendikaları tanımlamak için kullanılmıştır. Kızıl sendikacılık deyimi, bu olay sonucunda emek tarihindeki yerini almıştır (Aydoğanoglu, 2007).

1932 yılında Roosevelt’in başkan seçilmesinden sonra işçilerin isteklerine daha olumlu bakılmaya başlanmış ve bu da sendikalaşma oranlarının artmasını beraberinde getirmiştir. 1935 tarihinde kabul edilen ve *Wagner Yasası* olarak bilinen *Ulusal İş İlişkileri Yasası* işçilere sendikalara katılma ve sendika temsilcileri aracılığıyla toplu pazarlık yapma hakkı tanımıştır. 1940 yılına gelindiğinde AFL’nin üye sayısı 9 milyona çıkmıştır. Üye sayısının artması ile birlikte iç çekişmeler artmış 1938 yılında AFL içinden, otomobil ve çelik gibi seri imalat yapan endüstrilerde çalışan işçileri örgütlemek amacıyla sekiz sendika çıkararak *Endüstriyel Örgütler Kongresini* (CIO) kurmuşlardır. CIO, AFL’de egemen olan ve endüstrilerde çalışanların sadece meslek sendikaları olarak örgütlenmesine karşı çıkmıştır. Kısa sürede AFL’in

en büyük rakibi konumuna gelen bu örgüt, özellikle sanayi işçilerini örgütlemeye çalışmış ve bunda başarılı olmuştur²².

ABD’de sendikalar genellikle bir sınıf örgütü olmaktan çok “ücret ve meslek bilincine dayalı” sendikacılık yapmayı benimsemişlerdir. Dönem dönem istisnalar ortaya çıkmış olsa da ücret ve meslek çıkarları Amerikan işçi sınıfı için her dönem belirleyici olmuştur. Sendikalar kendilerini her ne kadar “bağımsız” olarak tanımlamak isteseler de, genellikle seçimlerde Demokrat Parti’yi desteklemişler ve bu partinin iktidar olduğu yıllarda birtakım haklar elde etmişlerdir.

Tüm bu gelişmelere ek olarak Amerika’da, tarih boyunca sendikalar gibi işçi örgütlülüklerine karşı mücadelede çok çeşitli yöntemler (işçi örgütlenmelerine karşı silah kullanımı, sendika liderlerine düzenlenen suikastlar, bombalama vb. eylemler) geliştirilmiştir. Amerika kıtasında sendikal örgütlenmelere karşı daha çok mafya tipi tepkiler geliştirildiği ve sendikal örgütlenmede mafya ve mafya tipi eylemler sık sık kullanıldığı için Amerikan Sendikacılığı *gangster sendikacılık* olarak da adlandırılmaktadır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Güney Amerika ülkelerinde sendika merkezleri kurulmaya başlanmıştır. Latin Amerika ülkelerinde de kapitalizm ve işçi sınıfının gelişimiyle birlikte işçilerin, işçi birliklerinde bir araya gelmesi ve daha iyi yaşam ve çalışma koşulları için mücadele etmeye başladıkları görülmektedir. Latin Amerika’da ilk sendikal merkezler Uruguay’da 1875, Peru’da 1884, Arjantin’de 1890, Küba’da 1890, Şili’de 1909, Meksika’da 1912’de, Bolivya’da 1912’de, El Salvador’da 1914 yılında kurulmuştur. Latin Amerika ülkelerindeki işçi sınıfı hareketi Avrupa ülkelerine göre daha geç ortaya çıkmasına karşın, 1890 yılında dünya çapındaki ilk 1 Mayıs Arjantin, Küba ve Meksika’da kutlanmıştır.

Latin Amerika ülkelerinde işçi hareketi ve sendikalar, yıllardır faşist diktatörlük rejimlerinin baskısı altında yaşama mücadelesi vermiştir.

---

22 CIO, AFL’ye göre kendisini solda tanımlamasına karşın pek çok noktada ortak politikaları savunmaları nedeniyle 1955 yılında bu iki örgüt tekrar birleşerek AFL-CIO adını almış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Dolayısıyla Latin Amerika’nın gerek sendikal mücadelede, gerekse geniş anlamda sınıf mücadelesi açısından kendine özgü özellikleri vardır. Tarih boyunca özellikle Marksist ve anarşist akımlarının etkisinin görüldüğü bu ülkelerde mücadelenin ortak noktası, ABD destekli işbirlikçi ülke yönetimleri ve ABD emperyalizmine karşı mücadeledir.

Latin Amerika ülkeleri ve sendikaları üzerinde ABD’nin sürekli baskısı ve kontrolü olduğu bilinmektedir. Nitekim 1962 yılında *Amerika Özgür Emeği Geliştirme Enstitüsü* (AIFLD) adlı bir örgüt kurularak bu baskı ve kontrol sağlanmıştır. Özellikle Latin Amerika’da etkili olan bu örgüt, zaman içinde Amerikan kontra sendikacılığının dünyadaki ana üssü haline gelmiştir. AIFLD, sayısız “eğitim” stajları düzenlemiş, başarılı bulunan “stajyerler” Latin Amerika’ya ve dünyanın pek çok bölgesine gönderilmiştir²³. Ülkelerine gittiklerinde kendi sendikalarında AIFLD’nin ücretli temsilcileri olarak 6 ile 8 ay arasında görev almışlardır.

Latin Amerika ülkelerinin hemen hemen hepsinde, toplumsal-ekonomik-siyasal koşullar nedeniyle sendikalar hep siyasetle iç içe olmuştur. Fakat bu ilişki sanıldığı gibi aksine bu ülkelerin daha demokratik bir hale gelmesini sağlamamış, işçi sınıfının daha fazla baskı altında tutulmasının, sendikacılara yönelik siyasal cinayetlerin artmasının en önemli nedenlerini oluşturmuştur. Latin Amerika’da sendikal hareketlerin güçlü olduğu ülkelerin ortak özelliği, binlerce sendikacının, sendika başkanlarının devlet destekli “kontra çeteler” tarafından sokak ortasında kurşunlanarak öldürülmesidir. Örneğin Kolombiya, Ekvador ve Venezüella gibi pek çok ülkede yüzlerce sendikacı gerçekleştirilen suikastlar sonucu öldürülmüştür²⁴.

---

23 Stajyerlerin sendikacılıktan çok, ABD’nin sendikalara ilişkin politikalarını hayata geçirmeye çalışmak yanında, ajanlık faaliyeti yürüttükleri yönünde ciddi iddialar vardır. AIFLD ve onun uzantısı durumundaki pek çok sendika yıllarca Latin Amerika’daki askeri darbeleri desteklemiş, hatta bu darbelere bizzat katılmıştır. Bu durumun en iyi bilinen örneği Şili’de, sosyalist Başbakan Salvador Allende hükümetine karşı gerçekleştirilen ABD destekli faşist darbedir.

24 Son yirmi yılda Latin Amerika’da ABD destekli rejimlerin paramiliter güçlerince öldürülen sendikacı sayısı dört binin üzerindedir.

Sendikaları sınıf mücadelesinden uzak tutmak için yapılan bu tür saldırıların artması, bu ülkelerde sendika yöneticiliği yapmayı oldukça riskli hale getirmiştir.

Sendika-siyaset ilişkisinin oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı, sendikal hareketlerin arkalarına aldıkları siyasi destek ile büyük başarılar kazandığı Latin Amerika ülkelerinde, genel olarak Marksist temelli sendikal akımların etkili olduğu söylenebilir. Yıllardır bu kıtada yaşananlar düşünüldüğünde, Marksizm’in bu ülkelerdeki sendikalar içinde neden güçlü olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Rusya’da Sendika - Siyaset İlişkisi

Rusya’da işçi sınıfının oluşumu, 1860’lı yıllarda serfliğin kaldırılmasından sonra hız kazanmıştır. Serfliğin kaldırılması sonucu ortaya çıkan tek fark köylülerin bir eşya gibi alınıp satılmaları uygulamalarının sona ermesidir. Bu önemli gelişmeye rağmen köylülerin ağır vergiler altında sefalete mahkûm edilmesi köyden kente göçü hızlandırmış ve şehirlere göç eden insanlar fabrikalarda son derece ağır koşullarda ve ciddi baskılara maruz kalarak çalışmaya başlamışlardır. Serflikten sonra Rusya’da sanayinin gelişmesi sonucu 1865’te 700 bin civarında olan işçilerin sayısı, 1890’da 1,5 milyona yükselmiştir. Çarlık Rusya’sında işçiler en az 14-15 saat ve her türlü sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalıştırılmıştır.

Çarlık Rusya’sında işçiler ilk dönemlerde, tıpkı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bireysel hareket etmiş ve birbiriyle rekabet içine girmiştir. İşçilerin yaptıkları eylemlerden en yaygın olanları tepkilerini dile getirmek için fabrikaları yağmalamak ve makineleri kırmak olmuştur. Zaman içinde işçiler mücadelede başarı için örgütlenmenin şart olduğunu anlamışlar ve 1875’de *Güney Rus İşçi Birliği*’ni kurmuşlardır. Ancak birlik, 9 ay sonra Çarlık tarafından dağıtılmıştır. Daha sonra 1878’de *Rus İşçileri Kuzey Birliği* kurulmuştur. Bu birliğin amacı halk için siyasi hak ve özgürlükler istemek olmuştur. Ancak Çarlık, kısa süre içinde bu birliği de dağıtmıştır.

Rusya’da 1880’li yıllardan itibaren sosyalist düşüncenin etkisi görülmeye başlanmıştır. 1883 yılında Georgi Plehanov tarafından Cenevre’de ilk Rus Marksist örgüt *Emeğin Kurtuluşu* adıyla kurulmuştur. Plehanov, Marx ve Engels’in eserlerini Rusçaya çevirmiştir. Plehanov’un kurduğu Emeğin Kurtuluşu grubu kendisini Marksizme adanmışken, uzun yıllar Rusya’da etkili olan Narodnikler, işçi sınıfını görmezden gelmiş ve o zaman nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylülerle devrim yapacaklarına inanmışlardır.

1870’de doğan Lenin, 1895’de Petersburg’daki bütün devrimci örgütleri *İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği* adı altında bir araya toplamıştır. Lenin ilk defa işçi köylü ittifakıyla devrimin yapılabileceğini savunarak Narodnikler’e ağır bir darbe indirmiştir. Rusya’da Marksizmden etkilenmiş değişik gurupları birleştiren *Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi*’nin (RSDİP) ilk kongresi 1898 yılında gerçekleşmiştir. İçinde ekonomistler (İşçi sınıfının siyasal mücadelesinin yerine sadece ekonomik mücadeleyi, ücretleri arttırmayı savunanlar), bundcular (Marksizmden etkilenmiş Yahudi milliyetçileri) gibi farklı gurupları barındıran partinin aynı yıllarda ideolojik çizgisi ve programı net olmadığı için parti içi mücadele yoğun olmuştur. Lenin, *Iskra* (Kıvılcım) gazetesinin çıkmaya başlamasıyla işçi hareketine kılavuzluk etmiş, 1901–1902 yıllarında Rusya’da işçi, köylü ve öğrenci grevleri yaygınlaşmıştır.

Rusya’da ilk sendikalar, Çarlık gizli polisi Zubatov tarafından örgütlenmiştir ve bu nedenle *Zubatov sendikacılığı* ifadesi, o yıllarda devletin sendikası anlamında kullanılmıştır. Çarlık aristokrasisinin hizmetinde olan Zubatov’un söz konusu sendikaları örgütlemekteki amacı, o yıllarda Çarlık rejimi için en tehlikeli muhalefet olarak gözüken liberal burjuvaziyi yeni doğan deneyimsiz işçi sınıfı aracılığıyla köşeye sıkıştırmaktır. Buna karşın polisin kontrolü dışında yayılan 1903 grevleri sırasında Zubatov örgütlenmesi sendikalar üzerindeki denetimini büyük ölçüde yitirmiştir. Bolşevikler, söz konusu yaygın grevlerin ardından sendikalar içinde etkili olmaya başlamışlardır.

1904 yılında, ilk kez Bolşevikler önderliğinde ilk siyasi grevler yapılmıştır. İşçiler haklarını elde etmek için Çar’a bir dilekçe sunmuş, Bolşevikler ise işçilere özgürlüğün Çar’a dilekçe vererek değil, silahlı mücadeleyle elde edilebileceğini açıkça söylemişlerdir. Bir Pazar günü 140 binden fazla işçi Kışlık Sarayı’na doğru yürüyerek Çar’dan işgünün 8 saat olması gibi isteklerde bulunmuşlardır. Ancak Çar’ın emriyle işçiler üzerine ateş açılmış ve binden fazla işçi öldürülmüştür. O gün tarihe *Kanlı Pazar* olarak geçmiştir. İşçiler artık Çar’a yalvarmak yerine ona karşı savaşılmaması gerektiğini anlamışlar ve Ocak 1905’de 440 bin işçi greve gitmiştir. Haziran 1905’de ise yeni grevler yaşanırken, Papazlar, tüccarlar ve çiftlik sahipleri devrimi bastırmak için işçi sınıfına karşı güçlerini birleştirmişlerdir. Ekim siyasi grevleri yeni bir devrimci güç yaratmış ve *İşçi Sovyetleri Temsilcileri* kurulmuştur. Rusya’yı 1917 Ekim devrimine götüren yolun taşları bu şekilde örülmüştür.

1917 yılında gerçekleşen *Sosyalist Ekim Devrimi* gerek ekonomik, toplumsal ve siyasal, gerekse ideolojik anlamda sosyalizmi, kapitalizme karşı tek alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği’nin kurulması, dünya çapında o zamana kadar oluşan bütün dengelerin yerinden oynamasına neden olmuştur. Artık ekonomik-toplumsal-siyasal yapılanmaların oluşmasında, Sovyetler faktörü temel belirleyicilerden birisi haline gelmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın yeniden şekillenmesinden sendikalar da payına düşeni almıştır. Ekim Devriminin hemen ardından 1919 yılında *III. Enternasyonal* (Komintern) kurulmuştur. Daha önceki dönemde oluşmuş komünist partilerle ilişkili sendikalar Komintern’e üye kabul edilmiştir. III. Enternasyonal’in 1921 yılında yapılan kongresinin ardından 42 ülkeden komünist ve anarşist sendikacıların katılımıyla bir Dünya Sendikalar Kongresi düzenlenmiş ve hemen ardından *Kızıl Sendikalar Enternasyonal’i* (Profintern) kurulmuştur.

Komintern, 1921 yılının başında Almanya, Fransa, İtalya, Norveç, Bulgaristan ve Çekoslovakya’daki yasal kitle partileri ve önemli bir kitle desteğine sahip olan Finlandiya ve Polonya’daki yasadışı ya da yarı yasal partilerle sağlam bir güç olarak dünya sendikal hareketi ve

işçi partileri üzerindeki etkisini arttırmıştır. III. Enternasyonal ayrıca II. Enternasyonal’in Avrupa merkezçiliğini büyük ölçüde kırmış ve bütün ulusal kurtuluş hareketlerinin doğrudan desteklenmesi için büyük çaba harcamıştır. Bu çaba aynı zamanda, değişik ülkelerden işçilerin sınıf sendikaları çatısı altında bir araya gelmelerini sağlamış ve pek çok ülkede komünist partilerin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir (Abendroth, 1992).

Profintern’in kurulması ile birlikte sınıf sendikacılığı ile burjuva sendikal anlayışlar arasındaki mücadelenin iyice sertleşmeye başladığı görülmüştür. Sendikal düzeyde gelişen bu zorlu mücadele, Kızıl Sendikalar Enternasyonal’inin dünya çapında şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Kızıl Sendikalar Enternasyonal’inin o dönemdeki programı genel olarak şu amaçlardan oluşmuştur:

- Tüm dünya işçilerini kapitalizmin alaşağı edilmesi, işçilerin kurtuluşu ve proletaryanın iktidarının kurulması amacıyla örgütmek,
- Devrimci sınıf savaşımını, toplumsal devrim, proletarya diktatörlüğü fikirleriyle kapitalist sistemleri devirmek ve bu amaçla kitlelerin eylemini yönetmek,
- Dünya sendikal hareketini kemiren reformizme karşı savaşım vermek; burjuvazi ile işbirliğini, sınıf uzlaşmacılığı ve toplumsal barış yalanını mahkûm etmek,
- Dünya sendikal hareketindeki devrimci sınıf unsurlarını bir araya getirmek,
- Tüm ülkelerdeki işçi sınıfının savaşımını birleştirmek ve koordine etmek, devrimci eylemlere girişmek,
- Sınıf savaşımının önemli olaylarında uluslararası kampanyalar düzenlemek, grevci işçilere yardım etmek.

20. YÜZYIL VE EMEK HAREKETİ

İşçi sınıfı ve onların mücadele örgütü olan sendikalar, 19. yüzyıl boyunca verdikleri mücadele sonucu, 20. yüzyıl başlarında oldukça yaygın ve etkin örgütlenmeler haline gelmiştir. Kapitalizm, 19. yüzyıl

sonlarında başlayan ve 20. yüzyıl başlarında gittikçe belirginleşen yeni bir aşamaya girmiş, *kapitalizmin en yüksek aşaması* olarak adlandırılan *Emperyalizm*, başka bir ifade ile *tekelci kapitalizm* dönemi başlamıştır. Bu dönemin en karakteristik özelliği, sermayenin yaygınlaşması ve merkezileşmeye başlaması sonucu dev şirketlerin bir araya gelerek daha da güçlenmesi ve tekellerin ortaya çıkmasıdır.

20. yüzyıla gelindiğinde işçi sınıfı hareketinde sendikaların öneminin daha da arttığı görülmüştür. Bu dönemde, sendikaların rol ve görevlerine ilişkin olarak “tek yönlü” düşünen eğilimler büyük ölçüde yaygınlaşmıştır. Bu tek yanlı düşünce ve değerlendirmeler; bir taraftan sendikaların, işçi sınıfı örgütlenmesinin en üst biçimi olduğunu savunmuş ve propaganda etmiş, diğer taraftan da sendikaların bütünüyle siyaset dışında kalmasını istemiştir. Bu görüşleri savunanlar, asıl olarak İngiltere ve Amerika kaynaklı muhafazakâr-reformist (trade unionism) ve daha çok Fransa ve Latin Amerika kaynaklı Anarko-Sendikalist (yarı anarşist) anlayışlardır. Nitekim 1905 yılında toplanan Uluslararası Sendika Konferansı’nın, işçi sendikalarının faaliyet alanını iyice sınırlayan bir karar almış olması dikkat çekicidir. Bu kararla; “siyaseti bütünüyle işçi sınıfının siyasi kanadı yapar, sendikalar işçilerin çalışma sorunlarına ilişkin taleplerle kendilerini sınırlamalıdır” yaklaşımı benimsenmiştir.

20. yüzyıl sendikal hareketinin en önemli özelliği, ulusal örgütlenmeler yanında, uluslararası sendikal örgütlenmelerin de önem kazanmış olmasıdır. Tekelci kapitalizmle birlikte işçi sınıfı üzerindeki sömürü daha da artmış, işsizlerin sayısı çoğalmış, yoksulluk ve açlık işçi sınıfını kuşatmıştır. Eski tip sömürgeciliğin yerini yeni tip, emperyalist sömürgecilik almıştır. Bu dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerin, geçmişte olduğu gibi sadece işgal yoluyla değil, diğer ülkelere yabancı sermaye aktarımı yoluyla girerek egemenlik kurmaya başladığı görülmüştür. Emperyalist ülkelerin paylaşımı giderek sertleşmiş ve 1914 yılında I. Dünya Savaşı başlamıştır. Bu savaş, aynı zamanda dünya pazarlarının paylaşımı savaşıdır. Avrupa’da işçi sendikaları bu paylaşım savaşına şiddetle karşı çıkmışlar ve bu

dönemde her ülkede sayıları yüz binleri bulan kalabalıklar savaş karşıtı eylemlerle tepkilerini göstermekten çekinmemişlerdir.

Savaşın 1918’de bitmesinin ardından Avrupa sendikalarının talepleri doğrultusunda 1919 yılında *Uluslararası Çalışma Örgütü* (ILO) kurulmuştur. Yine sendikaların mücadele ve çabaları sonucu, aynı zamanda Versailles Barış Anlaşması’nın giriş bölümünü oluşturan *İşçi Hakları Bildirgesi* benimsenmiştir. Bu bildirgenin temel ilkeleri şunlardır;

- Emek bir meta değildir,
- Herkese sendikal örgütlenme hakkı sağlanmalı, yeterli bir yaşam düzeyini koruyabilmek için elverişli ücret ödenmeli,
- Günlük 8, haftalık 48 saat çalışma süresi,
- Haftada en az 24 saat dinlenme süresi,
- Çocuk yaşta işçi çalıştırılmasının yasaklanması,
- Ülkede tüm işçilere eşit davranılması,
- İşçileri korumayı amaçlayan yasa hükümlerinin uygulanmasını sağlayacak denetim sisteminin kurulması sağlanmalıdır.

Böylece çalışma koşulları ve işçilerin yaşamını ilgilendiren konularda ilk olarak evrensel nitelikli sözleşmelerin oluşturulması süreci başlamıştır. Ancak bu ilkelerin çalışma yaşamında tam anlamıyla uygulanabilmesi, yine her ülkede yürütülen sınıf mücadeleleri ile mümkün olabilmıştır. Sınıf hareketinin zayıf olduğu ülkelerde bu haklar, sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Bu arada İtalya ve Almanya’da faşizm tırmanmaya başlamış, önce İtalya’da Mussolini, ardından Almanya’da Hitler iktidara gelmiştir. Faşizmin iktidara gelmesiyle sendikalar kapatılmış, birçok işçi önderi ve sendikacı ya toplama kamplarına sürülmüş ya da idam edilmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesinde 1913 yılında kurulan, *Uluslararası Özgür Sendikalar Federasyonu* (IFTU) ise, özellikle Profintern’in karşısında olmasının da etkisiyle, 23’ü Avrupa’dan olan 28 ulusal merkezde örgütlenmiş, ancak dünya sendikal hareketinde İkinci Dünya Savaşına

kadar önemli bir varlık gösterememiştir. IFTU’nun zayıf kalmasında, Profintern’in Sovyetler Birliği gibi önemli bir siyasal desteği arkasına almış olmasının büyük etkisi vardır.

IFTU, yapısal olarak ulusal çapta ve çeşitli işkollarında örgütlenmiş sendikal merkezleri bir araya getiren uluslararası ilk sendikal üst örgüt olarak kurulmuştur. IFTU içinde çeşitli sendikal anlayışları bir arada görmek mümkündür. Anarko-sendikalizmin etkisinde olan Fransız, İtalyan ve İspanyol sendikaları, sağ sendikalist çizgideki muhafazakâr-reformcu İngiliz ve Amerikan sendikaları, II. Enternasyonal’in gerici çizgisini savunan ve oldukça kitlesel olan Alman sendikaları IFTU’nun esas çekirdeğini oluşturmuştur. IFTU’nun temel amacı tüzüğünde yer alan “sendikal hakların korunması ve geliştirilmesi”dir. Bunun dışında “her türlü savaşı engellemek ve gericilikle savaşmak” gibi muğlâk ifadelerle belirsiz bir sendikal çizgiyi benimsemiştir.

IFTU ancak Profintern’in 1940’tan sonra etkisini yitirmeye başlamasıyla birlikte önemli bir sendikal çekim merkezi haline gelebilmiştir. Profintern’in zayıflaması, IFTU’nun yeni üyeler kazanmasında etkili olmuştur. ABD’nin en önemli sendikal merkezlerinden birisi olan AFL, 1937 yılında IFTU’ya yeniden üye olunca IFTU’nun üye sayısı 1934 yılında 8 milyona gerilemişken, 1939 yılı sonlarına doğru 20 milyona yükselmiştir. Diğer taraftan ise, sendikalı işçilerin sayısı önceki dönemlere göre daha hızlı artmaya başlamıştır.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde, kapitalist düzenin iç buhranı, işçi sınıfının sayıca artması, sendikalarda örgütlenmesi ve sendikalaşmanın hızla artmasıyla birlikte en iyi dönem yaşanmıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı’nın arifesinde 10 milyon sendikalı işçi varken, II. Dünya savaşı öncesinde bütün dünyada 40 milyona yakın sendikalı işçi bulunmaktadır.

IFTU yanında, bahsedilmesi gereken bir diğer sendika federasyonu *Uluslararası Hıristiyan Sendikalar Federasyonu* (IFCTU)’dur. 1920 yılında Hollanda’nın Lahey kentinde kurulan bu sendikal örgüt faaliyetlerini Hıristiyanlık dini üzerine kurmuştur. Tüzüğünün ikinci

maddesi; “Ekonomik ve sosyal yaşam aynı halkın bütün çocuklarının işbirliği yapmasını gerektirir. Dolayısıyla şiddet ve sınıf mücadelesini reddeder” şeklindedir. Böylece işçi sınıfının burjuvaziye karşı girişeceği her türlü ekonomik-siyasal mücadelenin önü daha baştan kesilmektedir. IFCTU, büyük ölçüde Avrupa Kıtası ile sınırlı kalmış (Almanya, Belçika, Hollanda), buna karşın İngiltere ve ABD’de hiçbir zaman gelişme imkânı bulamamıştır (Işıklı, 1990).

IFCTU, 1968 yılında yaptığı kongre ile adını *Dünya Emek Konfederasyonu* (WCL) olarak değiştirmiş ve Hıristiyanlığın toplumsal ilkelerine dayanan ideolojik yönünü değiştirerek yeni bir ilkeler bildirgesi yayınlamıştır. WCL, tüm dünya emekçilerinin genel bir sömürü altında yaşadıklarını belirtmiş ve sosyalist ülkelerde de emekçilerin baskı, yabancılaşma ve sömürü altında olduklarını savunmuştur. WCL, diğer uluslararası sendikaları “emperyalist blokların işine yarayan” bir bölünme içinde olmakla suçlayarak, enternasyonalizmin yeniden inşasının gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bu savunuların büyük ölçüde söylemde kaldığını belirtmek gerekir.

1939 yılında yeni bir emperyalist paylaşım savaşı olan İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş sonrası dönemde insanlığın önünde yeni bir ufuk belirlemiştir. Bu aşamada sendikalar, sosyalizmin de etkisiyle, bir yandan toplumsal-siyasal rollerini genişletirken, çalışma koşulları, örgütlenme, grev ve toplu sözleşme vb haklar artık işçi sınıfı ve sendikal mücadele için evrensel ilkeler haline gelmiştir²⁵. Ancak tüm bu hakların elde edilebilmesi kolay olmamış, yüzyıllar süren mücadeleler ve ağır bedeller ödemeyi gerektirmiştir.

Dünya sendikalarının uluslararası birlikler oluşturma çabaları savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında,

---

25 Sendikal örgütlenme, grev ve toplu sözleşme hakkının uluslararası anlamda yasallaşmasında Sovyetler Birliği’nin büyük çabası olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen Birleşmiş Milletlerin (BM) yeni yapısı içinde SSCB, tüm işçilere sendika hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı verilmesi için BM’ye muhtıra vermiştir. Bu muhtıranın sonucu olarak, önce Sendika Özgürlüğünü düzenleyen 87 Sayılı ILO Sözleşmesi, sonrasında Grev ve Toplu Pazarlık hakkını düzenleyen 98 Sayılı ILO Sözleşmesi kabul edilmiştir.

anti-faşist mücadele çerçevesinde sendikal alanda düzenli bağların kurulması ve işbirliği için oluşturulan ilk çabalar, 1941 Aralık ayında İngiliz-Sovyet Sendikal Komitesi’nin kurulmasıyla somutlaşmıştır. Bu komite daha sonra *Sovyet Sendikaları Merkezi Konseyi*, *Britanya Sendikaları Kongresi* ve *ABD Endüstriyel Örgütler Kongresi* (CIO) gibi sendikal yapılardan oluşan hazırlık komitesini kurma girişiminde bulunmuştur.

1945 tarihinde, Hazırlık Komitesi’nin çabalarıyla, Paris’te 56 ülkeden 64 milyon işçi adına toplanan 272 sendikacı *Dünya Sendikalar Federasyonu*’nu (WFTU) kurmuştur. WFTU’nun, özellikle ilk yıllarında, dünya sendikal hareketini tek bir çatı altında toplamak için büyük çaba harcadığını söylemek mümkündür. Ancak ABD’nin II. Dünya savaşından sonra önemli bir güç merkezi haline gelmesi ve kendisini, her alanda olduğu gibi sendikalar üzerinde de sosyalizmin etkisini kırmaya adanması sonucu uluslararası alanda sendikal birliğin oluşturulması başarılammıştır.

WFTU’nun birinci kongresinde belirlenen başlıca amaçları şu şekilde sıralanmaktadır;

- Savaşa ve savaşın nedenlerine karşı yıkılmaz ve kalıcı bir barış için çalışmak; savaş kışkırtıcısı ve faşizmin gelişiminin yaratıcısı olarak büyük tekellere karşı savaşım,
- Emekçi halkın istemlerinin karşılanması, daha geniş sendikal haklar, “eşit işe eşit ücret” ilkesi, fiyat denetiminin kurulması ve bu denetimde işçilerin yer alması,
- Sömürgeciliğin ortadan kaldırılması, ülkelerin kendi kaderlerini belirleme ve ulusal bağımsızlık haklarının tanınması,
- Az gelişmişliğe ve tekellerin sömürü politikasına karşı savaşım,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde işçi sınıfının dayanışması ve sendikal birliğinin oluşturulması.

Soğuk savaşın etkisiyle WFTU’dan ayrılan İngiliz ve Hollanda sendikaları ile ABD’deki AFL ve diğer sendikalar, 1949 yılında

Londra’da toplanarak *Uluslararası Özgür İşçi Sendikaları Konfederasyonu*’nu (ICFTU) kurmuştur. 58 ülkeden ulusal sendika merkezi ve 28 örgüt bu kuruluş toplantısında yer almıştır. ICFTU’nun kuruluşu, sendikal hareket içinde anti-komünizmin baş aktörü olan ABD sendikası AFL’nin, 1946 yılındaki 65. kongresinde aldığı “dünyadaki tüm ‘özgür’ sendikaları bir araya getirmek için çaba gösterme” kararı sonucunda ortaya çıkmıştır.

ICFTU’nun ana hedefinin, sınıf sendikacılığı ilkelerini benimseyen mücadeleci sendikaları etkisiz hale getirmek ve sosyalizme karşı aktif mücadele yürütmek için kendine bağımlı sendikal yapılar oluşturmak olduğu söylenebilir. Bu hedefe uygun olarak ICFTU ve CIA’nın da destekleriyle özellikle sendikal hareketin güçlü olduğu ülkelerde, ICFTU’nun çizgisine uygun sendikal yapılar kurulmasını sağlamıştır. Almanya’da DGB, Fransa’da CGT’nin bölünmesine neden olan *Force Ouvrier* (FO-İşçi Gücü) ve İtalya’da *İtalyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (CISL) bu çabaların ürünü olarak ortaya çıkmış olan sendikal yapılar olarak bilinmektedir. Türk-İş ise, kurulduktan hemen sonra ICFTU’nun etki alanına girmiştir. ICFTU, özellikle 1950’lerden itibaren başlayan Soğuk Savaş döneminde, ABD’nin ve kapitalizmin, sendikal hareketler içindeki önemli faaliyet araçlarından birisi olarak önemli bir işlev görmüştür ve 2006 yılında *Dünya Emek Konfederasyonu* (WCL) ile birleşerek *Uluslararası İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (ITUC) adını almıştır²⁶.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, kapitalizmin “komünizm korkusu” ile oluşturduğu “refah devleti” modeli ile işçi sınıfına tanınan geniş ekonomik-sosyal haklar sendikaları, büyük oranda kapitalist sistem ile uzlaşmaya itmiştir. Sendikalar bu dönemden sonra artık işçi sınıfının mücadele araçları olarak değil, kapitalizmin sevimli birer “sivil toplum örgütü” olarak anılmıştır. Bu dönemde, artan kâr oranlarının da etkisiyle, işçilere yüksek ücretler verilmiş ve pek çok sendika, mücadeleci geçmişi inkâr edercesine kapitalist

---

26 ITUC çatısı altında 154 ülkeden, yaklaşık 180 milyon işçiyi temsil eden 306 ulusal sendika bulunmaktadır.

sistemle bütünleşmiştir. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde milyonlarca işçiyi örgütleyen sendikalar, talepler üzerinden mücadele etmek yerine, masa başı çözümlere yönelmiş ve geniş işçi kitlelerinin mücadele isteklerini engelleyebilmiştir.

Bu dönemde güçlenen “partiler üstü sendikacılık”, “ücret sendikacılığı”, “meslek sendikacılığı” vb sendikal yaklaşımlar sendikaları kapitalizmin çıkarları çerçevesinde yeniden biçimlendirmiştir. Bu sendikal yaklaşımlar, sendikaların özellikle 1970’li yılların ortalarından itibaren başlayan erime süreçlerinin hızlanmasında etkili olmuştur. Kapitalizmin saldırgan politikaları karşısında ne yapacağını bilemeyen sendikalar, mücadelecilik kimliklerini bir tarafa bırakarak kazanılmış haklarını savunmaya geçmiş ve uzlaşmacı bir çizgiye çekilmiştir. Bu dönüşümde işçi sınıfı içinde ayrı bir katman olarak güçlenen işçi aristokrasisinin etkisinin son derece güçlü olduğunu belirtmek gerekir.

İşçi sendika hareketinin bu dönemden sonraki bütün tarihi, sendikal hareketin ve sendikaların, sendika aristokrasisi tarafından sermaye yararına parçalanması ile anılır olmuştur. Özellikle yeni-liberal kapitalist dönüşümün başlangıcı olarak kabul edilen 1970’li yıllardan sonra, ciddi mücadele süreçlerinden geçmiş pek çok sendika ve konfederasyon, işçi aristokrasisinin elinde bürokratikleşmiş ya da parçalanmıştır. Öncesi bir yana bırakılırsa, sendikalardaki en büyük aristokratik ve bürokratik bozulma ve sendikaların bu bozulmanın ardından gelen dönemde yaşadığı parçalanma; İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde “çağdaş sendikacılık” olarak adlandırılan ve savunulan uzlaşmacı sendikacılık anlayışının şekillenişini beraberinde getirmiştir. Özellikle Avrupa sendikal hareketi için, uzun mücadeleler sonucunda kazanılan hakların kapitalist devletin bir parçası haline getirilmesi, sendikaların egemen sistemle bütünleşmelerine zemin hazırlamıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda, sendikal bürokrasinin de çabalarıyla, sendikal hareketin büyük bir bölümü düzen içi bir nitelik kazanarak, kapitalist sistem ile bütünleşmeyi temel politika haline getirmiştir.

Sendikaların, işçi-işveren ve devlet birlikteliğini kurumsallaştıran “işbirlikçi” yapılanmalarla düzen içi siyasetin aktif bir parçası haline gelmesini, kaçınılmaz olarak işçi sınıfının bağımsız siyasal mücadele hedeflerinden tamamen kopan bir yaklaşımı benimsemesi izlemiştir. Bu biçimiyle yeni bir yönelime giren sendikalar, pek çok ülkede işçi ve emekçilerin bazı kısa vadeli ve gündelik çıkarlarını güvence altına alma karşılığında, sermaye sınıflarının ekonomik-siyasal programlarına kitlesel destek sunmanın araçları haline getirilmiştir.

1970’li yılların ortalarında başlayan ve sendikaların gündemini oluşturan “işçi sınıfının devrimci niteliğini yitirdiği”, “kapitalizmin kendini yenilediği” gibi yaklaşımlar çerçevesinde sürdürülen “çağdaş sendikacılık” tartışmaları 1990’lı yıllarda yeniden gündeme getirilmiştir. “Uzlaşmacılık” ve “sosyal diyalog” kavramlarını merkeze alan bu anlayışa göre, üretim araçlarındaki değişim ve teknolojinin gelişmesi, üretim ilişkilerini etkilemiş, bu nedenle eskisi gibi kaba güçle sorunları çözme devri kapanmıştır. Sendikaların görevi “çatışmaları körüklemek değil, uzlaşmayı, diyalogu geliştirmek” olmalıdır. Son otuz yıla damgasını vuran bu anlayış, gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de işçi sınıfının ve sendikaların pek çok noktada mücadeleden geriye düşmesine neden olmuştur.

Sendikaların, kapitalizmin kendisini aştığının iddia edildiği “yeni dönemde”, sistem içindeki yerlerinin ne olacağı sorununun gündeme gelmesiyle birlikte, işçi sınıfı ve sosyalist hareketlerin saflarındaki ayrışma daha da belirginleşmiştir. Yıllardır sendikaların birlik ve mücadele örgütü değil “sosyal diyalog” örgütü olması gerektiğini savunan anlayışlar, kapitalizmin her kriziyle birlikte eriyen sendikalar gibi hızla erimeye başlamışlardır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse sendikaların önemli bir bölümü, 1950–1970 arası dönemde, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde sermaye ile uzlaşma yoluna giderek, işçi sınıfının kısa vadeli çıkarları uğruna mücadelecilik kimliklerini terk etmiş, sınıf işbirliğine dayalı bir çizgi izlemiştir. Kâr oranlarının artma eğiliminde olduğu, “sosyal devlet” uygulamasının sorunsuz yürüdüğü yıllarda sendikalar

yüksek ücretler alabilmiş, işçilerin sosyal haklarını genişletebilmiştir. Ancak 1970 sonrası dönemde sermayenin ulusal ve uluslararası alanda başlattığı yeni saldırılarla, o dönem elde edilen kazanımların büyük bir bölümünün geri alınabildiği görülmüştür. Bu dönemden itibaren sendikal hareket ciddi bir gerileme içine girmiş, özellikle işçi sendikaları büyük oranlarda üye kayıpları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durumu fırsat bilen kimi burjuva ideologlar ise, bir taraftan “Elveda proletarya” çılgınlıkları atarken, diğer taraftan “sendikalara elveda demenin zamanı geldi” yorumları yapılmaya başlanmıştır.

TÜRKİYE’DE SENDİKA SİYASET İLİŞKİSİ

Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’da yoğunlaşan ve çoğu ordunun gereksinimlerini karşılamaya yönelik üretim yapan fabrikalarda görülen ilk işçi örgütlenmeleri, Avrupa’da gelişen işçi hareketinden çok sonra ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bu gecikmenin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin en önemlileri, ülkenin üzerinde kurulduğu coğrafyada yaşayan insanların neredeyse tamamının toprağa bağlı olarak yaşıyor olması, feodal üretim ilişkilerinin fazla değişikliğe uğramadan uzun süre sürmesidir.

Osmanlı devleti, özellikle son yıllarında, Avrupa devletleriyle ekonomik ve siyasal alanda sıkı ilişkilere sahip olmasına karşın ülkede kapitalizm, nüfusun büyük ölçüde toprağa bağımlı olması ve feodal bir yapı üzerinde kurulmuş olması nedeniyle diğer Avrupa ülkelerinden çok daha geç gelişmeye başlamıştır. Bu geri kalışın nedenini, ülkenin kendisine özgü ekonomik, toplumsal koşulları ve siyasal yapısına bağlamak mümkündür. Devletin temel gelir kaynağı, yüzyıllar boyunca hep savaşlar ve savaş sonrası elde edilen ganimetler olmuş, bu nedenle kapitalist anlamda ekonomiye ve üretime gereken önem verilmemiştir.

Kapitalizm, Osmanlı topraklarında 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmeye başlamıştır. Yapılan demiryolları, limanlar, maden ocakları gibi kuruluşları işleten Batılı kapitalistler, fabrikaları işletmek için gerekli emek ihtiyacını, uzun süre topraksız köylüler ve kapitalist gelişme sonucu işsiz kalan zanaatçılardan karşılamıştır.

İşçi sınıfının oluşumuna yol açan ve kapitalist sanayinin ücretli emek ihtiyacını karşılayan kaynaklar, geleneksel üretim yapılarının çözülmesiyle üretim araçlarını kaybetmiş olan zanaatkarlar ve çeşitli nedenlerle topraklarından kopup kente gelen köylülerden oluşmuştur. “Osmanlı İmparatorluğu’nda işçi sınıfı öncelikle inşaat sektöründe, madencilikte ve askerlikte ortaya çıktı. Örneğin 1550–1557 yıllarında gerçekleştirilen Süleymaniye Camii ve İmaretini inşaatında 2,7 milyon işgünü çalışılmıştı. Bu sürenin 1,5 milyon gününü (%55’ini) ücretli işçiler, 1,1 milyon gününü acemi oğlanlar, 140 bin gününü de köleler gerçekleştirmişti²⁷” (Koç, 2003:29).

Batı’daki işçi sınıfıyla Türkiye’deki işçi sınıfının oluşum aşamasındaki önemli farklar vardır. Batıda sanayi devrimi yaşanırken gerekli işgücü serflerin modern bir sınıfa dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün önemli belirleyenlerinden birisi, “özgür köleler” olarak adlandırılan serflerin işçileşmesidir. Toprakta çalışan serf, toprağı bırakıp kente gittiğinde artık geri dönecek bir yeri kalmamıştır. Bu durum kapitalizmin işçi sınıfını acımasızca sömürmesinde önemli bir etken olmuştur. Toprağı geri dönemeyen ve modern işçi sınıfına dâhil olan yeni işçi kuşağı kendisine yöneltilen saldırılara karşı örgütlenmiş, sendikalarını kurmuştur. Bunda artık asıl olan işçilerin modern bir sınıf olarak emek gücünden başka sunacak bir şeyinin olmayışı ve hayatını sürdürebilmek için bir işte çalışmak zorunda olmasıdır. Oysa Türkiye’deki işçi sınıfının öncülü olan köylülüğün önemli bir bölümü, genellikle yaşamını sürdürebilecek küçük de olsa bir tarım arazisine ya da orman köylüsü olarak belli bir orman arazisine sahip olmuştur. Batıdaki işçi sınıfını oluşturan köylülükten farklı olarak ortaya çıkan bu durum, Türkiye’de işçi sınıfının oluşum süreci ve sınıf bilincinin gelişmesi açısından önemli bir farklılık olarak ortaya çıkmıştır (Makal, 1997).

---

27 “Osmanlı İmparatorluğu’nda kapıkullarının önemli bir bölümü de ücretli emektir. Örneğin, kapıkulların acemi oğlanlar kesimi 17. yüzyıldan itibaren “özgür emek” niteliği kazanmıştır. Acemi oğlanlar, ücret karşılığında inşaat sektöründe, kamu imalat-hanelerinde, odun ambarlarında, Tophane’de, kamu fırınlarında, su yollarında, bahçelerde, hasta odalarında ve bazı bölgelerde de sultan hanımların hizmetinde çalışıyorlardı” (Koç, 2003:29-30).

Osmanlı devletinin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda gelişmesini büyük ölçüde geciktiren ve ülkenin içinde bulunduğu feodalizm koşullarından daha ileri bir düzen olan kapitalizme geçmesini güçleştiren başka faktörler de vardır. Özellikle ülkede uzun yıllar egemen olan askeri feodal sistem ve din ideolojisine göre oluşmuş olan katı teokratik yapı, ülke yönetiminde ağırlığı olan ekonomik, toplumsal ve siyasal kurumların oluşmasında başlıca unsurdur. Oysa Avrupa devletleri bu değişimleri Osmanlıdan çok önceleri yaşamış ve kapitalist düzene çok daha önce geçmiştir. Osmanlı devleti toplumların tarihsel gelişme yasalarının dışında kalmamış, geç de olsa kapitalist sisteme geçme yönünde ilerlemiştir. Çünkü toplumların gelişme yasası, bir toplumdaki üretim ilişkilerinin, toplumsal ekonomik yapının ve bunlara bağlı olarak meydana gelen feodal sistemin hiç değişmeden kalmasını olanaksız kılmaktadır.

Tarihsel gelişmenin zorunlu bir sonucu olarak Osmanlı feodalizmi diğer ekonomik-siyasal faktörlerin de etkisiyle büyük bir değişime uğramış ve daha ileri bir toplumsal ekonomik düzen olan kapitalizme geçiş süreci 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Osmanlıda kapitalizmin yeterince gelişmemesi, henüz yeni oluşma aşamasında olan işçi sınıfının eylemlerinde en önemli öğelerden birisi olan sınıf bilincinin gelişmesini uzun süre engellemiştir.

Osmanlı imparatorluğunda ilk fabrika 1835 yılında fes üretimi için kurulan *Feshane*’dir. Yıllar içinde halı ve ipekli dokuma fabrikaları kurulmuş, bunu tersane, maden, demiryolları, deri, tütün ve gazhane işletmeleri izlemiştir. Osmanlı’da ticaret ve sanayi üretimi büyük ölçüde gayrimüslimlerin yönetimi ve denetimi altında gerçekleşmiştir. Kapitalizminin ülkeye girmesinden sonra, demiryollarının yapımı hızlanmış, maden ocakları işletilmeye başlanmış, yeni sanayi kuruluşları açılarak işçi sınıfı sayısal olarak artmaya başlamıştır. Ancak tüm bu gelişmelerin büyük ölçüde yabancıların denetiminde gerçekleşmesi, sömürgeleştirilmiş bir devletin, içinde bulunulan dönemin en önemli özelliklerinden birisi olan “uluslaşma” ve “ulusal sanayinin kurulması” aşamasına geçmesini uzun süre engellemiştir. Kapitalizm, kapitalist ilişkilerin yavaş da olsa gelişmesine yol açmış, ancak ulusal sanayinin kurulmasına imkân vermemiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde işçi hareketi üzerinde etkili olan unsurların önemli bir bölümü, 1789 Fransız Devrimiyle birlikte Avrupa’da canlılık kazanan eşitlik, özgürlük, kardeşlik taleplerine dayalı demokratik düşünce ve oluşumların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Batıda bu yönde gelişmeler yaşanırken, Türkiye’de işçi hareketinin ilk kıpırdanışlarının kendisini göstermeye başlamıştır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yoğunlaşan işçi hareketi, özellikle yaşanan grevlerle birlikte daha sonraları sendikalaşmanın temelini oluşturacak bir dönemin başlangıcı niteliğindedir. Osmanlı işçileri ilk kez 1860’lı yıllarda, sendika benzeri örgütlülükler olarak çeşitli işçi dernekleri kurmuştur. Ancak bunlar, Avrupa’da olduğu gibi sendikadan çok işçi yardımlaşma sandıkları biçiminde ortaya çıkmıştır.

Yapılan demiryolları, limanlar, maden ocakları vb kuruluşları işleten Batılı kapitalistler, fabrikaları işletmek için gerekli emek ihtiyacını, topraksız köylüler ve kapitalist gelişme sonucu işsiz kalan zanaatçılardan karşılamıştır. Türkiye işçi sınıfının ilk çekirdeğini demiryolu işçileri oluşturmuştur. Yabancı şirketlere ait demiryollarının yapımında ve korunmasında çalışan ilk işçiler, ülke için o zamana kadar yepyeni bir varlık olarak ortaya çıkmıştır. Maden ocaklarında, silah yapımında, atölyelerde pek çok işçinin çalışmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye işçi sınıfının doğuşu ve gelişimi serüveninin başladığı görülmüştür. Yarı köylü niteliğinde olan, topraklarından tam anlamıyla kopmayan pek çok işçi, yılın belli dönemlerinde kendi köylerinde, belli dönemlerinde ise maden ocakları, demiryolları ve diğer kapitalist işletmelerde çalışmıştır.

Osmanlıda işçilere uzun yıllar *Amele* denmiş ve ilk işçi örgütlenmeleri *Amele* adıyla kurulmuştur²⁸. Osmanlı’da ilk grevin 1863 yılında Zonguldak-Ereğli kömür madenlerinde çalışan işçileri tarafından

---

28 Arapça “amel”, yani “iş” kelimesinden türetilen “amele”; işçi, ırgat anlamında kullanılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, çoğunlukla inşaat, tarım ve madencilik alanlarında yoğunlaşan işgücüne genel olarak amele denmiş, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok ağır işlerde çalışan vasıfsız işçiler amele olarak adlandırılmıştır.

yapıldığı söylenir²⁹. Bugünkü anlamıyla işçi kavramı Türkiye’de ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kullanılmaya başlanmıştır. İşçilerle işverenler arasındaki, ücret ve çalışma koşullarıyla ilgili ilk anlaşmazlıklar da aynı dönemde meydana gelmiştir (Şişmanov, 1985).

Sendikaların kurulmasını mümkün kılan sanayileşme süreci, az gelişmiş ve sömürgeleştirilmiş ülkelerde gelişmiş kapitalist ülkelere göre çok geç başlamıştır. Kuşkusuz bu durumun pek çok ekonomik siyasal nedeni vardır. Geç sanayileşme, sadece ekonominin bir dünya sistemi olan kapitalizme eklenmesini geciktirmemiş, aynı zamanda toplumsal-siyasal gelişmenin diğer Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmasının da en önemli nedenini oluşturmuştur.

Osmanlıda kurulan sınıfsal nitelikli ilk işçi örgütlenmesi 1894 yılında İstanbul’da Tophane fabrikalarında çalışan işçilerce gizli olarak kurulan *Osmanlı Amele Cemiyeti*’dir. Osmanlı Amele Cemiyeti’nin bu dönemde kurulan diğer sendikal örgütlenmelerden en önemli farkı, Paris işçi sınıfının mücadelesini örnek alması ve II. Abdülhamit döneminin ağır baskı koşullarında mücadeleyi örgütlemeye çalışmasıdır. Cemiyet kurucuları, bir taraftan işçilerin ekonomik mücadelelerini örgütlerken, diğer taraftan da illegal alanda siyasal faaliyeti örgütlemeye çalışmışlardır.

İşçiler arasında Komünist Manifesto’daki düşünceleri yaymaya çalışan cemiyet üye ve yöneticilerinin, aynı zamanda tüm işçileri Padişahın baskıcı yönetimini devirmeye çağırması o dönem koşulları dikkate alınırca çok önemli ve ileri bir gelişmedir. Öncekilerle kıyaslandığında yapı olarak daha fazla sendikayı andıran ve sendikaların doğasında var olan siyasal talepleri, dönemin koşulları çerçevesinde hayata geçirmeye çalışan bu örgüt, varlığını sadece bir yıl sürdürebilmiştir. Cemiyet yönetici ve üyelerinin Cemiyetin sendikal ve siyasal örgütlenme faaliyetleri nedeniyle tutuklanıp 7–8 yıl hapse

---

29 Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi üzerine yapmış olduğu çok sayıda çalışmasıyla bilinen Yıldırım Koç “İstanbul’da Mehmet Paşa tarafından 1587 yılında İstanbul’da yaptırılan camide çalışan duvarcı, marangoz ve taşçı ustaları (işgüçlerini satan ücretliler), 12 akçe olan yevmiyelerine 4 akçe zam isteyip, verilmeyince iş durdurdular” diyerek ilk grevin 1587 yılında yapıldığını belirtmektedir (2003: 42).

mahkûm edilmeleri ve sürgüne gönderilmeleriyle ortadan kalkmıştır. Ancak yöneticilerin pek çoğu sürgünden kaçıp İstanbul’a dönmüş ve işçiler arasındaki faaliyetlerine illegal olarak devam etmiştir.

1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilan edilince, kısmi bir özgürlük ortamı oluşmuştur. Padişahın yetkilerini sınırlamış, siyasi parti ve işçi örgütlerinin kurulmasına izin verilmiştir. Yapılan reformlar, kısa bir süreyi kapsasa da, ülkenin siyasi ve sosyal hayatına belli bir canlılık getirmiştir. Bu dönemin, kısa sürse de bir özgürlük ortamı yaratması, ekonomik ve siyasi açıdan gelişmenin önünü açmakla birlikte, ülkedeki işçi sınıfı ve sosyalist hareketin ilerlemesine de olumlu etkilerde bulunmuştur. 1908 sonrasında grevlerin hızla artması ve yaygınlaşması nedeniyle 1909 yılında *Tatil-i Eşgal Kanunu* çıkarılmış ve kamuya yönelik hizmetleri yerine getiren kurumlarda sendikalaşmak yasaklanmıştır.

1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte otuz yıllık baskı dönemi sona ermiş, sendikalar ve siyasi hareketler için geçmişe göre çok daha özgür bir atmosfer oluşmuştur. 1908 sonrasında oluşan yeni siyasi durum sosyalist hareketin de gelişip ilerlemesi için elverişli koşullar yaratmıştır. Bu kısa süre içinde az sayıda sosyalist eğilimli örgütler kurulmuştur. Oysa o güne kadar, basına yönelik sansür nedeniyle, gazetelerde sosyalist kelimesinin geçmesi bile yasaklanmıştır. Aynı dönemde ilk defa özellikle yapılan işçi eylemlerini ve grevleri haber yapan ilk sosyalist işçi gazeteleri çıkmaya başlamıştır. Bu gazetelerin sınırlılıklarına rağmen, sosyalist düşüncenin işçiler arasında yayılmasında, işçi sınıfının örgütlenmesinde, grevlerin hız kazanmasında ve işçi sınıfı hareketinin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur.

İkinci Meşrutiyetle birlikte işçi örgütlenmeleri hem nicelik hem de nitelik olarak farklılıklar göstermeye başlamıştır. Sayısal olarak artan grevler, niteliksel olarak da sürekli hale gelmiştir. Kuşkusuz bu durumda çeşitli ekonomik-sosyal faktörlerin etkisini görmek mümkündür. Osmanlıda söz konusu dönem itibarıyla, ilk işçi örgütlenmelerinin kurulduğu yıllara göre sanayileşme, buna bağlı olarak da işçi sayısında belirli bir artış gözlenmiştir.

Genel olarak bakıldığında, Osmanlı döneminde sendikal örgütlenmelerin oldukça farklı özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu özellikleri ana hatlarıyla ortaya koymak gerekirse; sendika niteliği taşıyan, ama dernek çerçevesinde gerçekleştirilen örgütlenmeler ve işçi yardımlaşma kuruluşları çerçevesinde değerlendirilebilecek, sendikal bir nitelik taşımayan ve dernekler biçiminde gerçekleştirilen örgütlenmeler bulunmaktadır.

1910 yılında Osmanlı toprakları üzerinde ilk sosyalist parti, *Hüseyn Hilmi Bey* (bilinen adıyla *İştirakçi Hilmi*) tarafından kurulan *Osmanlı Sosyalist Fırkası*’dır. Türkiye işçi sınıfının en önemli liderlerinden birisi olan Mustafa Suphi, siyasal çalışmalarına ilk kez Osmanlı Sosyalist Fırkası’nda başlamıştır. Kurulmasıyla birlikte parti içinde görüş ayrılıklarının ortaya çıkması nedeniyle uzun süre bir siyasal bütünlük gösterememesine rağmen, çıkarılan gazete ve dergiler aracılığıyla sosyalist düşüncenin işçi sınıfı içinde propagandasında oldukça etkili ve başarılı olmuştur.

OSF programı Fransız Sosyalist Partisi’nden esinlenerek oluşturulmuş ve kısa sürede o dönemin koşullarında oldukça etkili bir parti haline gelmiştir. OSF’nin halk içinde etkinliğinin artması ve sendikalar içinde yürüttüğü faaliyetlerin yaygınlaşması, dönemin valileri ve yerel yöneticilerini rahatsız etmiş ve partinin kapatılması için dönemin hükümetine çeşitli başvurular yapılmıştır. Bu endişeleri bahane eden dönemin hükümeti “memleketin emniyet ve asayiş namına” Osmanlı Sosyalist Fırkası’nı ve diğer sosyalist kulüpleri kapatmıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye işçi ve sosyalist hareketi, İttihat ve Terakki Fırkası tarafından bastırılmıştır. Ancak savaş sonlarına doğru, özellikle İstanbul’da “işçi” ve “sosyalist” adı altında çeşitli partilerin kurulduğu bilinmektedir. Ancak bunlar çok önemli bir varlık gösterememiş, dönemin siyasal-sosyal koşullarının da etkisiyle zayıf kalmıştır. Birinci Dünya savaşının sonunda, işgal altındaki İstanbul’da yeni bazı sendikaların kurulmaya başlandığı görülmektedir. Bu sendikalar özellikle işgal yıllarında demiryollarında,

kent içi kara ve deniz taşımacılığında ciddi grevler gerçekleştirerek Kurtuluş Savaşı’na büyük destek vermişlerdir. İşgal yıllarında yapılan hemen hemen bütün grevlerin aynı zamanda anti-emperyalist bir karakter taşıdığını söylemek mümkündür.

Cumhuriyet öncesi dönemde, Türkiye işçi sınıfı ve sendikal hareketinin kökeninde çoğunlukla sosyalist nitelikli hareketlerin etkisi olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından birkaç yıl öncesine bakıldığında bu durumu açıkça gözlemlemek mümkündür. Özellikle *Ekim Devrimi*’nden sonraki dönemde gözlenen sendikal-siyasal örgütlenmelerin daha çok sosyalist temelde örgütlendikleri görülmüştür. Bunlardan ilki, 1919-1923 yılları arasında kısa bir süre yaşayan ve Hüseyin Hilmi Bey tarafından kurulan *Türkiye Sosyalist Fırkası* (TSF)’dir. Siyasi bir partiden çok, bir sendika gibi hareket eden ve İngiliz Sendikacılığından fazlasıyla etkilenmiş olan bu örgüt, II. Enternasyonal’in reformcu çizgisini benimsemiş ve sendikalar üzerinde kısa bir dönem etkili olabilmıştır.

1919 yılında, Şefik Hüsnü ve Ethem Nejat önderliğinde kurulan *Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası* (TİÇSF), işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinde ve sosyalist siyasal yönelişin doğuşunda önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’de bilimsel sosyalizmi ideoloji olarak kabul eden ve Marksist-Leninist düşünceleri kitlelere yaymayı amaçlayan ilk siyasi parti TİÇSF’dir. 1919 yılında tersane işçilerinin kitlesel greviden hemen sonra TİÇSF öncülüğünde 2000 delegenin katılımıyla yine sosyalist nitelikli *Türkiye İşçi Derneği*’nin kuruluş kongresi yapılmıştır. TİÇSF, aynı zamanda 1920 yılında Bakü’de kurulan ve Türkiye’de yasaklanan *Türkiye Komünist Fırkası*’nın, açık-yasal partisi olarak faaliyet yürütmüştür.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’nın esas çekirdeğini, Almanya’dan dönen Türk işçileri meydana getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’ya göç eden üç bin kadar işçinin büyük çoğunluğu, orda devrimci işçi ve sosyalist hareketle, Spartakistlerin ayaklanmasına, savaşa karşı yapılan işçi gösterilerine katılmış, Hamburg’ta Berlin’de barikatlarda dövüşmüştür. Bu işçiler,

Türkiye’ye döndüklerinde Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’na girmişlerdir (Şişmanov, 1985).

İstanbul, işgal altına alındıktan sonra ardı arkası kesilmeyen, çeşitli işkollarına yayılan grevlere sahne olmuştur. 1919’da Osmanlı Sosyalist Fırkasından Hüseyin Hilmi’nin çevresinde örgütlenen tramvay işçileri, ardından rejî işçileri, 13 Temmuz 1919’da Hisar iskelesi ve Ekim’de Kasımpaşa Tersanesi işçileri işi bırakmıştır. Yine bu dönemde çok sayıda işçi cemiyetleri ve birlikleri kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan bazıları *Kasımpaşa Seyr-i Setain Amelesi Cemiyeti*, *Tramvay Şirketi Amele Cemiyeti*, *Beynelmilel Deniz İşçileri İttihadı*’dır. 1920’de İstanbul’da grevler daha da yoğunlaşmıştır. 17 Nisan’da, Rum ve Fransız gazeteleri müretteplerinin grevi başladı. 23 Nisan ‘da Tünel işçileri greve gitmiştir. 10 Mayıs’ta greve giden Tramvay işçileri ise, 6 Haziran’a kadar sürdürdükleri direnişlerini başarıyla sonuçlandırmışlardır. Ardından Kazlıçeşme’deki deri işçilerinin yüzde 90’ı grev yapmıştır.

Tersane işçilerinin grevini 24 Temmuzda Deniz Maden Kömürü Cemiyeti işçilerinin grevi ve Şirketi Hayriye işçilerinin grevi izlemiştir. 13 Ekim’de de Şark Demiryolları işçilerinin grevi gerçekleşmiş, 1921de ise, Şirket-i Hayriye, Seyr-i Sefain, Haliç idaresi üçlüsünde çalışan gemiciler ve deniz yolları ve Tramvay şirketi işçileri 1 Mayıs kutlamalarına katılarak o gün çalışmadıklarından ötürü, bir günlük grev yapmışlardır. 1922’ye gelindiğinde Türkiye Sosyalist Fırkası’ndan ayrılan Tramvay işçilerinin kurduğu *Müstakil Sosyalist Fırkası* sınırı olmayan çalışma süresinin günde 8 saatle sınırlandırılmasını, dinlenme süresininse haftada 23 saat olmasını önermiştir. 1923 yılında cumhuriyetin ilanından sonra işçilerin ekonomik ve siyasi örgütleri sık sık çeşitli bahanelerle engellenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de işçi hareketinin tarihine bakıldığında İstanbul’un işçi eylemleri ve işçi örgütlenmesi bakımından her zaman merkezi bir konumda olduğu görmüştür. Bunda kentin aynı zamanda ülkenin en önemli ekonomik merkezi olması, sanayinin İstanbul ve çevresinde yoğunlaşması, işçi sayısının fazlalığının ve yüz yılı aşkın bir işçi hareketine sahip olmasının büyük etkisi vardır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Emek Hareketi

Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyet’i arasındaki geçişin özellikle devlet yapısı ve ekonomik-toplumsal sistem açısından bir sürekliliğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Ekonomik ve siyasal açıdan iki toplum arasında özellikle niteliksel bir kopuşun olduğu görmek mümkündür. Cumhuriyete geçiş, siyasal anlamda büyük bir değişime tekabül etmektedir. Teokratik, monarşik bir yapıdan Cumhuriyete geçiş sürecini, özellikle bu değişimin getirdiği kurumlar ve sonuçları ile birlikte düşünüldüğünde, radikal bir rejim değişikliği olarak nitelemek mümkündür. Ancak diğer taraftan II. Meşrutiyet sonrası dönem ile Cumhuriyetin ilk yılları arasında bir benzerlik gözlemlemek mümkündür. Bu dönemde özellikle grev hakkı konusunda bazı düzenlemeler yapılmış olmasına karşın, hem hukuki hem de fiili anlamda işçi örgütlenmeleri ve grevler uzun süre yasaklanmıştır. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen “İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütleyiz” sloganı ayrı bir sınıf olarak örgütlenmenin, işçi sınıfının hak ve çıkarları için mücadele etmesinin önündeki en önemli engellerden birisini oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye toplumunun sınıfsız olduğu ya da sınıfların çıkarlarının çelişmediği yönünde bir düşüncenin egemen olduğu söylenebilir. Ancak bu düşüncenin ülkenin içinde bulunduğu somut durumun ifadesinden çok, başlı başına yeni bir toplum tasarımından kaynaklandığını, ancak gerçekte Türkiye Cumhuriyetinin, başından itibaren nicelik olarak zayıf da olsa farklı sınıflar üzerinde inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmeye başladığı, ülkenin kalkınma atılımlarına hazırlandığı, bir anlamda yeniden inşa edildiği Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924 yılında *Amele Teali Cemiyeti* (İşçi Yardımlaşma Derneği) kurulmuştur. Çatısı altında birden çok sendika bulunan Amele Teali Cemiyeti’nin 1925 yılı başlarında üye sayısı 30 bini aşmıştır. 1927 yılının 1 Mayıs’ında 2000’e yakın işçi iş bırakmış ve cemiyet binasında toplanarak 1 Mayıs’ı coşkuyla kutlamıştır. 1927’nin sonlarında Amele Teali Cemiyeti “yasadışı bulunarak”

kapatılmıştır. 150 etkin sendika üyesi ve cemiyetin yönetim kurulu üyeleri tutuklanmış, cemiyet binasına el konmuştur. Amele Teali Cemiyeti’nin dağıtılması ardından, yıllarca işçilerin sendikal-siyasal örgütlenmesine fırsat verilmemiş, bu yönde yapılan girişimler de başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Işıklı, 1990; Makal, 1999).

“1927 yılında bir sanayi sayımı yapıldı. Bu sayımın sonuçlarına göre, Türkiye’de 65 bin işletmede 257 bin kişi çalışıyordu. Bu işletmelerin %36’sı tek kişilikti, yalnızca işyerinin sahibi çalışıyordu. İşletmelerin %8’inde ise yalnızca işyeri sahibi ve aile üyeleri bulunuyordu. İşletmelerin diğer %36’lık bölümünde işyeri sahibi dahil 2-3 kişi çalışıyordu. 4 ve daha fazla sayıda kişinin çalıştığı işyerlerindeki 166 bin kişiden 11 bini patron, geri kalanı işçi ve memurdu. Tüm Türkiye’de çalışan kişi sayısının 100’ün üzerinde olduğu işyeri sayısı 155 idi” (Koç, 2003:57-58).

1936 yılında Türkiye’de, örgütlenmeyi ve toplu sözleşme hakkını içermeyen ve grevi yasaklayan 3008 sayılı ilk İş Yasası çıkarılmış, ancak yasa 1937’de yürürlüğe girmiştir. İlk kez işçi mümessilliği (temsilciliği) uygulamasını getiren yasada işçilere yönelik herhangi bir güvenceden bahsetmek mümkün değildir. 2. Dünya Savaşı’nın sürdüğü 1939–1945 yıllarında işçiler ve işçi eylemleri üzerindeki baskılar daha da yoğunlaştırmış, bu dönemde çalışma süreleri 14 saate kadar çıkarılmıştır.

1946 Sonrası Emek Hareketi ve Sendikalar

1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile “sınıf esasına dayalı cemiyet kurmak” yasaklanmış ve 1946 yılında bu yasak kaldırılana kadar sendikal harekette herhangi bir canlılık yaşanmamıştır. 1946 yılında çok partili yaşama geçişle birlikte bu yasak kalkmış ve yerel düzeyde çok sayıda sendika kurulmaya başlanmıştır. 1946 yılında o kadar çok sendika kurulmuştur ki “1946 sendikacılığı” şeklinde bir deyim oluşmuştur. Bu dönemde iki önemli siyasi parti kurulmuştur. Bu partilerden birisi *Türkiye Sosyalist Partisi* (TSP), diğeri *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi*’dir (TSEKP). Bu iki parti kendi çizgilerin yakın çok sayıda sendika kurularak işçi sınıfı içinde çalışma

yürütmeye ve taraftar kazanmaya çalışmışlardır³⁰. Bu faaliyetleri nedeniyle kurulmalarından henüz 7 ay geçmesine rağmen her iki parti de dönemin hükümeti tarafından kapatılmıştır³¹.

1947’de çıkarılan 5018 Sayılı Sendikalar Kanunu³², grevi ve toplu sözleşmeyi yasaklamış, sendikal alana yönelik pek çok kısıtlama getirmiştir. Aynı dönemde sendikalaşan işçilere baskılar artmış, bu baskı ortamından işçiler genel olarak işyeri düzeyinde örgütlenmeye ve bu örgütlenmelerinin giderek bölgesel düzeyde genişleterek kurtulmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye topraklarında yıllardır oluşturulan, özellikle sendikal ve siyasal örgütlenmeleri hedef alan otoriter ortama paralel olarak yapılan hukuki düzenlemeler, bu dönemde sendikaların serbestçe faaliyet yürütmesini büyük ölçüde engellemiştir.

CHP, 1946’da kurduğu *İşçi Bürosu* ile işçi sınıfından ve sınıf mücadelesinden kopuk sendika yöneticileri yetiştirmeyi ve çeşitli araç ve yöntemlerle kendisine bağlı bir sendikacılık hareketi oluşturmayı amaçlamıştır. Bu dönemde işçilerin grev hakkı istemesinin bazı sendikacılar tarafından açıkça kınanmış olması dikkat çekicidir. İktidarın işçi isteklerine kayıtsız kalması ve tabandan gelen baskılar sonucu sendikalar, güçlenen ve iktidara yaklaşan Demokrat Parti’yi desteklemeye başlamıştır. Demokrat Parti (DP), 1949 yılında

---

30 TSP görüşlerini yaymak amacıyla *Gerçek, Gün* gibi gazeteler çıkarırken, TSEKP’nin yayın organları *Yığın, Başak, Söz, Havadis* ve *Sendika* gibi gazete ve dergilerdir.

31 Aralık 1946’da sıkıyönetim, komünistlerin memleket içinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerindeki tahakkümünü tesis ve mevcut iktisadi ve içtimai nizamları bozmaya çalışan *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi* ile *Türkiye Sosyalist Partisi* ve bunlardan direktif alan sendikaların kapatılmasına karar vermiştir (Sülker, 1976).

32 Sendikalar Kanunu’nun, sendikaların siyasetle uğraşmasını yasaklayan 5. maddesi şöyledir; “İşçi ve işveren sendikaları, sendika olarak, siyasetle, siyasal propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar.” Burada asıl dikkat çekici olan, kanunun görüşülmesi sırasında hemen her konuda görüş ayrılığı içinde bulunan ve aralarında ciddi bir çekişme yaşayan CHP ve Demokrat Parti’nin sendikalara siyaset yasağı konusunda tam bir fikir birliği içinde olmalarıdır.

hazırladığı program hedeflerinde sendikalara grev hakkını vereceğini savunmuş, böylece işçilerin ve sendikaların desteğini büyük ölçüde almıştır. Fakat DP, iktidara geldiğinde hükümet programındaki grev hakkı tasarısını, mecliste kısa süre tartıştıktan sonra rafa kaldırmıştır (Işıklı, 1990; Makal, 1999).

İkinci Dünya savaşı sonrası dönemde, dünyanın kapitalist sosyalist olmak üzere iki kampa ayrılması en somut etkilerini sendikalar ve sendikal hareketler üzerinde göstermiştir. Yine bu dönemde Marshall yardımları çerçevesinde ABD’nin Türkiye ile geliştirdiği ilişkiler, doğrudan Türkiye sendikal hareketine de yansımış, bu dönemden itibaren Türkiye sendikal hareketinde ABD etkisi kendisini, hem ekonomik hem de siyasal ve ideolojik anlamda göstermeye başlamıştır.

Türkiye’de ilk sendikalar 1946’dan sonra kurulmaya başlanmıştır. “1948 yılında 73 sendikada 52 bin işçi örgütlüydü. Sendika üyelerinin sayısı 1949 yılında 72 bine, 1 Mayıs 1950 tarihinde ise 76 bine yükseldi. Sendikalı işçi sayısı 1954 yılı ortalarında 180 bine ulaşmıştı. Bu işçiler 323 sendikada örgütlüydü” (Koç, 2003:84). Türkiye Sendikal hareketi açısından sendikal örgütlenmede meydana gelen en önemli gelişmelerden birisi ise 1952 yılında *Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu*’nun (Türk-İş) kurulmasıdır³³. Uzun bir sürecin ve son derece karmaşık etmenlerin etkisiyle kurulan Türk-İş, ilerleyen yıllarda ABD’nin de etkisiyle sendikal harekete “milliyetçi” ve “anti-komünist” bir karakter kazandırmada önemli bir rol oynamıştır.

1950’li yılların ortalarından itibaren DP iktidarı, bir taraftan sendikaların en temel faaliyetlerini siyaset olarak niteleyip yasaklarken, diğer taraftan sendikaları kendi siyasal çizgisinde siyasallaştırma faaliyetlerini sürdürmüştür. Sendikalar da siyasal iktidarların görüş ve tercihlerine ters düşmeyen tutum ve eylemler içinde bulunmaya dikkat etmiş, siyasal iktidarı karşısına alarak mücadele etmek isteyen sendikalar, siyasetle uğraşmakla suçlanarak kapatılmış ve yöneticileri

---

33 “Türk-İş, 1946–1952 döneminde doğan ve gelişen sendikaların doğal birleşme sürecinin doğal sonucudur; Türkiye tarihinde ülke çapında hemen hemen tüm işkollarını kapsayan ilk örgütlenmedir” (Koç, 2003:88).

tutuklanmıştır. Bu baskı yönetimi sadece işçiler ve sendikalarına karşı olmamış, toplumun tüm kesimlerinin en küçük demokratik talepleri “ülke menfaatleri” gereği şiddetle bastırılmıştır.

1960 Sonrası Dönem

Türkiye tarihinde 1960 sonrası dönem gerek siyasal tarih ve gerekse sendikal-siyasal mücadeleler açısından önemli deneyimlerin, başarı ve başarısızlıkların yaşandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Yaklaşık kırk yıl, baskı altında tutulan, en önemli işlevlerini yerine getiremeyen neredeyse birer dernek haline getirilmeye çalışılan sendikalar için bu dönem “altın yıllar” olarak nitelendirilir. Bu yıllar sadece işçi hareketinin ve onların sendikalarının gelişmesini sağlamamış, öğretmenlerin, köylülerin ve geniş gençlik kesimlerinin örgütlenmesinde ve mücadelesinde de büyük bir sıçramanın yaşandığı bir dönem olarak ortaya çıkmıştır.

1960’dan sonra Türkiye kapitalizmi yeni bir gelişme dönemine girmiştir. Aynı yıllar dünya çapında işçi hareketlerinin ve sınıf mücadelesinin sürekli olarak yükseldiği, demokratik ülkelerde işçi sınıfının demokratik örgütlenme gücünün arttığı, dünya çapında ulusal kurtuluş hareketlerinin büyük başarı kazandığı yıllardır. Türkiye’de 1960 sonrası yaşanan gelişmeler, büyük ölçüde sanayileşmenin ve onun ekonomik-sosyal etkilerinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Büyük kentlere doğru başlayan göç, insanların yaşam standartlarında meydana gelen değişiklikler, siyasal alanda yaşanan değişimler, artık kapitalizmin gerek ekonomik ve gerekse toplumsal anlamda Türkiye topraklarında daha derinlere kök salmaya başladığının birer göstergesi olmuştur.

1960’lı yıllardan itibaren Türk-İş üzerinde ABD etkisi artmıştır. Bu durumun en somut örneği Türk-İş ile ABD sendikalarının arasındaki mali yardım anlaşmaları ve “eğitim” için ABD’ye gönderilmesine ilişkin olarak yapılan programlardır. 1960’lı yıllarda Türk-İş, sendikal örgütlenmeden çok “komünizme karşı mücadele” ve “milli bir sendika” olmak için çaba harcamıştır. 1960’lı yıllarda Türk-İş’in politikası, Amerikan sendikacılığının temel sloganı olan *partilerüstü*

sendikacılık olarak belirginleşmiştir. Dönemin sendikacıları, sendikaları sadece iktidarla uyumlu birer “dernek” haline getirmekle kalmamış, aynı zamanda ABD’nin Türkiye gibi ülkelerde oluşturmaya çalıştığı “ücret bilincine dayalı sendikacılık” anlayışını yerleştirmeye çalışmıştır. ABD, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde tüm dünya sendikal hareketini kontrol altında tutmak için, pek çok sendikaya “eğitim” ve “mali yardım”da bulunarak, sendikaları hem organik olarak hem de ideolojik olarak kendisine bağlama siyasetini benimsemiştir.

“1960 sonrasında Amerikan hükümetine bağlı olarak faaliyet gösteren *Uluslararası Kalkınma Ajansı*’nın (AID) Türk İş ile doğrudan bağlantı kurması sonucu çok rahat bir aşamaya girmiştir. Bu yolla, eğitim, inceleme gezisi vs. adlarla yürütülen faaliyetlerin işçi hareketi üzerindeki etkilerini, Türkiye’de görev yapmış olan Amerikan çalışma ataşelerinden biri şöyle anlatmaktadır: ‘ABD’nin taktik, teknik ve hatta felsefe olarak sağladığı unsurların pek çoğu, (...) ilk sendikacılık deneylerini ‘ücret bilincine’ dayalı sendikacılık içinde geçirmiş olan üyelerin meydana getirdiği Türk sendikacılığını tüm olarak etkilemeye devam edeceğe benzemektedir” (Işıklı, 1994:32).

1961 yılı, işçi hakları konusunda yasal düzenlemelerin yapılmasının talep edilmesinin yanı sıra, işten atmalar ve düşük ücretler nedeniyle işçilerin protesto eylemleri ve sessiz yürüyüşler yapmaya başladığı, işçi hareketinin siyasallaşma sinyalleri verdiği yıllar olmuştur. Nitekim 1961 yılında, Türkiye siyasi tarihi açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. 13 Şubat 1961’de, Türk İş’e bağlı sendikalarda yöneticilik yapan 12 sendikacı tarafından *Türkiye İşçi Partisi* (TİP) kurulmuştur.

TİP’in kurulması, Türk-İş yöneticilerini tedirgin etmiş ve işçilerin bu partiye üye olarak Türk-İş’in etki alanı dışına çıkacağı endişesi oluşmaya başlamıştır. İşçi sınıfının politikaya ağırlığını koyması sorununu bir parti kurarak çözmeye çalışan ve TİP etrafında birleşerek bu amacı gerçekleştirmek isteyen sendikacılarla, partileşme olgusunun işçi sınıfını böleceğini ve gücünü zayıflatacağını savunan Türk-İş

yöneticileri arasındaki görüş ayrılıkları, bu iki kesimin birbirlerini eleştirmeleri ve hatta suçlamalarına kadar varmıştır (Işık, 1990).

1961 Anayasasında çalışanlara toplu sözleşme ve grev hakkı tanınmış, ancak bu hakların bir yasayla düzenleneceği belirtilmiştir. Yasal düzenlemenin zamanında yapılmaması işçiler arasında huzursuzluk yaratmış ve işçi hareketi kıpırdanmaya başlamıştır. 31 Aralık 1961’de, kamuoyu dikkatinin işçi sorunlarına, grev ve toplu sözleşme yasalarının çıkarılmasına çekilmesi için 200 bin işçinin katıldığı Saraçhane mitingi yapılmıştır.

1963 yılında grev ve toplu sözleşmenin yasal olarak düzenlenmediği bir dönemde, Maden-İş üyesi işçiler KAVEL Kablo Fabrikası’nda greve gitmiştir. Grevin nedenleri arasında işçilerin yılbaşı ikramiyelerinin ödenmemesi, ücretlerinin azaltılmak istenmesi, işçilere sendikadan istifa etmeleri için baskı yapılması ve dört temsilcinin işten çıkarılması bulunmaktadır. Sonuçta kanun henüz çıkmamış olmasına rağmen işveren toplu sözleşmeyi imzalamak zorunda kalmıştır. KAVEL direnişinin, kamuoyunda geniş yankılara yol açmış olması sonucu TBMM ilgili kanunu çıkarmak zorunda kalmış, *274 Sayılı Sendikalar Kanunu*³⁴ ve *275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu*, 24 Temmuz 1963 günü çıkarılarak yürürlüğe girmiştir. Yasaya konulan ek bir madde ile grev sırasında tutuklanan işçiler serbest bırakılmış olması önemlidir.

Anayasada herhangi bir kısıtlama yapılmaksızın, kanunla düzenleneceğine işaret edilen grev ve toplu sözleşme hakkı, 1963 yılında düzenlenen yasayla sınırlanmış ve birçok şarta bağlanmıştır. Yapılan düzenlemeyle, grev ve toplu sözleşme hakkının bazı durumlarda hiç kullanılmayacak hale getirildiği görülmüştür. Fakat her türlü kısıtlamaya rağmen, işçiler ve sonrasında memurlar

---

34 274 Sayılı Sendikalar Yasası sendikalara işyeri esasına göre örgütlenme kolaylığı getirdi. Böylece tek bir işyerindeki işçileri örgütleyen tek bir sendika bile o işyerinde yetkili sendika olarak toplu sözleşme yapabildi. Bu durumun en büyük dezavantajı tek tek işyerlerinde örgütlü olan yüzlerce küçük sendikanın ortaya çıkması oldu. Bu nedenle mücadeleci sınıf sendikalarını işyerinden uzak tutabilmek için bizzat patronlar tarafından sarı sendikalar kurduuldu.

birçok ekonomik ve sosyal istemlerini siyasal iktidardan dilenerek değil, kendi öz güçlerine dayanarak almayı, kendilerine güvenmeyi öğrenmeye başlamıştır.

1961 Anayasasına dayanarak memurların da sendika kurma hakkı olmasına rağmen 657 Sayılı *Devlet Memurları Kanunu* çıkana kadar hiçbir memur sendikasının kurulmamış olması dikkat çekicidir. Türkiye’de bilinen ilk memur sendikası 1965 yılında Ankara’da kurulan *Türkiye Devlet Büro Görevlileri Sendikası* olmuştur. Ardından aynı yıl *Türkiye Öğretmenler Sendikası* (TÖS) kurulmuştur. 12 Mart 1971 yılına kadar çoğu az sayıda üyeye sahip 658 memur sendikası kurulmuştur. 12 Mart darbesinden sonra yapılan anayasa değişikliği ile sendika kurma hakkı sadece işçilere tanınmış ve tüm memur sendikaları kapatılmıştır. 1971–1980 arasında memurlar, genellikle dernek şeklinde örgütlenmiş ve sendika kurma özgürlüğü talebi bu dönemde başlıca talepler arasında yer almıştır.

1965 yılında yapılan genel seçimler sonucunda TİP’in 15 milletvekili çıkarması, bir yandan da daha güvenli olarak Türk-İş içinde muhalefet etmenin dayanaklarını yaratmaya başlamıştır. Türk-İş ile uzun zamandan bu yana var olan farklılıklar (ABD’ye “eğitim” için giden sendikacılar konusu, özellikle sosyalistlere karşı kullanılan partilerüstü politika anlayışı, ABD’den alınan yardımlar vb.) bir süre sonra TİP’i kuran sendikacılar ile Türk-İş arasındaki ipleri kopma noktasına getirmiştir. Paşabahçe grevi ve bu greve karşı Türk-İş yönetiminin takındığı tavır, Türk-İş’ten kopuş sürecinin hızlanmasını sağlamıştır. Türk-İş yönetimine rağmen grevin bazı sendikalar tarafından desteklenmesi ve bundan sonraki grevlerde, Türk-İş’ten ayrı olarak, *Sendikalar Arası Dayanışma Komitesi*’nin kurulması³⁵, Türk-İş’ten kopuşa noktayı koymuş ve 13 Şubat 1967 tarihinde DİSK kurulmuştur. Yayınlanan kuruluş bildirisi şu şekilde sona ermektedir;

---

35 *Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması* (SADA), 1966 yılı Temmuz ayında Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş ve Türkiye Gıda-İş sendikaları tarafından imzalandı (Koc, 2003).

“İşte biz devrimciliği, bugünkü tutucu, gerici, ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin Anayasa uyarınca değiştirilmesi ve yukarıdan beri özetlediğimiz ilkelerin hayata uygulanması anlamına alıyoruz. Devrimcilik, hepimizin mülk sahibi olmasını ve uygarlık nimetlerinden eşitçe yararlanma olanağını sağlayacağı için bizim sendikacılık çalışmalarımızın özünü kapsayacaktır” (aktaran Çeçen; 1973:119).

Türkiye İşçi Partisi’nin, sendikacılar tarafından sendikal hareketi güçlendireceği, ona siyasal destek sağlayacağı için kurulduğu söylenebilir. Bu durum, gelişen ve her geçen gün büyüyen TİP hareketinin, 1965 seçimlerindeki başarısının verdiği güçle, bu siyasal gücün ayrı bir konfederasyonu yaşatacağı düşüncesini de beraberinde getirmiştir. *Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)*, 13 Şubat 1967 tarihinde Türkiye Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Türkiye Gıda-İş ve Türk Maden-İş sendikaları tarafından kurulmuştur.

1967 sınıf hareketinin ileri atılımı için kimi olumlu etkenlerin bir araya geldiği bir yıl olmuştur. Her şeyden önce emekçi sınıfların mücadelesi ve öğrenci gençlik hareketi belirli bir yükseliş dönemi yaşamaktadır. Türk-İş’in partiler üstü politikası ve sınıf işbirlikçi politikasına görünüşte de olsa karşı çıkan DİSK, o dönemde işçi sınıfı için yeni bir mücadele alternatifi olarak görülmeye başlanmıştır (Gündoğmuş, 1992).

1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren artan grevler ve fabrika işgalleri (Derby, Alpagut, Sungurlar fabrikalarında yaşanan işgaller vd) ile belirgin bir ivme kazanan işçi hareketi, işçi sınıfının militan eylemliliği, işçi-sendika hareketinin büyümesi ve güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu noktadan başlayarak, işçi sınıfının o ana kadar kendiliğinden gelişme gösteren karakteri ciddi bir sıçrama yaşamıştır.

1967–1970 yılları arasında DİSK Türkiye işçi sınıfının diğer toplumsal muhalefet güçleri ile büyük ölçüde birleşebilmiştir. Anti-empyralist mücadelenin yükseldiği bu dönemde devrimci gençlik

okul işgalleri ve direnişlerle, köylülük toprak işgalleriyle, işçi sınıfı ise grevleri ve fabrika işgalleriyle³⁶ en etkili dönemini yaşamıştır.

O dönem iktidarda olan *Adalet Partisi* tarafından, giderek güçlenen DİSK’i etkisiz hale getirmek için sendikaların kurulması aşamasında aynı işkolundaki sigortalı işçilerin 1/3’ünün üyeliği yanı sıra, federasyonların kurulmasında aynı işkolunda kurulmuş en az iki sendikanın kararı ve o işkolundaki sigortalı işçilerin en az 1/3’ünün üyeliği şartı getirilmiştir. Konfederasyonların kurulması için ise sendikaların en az 1/3’ünün kararı ve sendikalı işçilerin 1/3’ünün üyeliği öngörülmüştür. Yasada ayrıca, sendika kuracak işçilerin o işkolunda fiilen en az üç yıl çalışmış olması koşulu getirilmiştir. Bu düzenlemeye DİSK üyesi işçilerin tepkisi çok sert olmuştur. 15–16 Haziran 1970 yılında Ankara, İstanbul ve Kocaeli merkezli olarak yapılan kitlesel yürüyüş ve eylemler, Türkiye’de gerek sendikal mücadele, gerekse işçi sınıfının mücadele tarihi açısından en üst nokta olarak ifade edilmektedir³⁷. Eylemler sadece DİSK üyesi işçilerle sınırlı kalmamış, Türk-İş üyelerinin de bulunduğu pek çok fabrikadan işçiler 15–16 Haziran’da alanlara çıkmıştır.

15–16 Haziran eylemlerine katılan işçi sayısının fazlalığı, başka sendikalardan ve sendikasız işçilerden katılımların yoğun olması o dönemdeki eylemlerin yaygınlaşmasında, sendikaların gücünü işyerlerinden almasının önemi tartışmasız derecede büyük olmuştur. 15 Haziran günü, 115 işyeri ve 80 bin işçiyle başlayan, 16 Haziran günü 168 fabrika ve 150 bini aşkın işçiyle devam eden 15–16 Haziran

---

36 Bu dönemde gerçekleşen işgallerden bazıları tarih sırasına göre şu şekildedir; Derby Fabrikası İşgali (1968), Kavel Kablo Fabrikası İşgali (Eylül 1968), Magirus Fabrikası İşgali (Kasım 1968), Singer Fabrikası İşgali (Ocak 1969), Alpaut Linyit İşletmesi İşgali (1969), Demir Döküm Fabrikası İşgali (1969), Sungurlar Fabrikası İşgali (1970), Günterm Kazan Fabrikası İşgali (1970), Gislaved Fabrikası İşgali (1971).

37 15–16 Haziran eylemlerini yaratan koşulların başında, özellikle 1967 sonrasında çok sayıda eylem ve direnişin gerçekleştiği fabrikalar, işyerleri ve ileri işçilerin belirleyici rolünü görmek mümkündür. İşyerlerini temel alan sendikal örgütlenme ve işyeri çalışmasının yaygınlığı, işyeri temsilciliklerinin mücadelenin her aşamasında aktif olarak yer alması, o dönemdeki eylem ve direnişlerin başarılı olmasının en temel nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

direnışı etkisini en çok, Türkiye işçi sınıfının kalbi sayılan İstanbul ve İzmit’te göstermiştir. İstanbul’da, Gebze’de, İzmit’teki fabrikalarda üretim büyük ölçüde durmuştur. Her tarafta işçiler çeşitli yürüyüşler, mitingler düzenlemiş, kent merkezlerine doğru akmaya başlamışlardır. DİSK yönetiminin böylesi bir karar almamasına rağmen işçilerin kendi iradeleriyle kitlesel olarak harekete geçmiş olması önemlidir.

1970’li yılların başlarından itibaren sosyal demokrat sendikacılık hareketinin gelişmeye başlamasıyla birlikte 1966 yılından itibaren “ortanın solu” anlayışını benimseyen CHP, özellikle Bülent Ecevit’in başkan olmasından sonra, sendikal hareket üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Ancak sosyal demokrat sendikacıların Türk-İş’te başarılı olamamaları, bazı sendikaların ayrılarak DİSK’e katılmasına neden olmuş ve DİSK-CHP arasında bu dönemden itibaren gelişen ilişkiler, 1973 ve 1977 seçimlerinde DİSK’in CHP’yi desteklemesiyle en üst noktaya ulaşmıştır.

Türkiye’de 1 Mayıs kutlamaları uzun yıllar yasaklanmıştır. 1 Mayıs 1975 yılında kapalı bir salonda kutlanırken, ilk kitlesel 1 Mayıs, 1976 yılında DİSK’in öncülüğünde İstanbul Taksim’de kutlanmıştır. 1 Mayıs 1977 yılında çok Taksim Meydanı’nda yapılan kutlamalar çok daha kitlesel olmuştur. 1 Mayıs 1977 mitinginde 500 bin kişinin Taksim Meydanı’nı doldurmuş olması, 40 milyonluk Türkiye nüfusunun yarısından daha azının kentlerde yaşadığı koşullarda önemli bir gelişmedir. Kortejlerin alana girmesinin ardından dönemin DİSK Başkanı Kemal Türkler konuşmasını tamamlamak üzereyken Taksim’de büyük bir katliam yaşanmıştır. Sular İdaresi’nin üzerindeki kontrgerilla görevlileri uzun namlulu silahlarla kitlenin üzerine doğru ateş etmeye başlamış, bu ilk ateşin ardından, bir gün önceden Intercontinental Oteli’ne önceden yerleşmiş olan kişilerce kitle yayılım ateşine tutulmuştur. Otelin yanındaki binalardan da sürekli olarak ateş edilmesi, bu katliamın önceden planlanmış, birtakım “derin güçler” tarafından yapılmış olduğunu göstermiştir.

Sular İdaresi binasının üzerinden kitleye doğru ateş edenlerin bir kısmı yakalanarak yakındaki askeri birliğe teslim edilmiş, daha sonra bu kişiler polisler tarafından teslim alınmış ama hiçbiri

mahkeme önüne çıkarılmamıştır. Intercontinental Oteli’nden ateş eden tetikçilerin de ellerini kollarını sallayarak otelden ayrılmaları, 1 Mayıs 1977 katliamının kontrgerilla tarafından gerçekleştirildiğinin açık kanıtı olarak ortaya çıkmıştır. Katliamın amacı, 1970’li yıllarda belirgin bir yükseliş içine giren işçi-emekçi hareketinin ve sosyalist hareketlerin yükselişini engellemek olmuştur. Bu amacın 1 Mayıs 1977’de tam olarak başarılamamış olması, sonraki süreçte kontrgerilla faaliyetlerinin daha geniş bir alanda yürütülmesini beraberinde getirmiştir. Kontra faaliyetler sağ-sol çatışması, Alevi-Sünni çatışması (Maraş ve Çorum olayları) üzerinden geliştirilmiş ve bütün bu olaylar 12 Eylül’e giden yolun kilometre taşları olmuştur.

DİSK’in gelişim çizgisinin, 1970’li yıllarla birlikte, yükselen kendiliğinden sınıf hareketinin gerisine düştüğü görülmüştür. Bu durumun en önemli nedeni, işçi sınıfını “kendisi için”³⁸ sınıf yapacak unsurun, işçi sınıfının kendi siyasi partisinin olmaması ve sınıf sendikacılığı çizgisinin izlenmemesidir. Bu eksiklik, hiç kuşku yok ki o dönem sendikacıların, sendika bürokrasisinin sorumluluklarını azaltıcı bir etken olarak değerlendirilemez.

1970’li yıllar, gerek sendikaların ve sendikal mücadelenin gerekse devrimci gençlik mücadelesinin baskı ve şiddet uygulamalarıyla ezilmeye çalışıldığı yıllar olarak bilinmektedir. 1970’li yılların ortalarına gelindiğinde sınıf mücadelesinin daha da keskinleştiği, mücadelenin tarafları arasındaki safların daha da netleştiği görülmüştür. Türkiye sendikal hareketinin siyasallaşma sürecine girdiği bu yıllarda, yıllardır tartışma konusu olan “partilerüstü politika” ilkesi 1976 yılında Türk-İş tüzüğünden çıkarılmıştır. Ancak bu ilke tüzükten çıkarılmış olsa da, Türk-İş partilerüstü politika anlayışını fiilen savunmaya devam etmiştir.

---

38 Kendisi için sınıf olmanın farklı düzeyleri vardır. İşçi sınıfının, yaşadığı koşullara bağlı olarak, zaman içinde daha alt düzeylere gerilediği görülmüştür. Ama bir kez kendisi için sınıf olmuşsa, yani siyasallaşabilmiş, partileşebilmiş ise, artık kendiliğinden sınıf düzeyine inmesi güçleşir. Türkiye’de işçi sınıfı mücadelesi, o dönemde böylesi bir gelişme gösteremediği için sonraki dönemlerde göreceli olarak gerileme yaşamıştır.

1960–1980 arası dönemde belirtilmesi gereken iki konfederatif örgütlenme daha bulunmaktadır. 23 Haziran 1970 tarihinde, sınıf mücadelesini bölmek amacıyla *Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (MİSK) kurulmuştur. MİSK, “tek ve mecburi sendikacılık” anlayışını benimseyen ve daha çok faşist ülkelerde görülen “devlet sendikacılığı”nı savunan bir yapıda ortaya çıkmıştır. Ancak kendisinden beklenenin aksine işçiler içinde önemli bir başarı sağlaması mümkün olmamıştır. 1975 yılında *Milliyetçi Cephe* hükümetinin kurulmasından sonra, devlet ve işveren destekli olarak bazı işyerlerine girmeye çalışmış, ancak dönemin siyasi atmosferi içinde etkisi sınırlı olmuştur.

MİSK faaliyet yürüttüğü dönemde, mücadeleciler sendikacıları, işçi önderlerini, devrimci-yurtsever işçileri ve sınıf mücadelesini zorla sindirmek amacıyla MHP’nin yan kolu olarak örgütlenmiş bir konfederasyon olarak dikkat çekmiştir. MİSK’in en başta gelen görevi işçileri örgütlemek değil, “komünizme karşı mücadele etmek” olmuştur. MİSK sendikalarının “milli” ve “tek tip” olmasını ve tüm işçilerin “milliyetçi” sendikalara zorunlu üye sayılmasını savunmasıyla ön plana çıkmıştır. Tüm bunlarla birlikte MİSK, sınıf mücadelesini ve sınıflar arası kavgayı değil, “sınıflar arası ahenk ve işbirliği”ne dayanan siyasetini savunarak, sendika olmanın temel özelliğini reddeden bir çizgiyi benimsemiştir. 12 Eylül 1980’de faaliyeti durdurulduğunda MİSK’e bağlı sendikalara üye işçi sayısı sadece 22.000’dir. 1984 yılında MİSK’in yeniden faaliyete geçmesine izin verilse de, tarihsel işlevini tamamlamış olduğu için daha sonra herhangi bir faaliyeti görülmemiştir.

22 Ekim 1976 tarihinde *Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (HAK-İŞ) kurulmuştur. HAK-İŞ’in kuruluş beyannamesinde; konfederasyonun işçi ve işverenin hakkını “hak terazisinde” tartarak, korkmadan, yılmadan haklı olana hakkını teslim edeceği belirtilmektedir. Bir başka deyişle; HAK-İŞ kendisine işçilerle işverenler arasında bir “hakem” rolü vermektedir. Milli Güvenlik Konseyi 15 Eylül 1980’de HAK-İŞ’in malvarlığını kontrol altına almış, 19 Şubat 1981’de ise malvarlığı ve faaliyeti serbest

bırakılmıştır. HAK-İŞ, 19–20 Aralık 1981 tarihinde yapılan genel kurulunda 12 Eylül faşist yönetimini açık bir şekilde desteklediğini ilan etmiştir.

1960–1980 yılları arası, işçi sınıfının gerek sayısal olarak gerekse işçi hareketi, örgütlenme ve mücadele geleneği yaratma bakımından Türkiye’de işçi sınıfı mücadelesinin en önemli dönemi olarak değerlendirilmektedir. Ancak aynı dönem gerek sivil ve gerekse resmi açılardan geliştirilen baskı ve sindirme eylemlerinin en yüksek boyutlarına ulaştığı yıllar olmuştur. Dolayısıyla toplumun tüm kesimlerini kapsayan kesin ayrışmalar üzerinden artarak süren sınıf mücadelesi 1980 yılında daha da şiddetlenmiştir.

1980 başında Süleyman Demirel azınlık hükümetinin İzmir TARİŞ’te faşist kadrolaşma amacı ile daha önce işe alınmış işçileri çıkarıp, yandaşı olan faşistleri işe alma girişimine karşı direnen işçilere polis saldırmıştır. Bunun üzerine başlayan ve tüm şehre yayılan TARİŞ direnişi, Türkiye işçi sınıfı tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. 22 Ocak’ta polisin arama yapma bahanesiyle fabrikaya girmesiyle direniş başlamıştır. Dönemin DİSK yönetimi kanlı olayların çıkacağı gerekçesiyle 31 Ocak 1980’de direnişi bitirmeye karar vermiş, ardından TARİŞ yönetimi bir hafta üretime ara verdiğini duyurmuş ve 3 bin işçinin çıkışı verilmiştir. Çiğli İplik Fabrikası’nda 1500 işçinin fabrika kapılarını kapatarak barikat kurmasının ardından Çimentepe ve Gültepe halkı sokaklara barikatlar kurarak, mahalleye girişlere engel olmuştur. Mahallelerden çok sayıda devrimcinin silahlarla fabrikaya gelerek direnişçi işçilere katılması ve işçilerle polis arasında çıkan çatışma direnişin şehrin çeşitli bölgelerine, özellikle gecekondu mahallerine yayılmasını sağlamıştır. 14 Şubat’ta güvenlik güçleri büyük bir operasyona girişmiş ve 10 bin jandarma komandosunun panzerlerle kapıları kırarak fabrika bahçesine girmesinin ardından direniş zorla bastırılmıştır. Direnişin bastırılmasından hemen sonra sıkıyönetim ilan edilmiştir.

1980 yılının başında gerçekleşen TARİŞ direnişinin arkasından çok sayıda grev ve direniş peş peşe gerçekleşmiş, sokak cinayetleri hızla

artmıştır. Bütün bu yaşananlar, ülke tarihinin en önemli olaylarından birisi olan 12 Eylül darbesiyle birlikte çok daha zorlu ve sancılı bir döneme girdiğinin işaretleri olmuştur.

1980 Darbesi ve Sonrası

12 Eylül 1980’de ülke yönetimine “el konularak” parlamento, siyasal partileri, sendikaları, demokratik kuruluşları süngü zoruyla kapatmış ve 1961 Anayasasını “askıya” almıştır. Bu dönemde 1 milyondan fazla insan gözaltına alınmış, binlerce insan işkenceden geçirilmiştir. 1980 darbesi, 1980 öncesi güçlenen sendikaları ve sosyalist siyasal hareketleri bir anlamda “sindirme” hedefi gütmüş ve bu hedefi gerçekleştirmede bir ölçüde başarılı olmuştur. 1980 askeri darbesi ile sendikal hareketteki gelişmeler kesin bir şekilde engellenmiş, en küçük kıpırdanmalar bile şiddetle bastırılmıştır.

1960’lı yıllarda başlayan ve 1970’li yıllar boyunca tarihinde hiç olmadığı kadar canlı ve kitlesel eylemleri yaratan sendikalar ve siyasal hareketler, 12 Eylül 1980 darbesi ile büyük bir darbe yemiştir. Darbe yapıldığında sendikalara üye toplam işçi sayısı üç milyonun üzerindedir ve bu rakam, toplam işgücünün yüzde 20’sini oluşturmaktadır. Darbe sonrası Türk İş dışındaki tüm sendikalar kapatılmış ve malvarlıklarına el konulmuştur. Türk-İş’in faaliyetlerine devam etmesine izin verilmesi üzerine o dönem Türk-İş’in Genel Sekreterliğini yapan Sadık Şide, 1983 yılına kadar Çalışma Bakanı olarak görev yapmıştır. 1980–1983 arasında Türk-İş dışındaki sendikaların faaliyetleri yasaklanmış, özellikle DİSK’e yönelik yoğun bir gözaltı ve tutuklama furyası yaşanmıştır. 12 Eylül Anayasası ve 1983’te yürürlüğe giren 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu³⁹ ile sendikaların en temel faaliyetleri bile katı kurallara bağlanıp baskı altında tutularak sendikal hareketin yeniden güçlenmesi baştan engellemek istenmiştir.

---

39 1983 yılında yürürlüğe giren sendikal yasaların işyeri sendikacılığına izin vermesi ve ülke çapında %10 örgütlülük barajı getirmesi, bu dezavantajları ortadan kaldıracığı, sendikal örgütlülüğdeki çok parçalılığı gidereceği ve daha güçlü sendikaların oluşmasına olanak tanıyacağı gerekçesiyle, o dönemde sendikacıların önemli bir bölümü tarafından olumlu karşılandı. Ancak bu durumdan tek yararlanan Türk-İş oldu. 12 Eylül darbe yönetimine bakan veren ve bu rejim tarafından korunup kollanan Türk-İş, bu sayede en güçlü konfederasyon haline geldi.

1980 sonrasında ilan edilen sıkıyönetim döneminde binlerce sendikacı, sendika üyesi ve öncü işçiler gözaltına alınmış, işkence görmüş, yüzlercesi tutuklanmış, hapis cezaları almıştır. Örgütlenme hakkına doğrudan yasak ve kısıtlamalar yanında toplu sözleşme hakkına kısıtlamalar getirmiş, grev yasakları başlamıştır. Hak grevi, genel grev yasaklanmış, genel grev çağrısının yapılması bile hapis cezasına bağlanmıştır. Bu dönemin en büyük özelliği, sendikaların siyasal yaşama katılımlarının kesin bir şekilde yasaklanması, sendikal faaliyetlerin yapılan düzenlemelerle sıkı bir denetime alınmasıdır.

12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türkiye’de pek çok alanda olduğu gibi, emek hareketi ve sendikalar açısından da izleri uzun süre silinmeyecek etkiler yaratmıştır. Hatta darbe sürecinin en yıkıcı etkilerinin emek hareketi ve sosyalist hareket üzerinde görüldüğünü söylemek abartı olmayacaktır. 12 Eylül rejimi, sendikal hareketin radikal kanadını oluşturan DİSK’i tasfiye etmiş, sendikal faaliyetleri ve toplu sözleşme düzenini askıya almış ve çalışma hayatını düzenleyen tüm kural ve kurumları sermayeden yana otoriter bir şekilde yeniden düzenlemiştir. Tüm bunlar yaşanırken işçi sınıfı ya da onun sendikal örgütlülüğünden etkili bir karşı koyuş ya da direnme ile karşılaşmamıştır.

12 Eylül, burjuvazinin ekonomik ve siyasal alanda kendi sınıf tercihini uygulayabildiğini gösteren önemli bir tarihsel dönemi ifade etmektedir. 12 Eylül’ü önceleyen ekonomik ve siyasi krizle, sermaye sınıfının kriz programının otoriter formülü olarak gündeme gelişiyle birlikte değerlendirildiğinde 12 Eylül’ün tek başına kendi çıkarları için hareket eden bir askeri bürokrasiye mal edilmesi olanaklı değildir. Başka ülkelerde olduğu gibi, ekonomik krize burjuvazinin getirdiği çözüm kısıtlı demokrasi, ideolojik hegemonya ve disiplinli bir işgücü olmuştur.

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, sendikaları birer meslek örgütü haline indirgeyen ve en temel işlevlerini kısıtlayan yasaklar ve düzenlemeler içermiştir. Sendikaların en önemli işlevlerinden birisi olan grev hakkı

büyük ölçüde yasaklanmış, grev uygulaması, toplu sözleşme sonrası çıkacak uyuşmazlık sonrası yapılması zorunlu hale getirilmiştir.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda son derece köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Kendisini toplumun en küçük birimine kadar hissettiren bu değişikliklerin, günlük yaşamdan, sendikal ve siyasal süreçlere kadar tüm alanlarda derin izler bırakmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği iktidarların, sınıf hareketini bastırmaya ve sindirmeye ilişkin olarak geçmiş dönemden hareketle oldukça deneyim kazanmış olmasıdır. Bu deneyimin ilk adımı, Anayasa’da sendikaların siyaset yasağının net bir şekilde belirlenmesiyle atılmıştır.

1982 Anayasası ile sendikaların siyasi faaliyetlerine önemli sınırlamalar getirilmiş, sendika ve konfederasyonların siyasi amaç gütmeleri, siyasi faaliyette bulunmaları, siyasi partilerle ilişki kurmaları ve işbirliği yapmaları, siyasi partileri desteklemeleri, siyasi partilerin adını, amblemini ve işaretini kullanmaları yasaklanmıştır. Bu düzenleme ile yetinilmemiş, sendikaların dernek, meslek örgütleri ve vakıflarla “siyasi amaçla” hareket etmeleri de engellenmiştir⁴⁰.

Bu dönemde işçi hareketini doğrudan etkileyen temel değişimleri ana hatlarıyla sıralamak mümkündür (Geniş, 1994);

- Yeni birikim modelinin gerekleri doğrultusunda ücretli emeğin yoksullaşması 1980’lerin sonlarına kadar sürmüştür.
- Örgütlü emek cephesinde, zaten son derece kısıtlı olan yeni toplu pazarlık düzeninin yarattığı sorunlara, işverenlerin ve siyasal iktidarın sendikasızlaştırma politikaları eşlik etmiştir.
- Yeni dönem bir yandan sendikacıların işlevsel meşruiyetini tehlikeye sokarken, diğer yandan da işçi-sendika ilişkilerinin geleneksel kavranışında kırılmalar yaratmıştır.

---

40 Sendikalara siyaset yasağı getiren “Sendikal faaliyet” başlıklı Anayasanın 52. maddesi 23 Temmuz 1995 tarihli 4121 sayılı yasa ile hukuken yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak sendikal yasaklar fiili uygulamalarla hala devam etmektedir.

- Dönemin hâkim liberalizm söylemi işçi sınıfı ve sendikaları, siyasal arenadaki mevcut sınırlı yerlerinden dahi dışlamak yönünde güçlü bir atmosfer oluşturmuştur.

Bu dönemde sermaye sınıfı, sendikaların meşruluğunu sorgulamayı gündeme getirmiş, sendikaları zayıflatmaya, yok etmeye ve sendikal hak ve özgürlükleri kısıtlamaya yönelik sürekli ve sistemli bir saldırı başlatmıştır. İşverenler ve onların siyasal alandaki sözcüleri, özellikle 1990’lı yıllarda, işçileri koruyucu mevzuatın etkisiz kılınması için büyük çaba harcamışlardır. Kaçak işçilik, “sahte” kendi hesabına çalışma, standart dışı (veya atipik) istihdam biçimleri ve “esneklik” aracılığıyla işçilerin, yasal koruma ve toplu iş sözleşmelerinin kapsamı dışına çıkarılmalarını sağlamaya, sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarından yararlanmalarını engellemeye önem vermiştir (Koç, 2003).

1980’li yılların ortalarından itibaren 12 Eylül’ün tüm ezilen sınıflar üzerinde örmeye çalıştığı kafes parçalanmaya çalışılmıştır. “Sendikalaşma ve grev hakkına yönelik sınırlama ve yasaklamalar, daha güvenilir ve başarı şansı yüksek olduğu düşünülen grev dışı eylemleri gündeme getirmiştir. 1986 yılından itibaren işçiler sendikal direniş, iş yavaşlatma, toplu viziteye çıkma, fazla mesaiye kalmama ve benzeri eylem türlerinin yanı sıra, üretimi doğrudan etkilemeyen, ama gövde gösterisi yapmaya ve kamuoyu oluşturmaya yönelik eylemlere yönelmişlerdir. 1989 baharı ise, kamu kesiminde çalışan ve toplu iş sözleşmesi görüşmeleri süren yaklaşık 600 bin kadar işçi açısından eylemlerin doruğa çıktığı dönemdir. Bu dönemde yapılan eylemlerin genel özelliği, işçilerin sendika yönetimlerini aşarak eylemlere yönelmiş olmalarıdır” (Akkaya, 2002:91).

1980’li yılların bitimiyle birlikte Türkiye işçi sınıfı, geçmiş on yılın da telafisini arayan bir “hesap sorma” mücadelesi içine girmiştir. Sonuçta 12 Eylül ve ANAP iktidarlarının, sendikacılığın fiilen tasfiyeye uğradığı bir ekonomik yapı yaratma projesi, işçi sınıfının zaman zaman sessiz, zaman zaman etkili ve açık direnmeleri sonucunda başarısızlığa uğramıştır. Şüphesiz ortaya faşizme ve sermayenin işçi

haklarına yönettiği saldırıya karşı örgütlü ve açıktan bir direnme tablosu çıkmamaktadır. Ancak 1980’lı yıllarda işçi sınıfının sendikal hareket içindeki tavırlarını tam bir teslimiyet tablosu içinde resmetmek de aynı derecede yanlıcıdır (Boratav, 2005).

Ülkeyi ve bir bütün olarak tüm toplum kesimlerini ilgilendiren yoksullaşma sürecini en derinden hisseden işçiler ve kamu emekçileri bu duruma daha fazla sessiz kalmayarak 1988 ve 1989 yıllarında ekonomik-demokratik talepler doğrultusunda yeniden hareketlenmeye başlamıştır. Bu hareketlenmenin temelinde ise, 1980 sonrasında yoğunlaşan baskıların ve hak gasplarının yarattığı tepki bulunmaktadır. Bu dönemi önemli kılan bir diğer özellik, işçilerin yanında kamu emekçilerinin de artık sınıf mücadelesinin asli unsurlarından birisi olarak sendikal alanda ağırlığını hissettirmeye başlamasıdır. 1989 yılında kamu kesiminde grevlerin arttığı yıllar olmuştur. Türkiye işçi sınıfı tarihine “Bahar Eylemleri” olarak geçen bu dönem, uzun zamandır ayrı kulvarlarda mücadelelerini sürdüren işçi ve kamu emekçilerinin mücadelesini büyük ölçüde birleştirici rol oynamış ve ülke gündeminde uzun süre belirleyici olmuştur.

1989 Bahar Eylemleri’ni izleyen büyük Zonguldak grevi ve Ankara yürüyüşü, tam da “işçi sınıfı bitti”, “tarihin sonu geldi” söylemlerinin yaygınlaştığı koşullarda bir sınıfın kitlesel eylemi olarak ortaya çıkmıştır. Zonguldak’taki *Türkiye Taşkömürü Kurumu* (TTK) ve *Maden Tetkik ve Arama* (MTA) işyerlerinde örgütlü olan Türk-İş’e bağlı *Genel Maden İşçileri Sendikası* (GMİS) ile işveren arasında 48 bin işçi için sürdürülen toplu sözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine sendika 30 Kasım 1990’da başlamak üzere grev kararı almıştır. Grev, 30 Kasım günü çeşitli siyasi partiler, meslek ve kitle örgütlerinin desteğiyle başlamış, Zonguldaklılar ilk gününden itibaren greve aktif bir biçimde katılmışlardır.

Hükümetin kamu açıklarını kapama gerekçesiyle bu tür kamu işletmelerinin tasfiyesini öngörmesi, özelleştirme politikaları ve genel olarak işçi ücretleri konusundaki tutumu, Zonguldak’taki uyuşmazlığın boyutlarını genişletmiş ve o dönem kamuoyunda büyük

tartışmalara yol açmıştır. Savunduğu ekonomik politikalar ve greve karşı tutumu nedeniyle Cumhurbaşkanı Turgut Özal bu mitinglerde işçilerin başlıca hedefi haline gelmiştir. 4 Ocak 1991’de başlayan Ankara yürüyüşüne işçilerle birlikte bütün Zonguldak halkı katılmış, madencilerin Ankara yürüyüşü büyük bir kitlesellikle başlamıştır. Yürüyüş sırasında Hürriyet gazetesinin manşetten “Adım adım geliyorlar!” şeklinde haberler yapması, yürüyüşün ne kadar etkili görmek açısından önemlidir. İşçi sınıfının bu mücadelecî tutumu, sadece işçi hareketinin somut hakları bakımından sınıfa dayanaklar sağlamakla kalmamış; aydınlara, gençliğe ve geniş halk kesimlerine yeni bir moral, güç ve kararlılık aşlamıştır.

Sanayileşmesi durgun, nüfusu hızla artan, işsizliği yaygınlaşan, sağlıksız kentleşen, aşırı enflasyon oranlarına sahip bir ekonomide, sendikaların dışlanarak, uzun süreli istikrar politikalarının izlenmesi ve bu uygulamaların başarılı olması mümkün olmadığından, emekçiler aleyhine gelişen olumsuz koşullar ve ücretlerdeki asimetrik gelişmeler, kaçınılmaz olarak işbirlikçi politikaların birer sosyal denetim aracına dönüştürdüğü sendikaları daha militan olmaya itmiştir. *1989 Bahar Eylemleri*, bu militanlaşmanın ve 12 Eylül sendikacılığına karşı çıkışın ilk işareti olarak değerlendirilebilir (Akkaya, 2002).

1991 sonrasında işçi eylemleri, kimi zaman toplu sözleşmelerle bağlantılı, kimi zaman özelleştirmeyi engelleme amaçlı, daha küçük çapta da işçi kısımlarına karşı ve sendikalaşma amaçlı olarak sürmüştür. Özellikle de kamudaki TİS’ler gündeme geldiğinde sayıları yüz binlerle ifade edilen işçi kitleleri Ankara’da büyük gösteriler gerçekleştirmiştir. 1990’ların ikinci yarısından itibaren işçi sınıfı hareketinin ikinci unsuru özelleştirmeye, taşeronlaştırmaya, sendikasılaştırmaya, esnek çalışmanın yaygınlaştırılması gibi bütün bir sınıfa yönelik saldırılara karşı mücadeleler dönemi olmuştur. İşçilerin zaman zaman işletmelere “işgal etmeye” varan eylemlere başvurduğu görülmüştür.

1980 sonrası dönemde, işçi sınıfı ve sendikal hareketin en kitlesel, en yaygın eylemleri ve grevleri 1990’lı yılların ortalarında

gerçekleşmiştir. Sadece 1995 yılında yaşanan grevler bunun en açık göstergesi niteliğindedir. Bu dönemde işçiler ve kamu emekçileri, hem sermaye hükümetleri üzerinde baskı oluşturmuş, hem de ülke siyasetinin gündemine yerleşmiştir. Ancak, işçi sınıfı ve sendikal hareketin gücünün neredeyse tamamını kullanmasına rağmen, başta toplu sözleşme talepleri olmak üzere pek çok talep hükümetlere kabul ettirilememiştir. Bunun bir nedeni, sınıf mücadelesinin toplu sözleşmelerle istenen “ekonomik” taleplerle sınırlı kalması; bir diğer nedeni ise sadece sayıları sınırlı olan sendikalı işçileri kapsamaması, birleşik bir sınıf hareketi yaratılamamasıdır.

İşçiler; özelleştirmenin, düşük ücret dayatmasının, sosyal güvencesizliğin, eğitim ve sağlığın paralı hale getirilmesinin, tarım ürünleri taban fiyatlarının düşük tutulmasının, tarım ve hayvancılığın çökertilmesinin hep aynı merkezlerden; arkasına uluslararası sermayeyi alan IMF, hükümetler ve büyük patronlar tarafından belirlendiğini ve uygulandığını görmüşlerdir. Dahası, Türkiye işçi sınıfının ileri kesimi; bu dönemde sadece Türkiyeli emekçilerle de değil, Yunanistan’dan Amerika’ya, Güney Kore’den Latin Amerika’ya kadar bütün dünyanın işçileriyle aynı talepler için mücadele ettiğinin de farkına varmaya başlamıştır.

Türkiye’de işçi ve sendika hareketinin geniş kesimi bakımından, siyasal alanda kendilerine güven veren, somut çözümün ne olduğu konusunda yeterli açıklığa kavuşmalarını sağlayacak koşullar geçtiğimiz yıllar içinde, gittikçe belirginleşmeye başlamış, bu dönemde sendikal hareketin giderek genişleyen bir kesiminin siyasal arayışları artarak devam etmiştir.

Türkiye’de özellikle 1989 Bahar eylemliliklerinden günümüze kadar gelişen sendikal mücadele deneyimleri, sendikalar olmadan ve sayıları sürekli artan işçilerin sendikalarda bir araya getirilerek örgütlenmeden, sınıf mücadelesinde ileriye yönelik somut adımlar atılmasının mümkün olmadığını pek çok kez göstermiştir. Türkiye, özellikle 1990’lı yıllarda önemli kitle eylemlerine sahne olmuştur. Bu dönemde, zaman zaman da olsa, işçi sınıfının ana kitlesi eyleme

geçebilmiş, hatta bu süreçte sendika bürokrasisinin devletle en çok bütünleşen, en geri kesimleri bile harekete geçirilebilmiştir.

Türkiye işçi sınıfı, son 30 yıl içinde bütün tarihinde görülenden çok daha kitlesel ve çok daha radikal ve siyaset yapmaya elverişli taleplerle harekete geçmiştir. Ama şu da bir gerçektir ki, bütün bu eylemlerde, 1989–1991 ve 1994–1996 yılları arasındaki eylemleri bir yana bırakırsak, belirli bir istikrarın yakalanamamış olduğu görülmektedir. Zaman zaman alevlenip kitlesellenen eylemler yaşanırken, hemen ardından uzun sessizlik dönemlerine girildiği görülmüştür. Her sendikal eylem, adeta kendi başına bir amaç olarak ortaya çıkıp sonra da bitebilmiştir. İşçi-sendika hareketinde ortaya çıkan istikrarsızlık, mücadelenin sürekliliğinin olmaması, sınıfın kitlesel olarak yeni öğelerinin öne çıkmasını zorlaştırmış, işçi sınıfı mücadelesinin genişlemesini ve güçlenmesini büyük ölçüde engellemiştir.

8 Aralık 1995 yılında KESK’in kurulmasının ardından emek hareketi içinde kamu emekçilerinin ağırlığı artmaya başlamıştır. Eğitim Sen başta olmak üzere, KESK’e bağlı sendikaların hem kendi işkollarına yönelik hem de genel ülke sorunlarına yönelik olarak yapmış olduğu eylem ve etkinlikler *fili-meşru mücadele* olarak kendisini ifade eden kamu emekçileri sendikaları hareketinin kitlesel ve coşkulu eylemler yapmasını beraberinde getirmiştir. KESK’in 4-5 Mart 1998 tarihlerinde “Sahte Sendika Yasası” olarak tanımladığı grev ve toplusözleşmeyi içermeyen yasa tasarısına karşı Kızılay meydanında gerçekleştirdiği büyük direniş, polisin ilk kez gaz bombası ve göz yaşartıcı bomba kullanmasıyla dağıtılabılmıştır. Bu önemli direniş sonrasında TBMM gündeminde bulunan yasa tasarısı dönemin koalisyon hükümeti tarafından geri çekilmiştir.

14 Temmuz 1999 tarihinde TÜRK-İŞ, DİSK, KESK, HAK-İŞ, TÜRKİYE KAMU-SEN ve MEMUR-SEN tarafından *Emek Platformu* kurulmuştur. Daha sonra diğer emek ve meslek örgütlerinin katılımıyla Emek Platformu’nun kapsamı genişlemiştir. Emek Platformu’nun ilk büyük eylemi 24 Temmuz 1999 tarihinde Ankara Kızılay Meydanı’nda emeklilik yaşını yükseltmeyi hedefleyen Sosyal

Güvenlik Yasasına karşı yapılmış ve mitinge 500 bin işçi ve emekçi katılmıştır.

2000’li yıllar hem dünyada, hem de Türkiye’de işçi sınıfı ve sendikal hareket açısından zorluklarla ve engellerle dolu bir dönem olmuştur. Kapitalizmin peş peşe krize girmesi, sermaye ve hükümetlerin krizin faturasını işçi ve emekçilerin sırtına yıkmak istemesi, işçi sınıfını ve sendikaları pek çok yönden köşeye sıkıştırmıştır. 2003 yılında *4857 Sayılı İş Kanunu*’nun yürürlüğe girmesiyle, daha önce fiilen yaşanan esnek çalışma uygulamaları yasal olarak da uygulanmaya başlanmıştır. Yine 2003 yılı sonrasında kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi, hem özel sektörde hem de kamuda geçici sözleşmeli ve taşeron çalıştırma uygulamalarının yoğunlaşması sonucu sendikalaşma oranları yüzde 6’lara kadar gerilemiştir.

2000’li yılların başından itibaren irili ufaklı çok sayıda işçi direnişi yaşanmıştır. Özellikle dünya çapında etkili olan 2008 krizi sonrasında yaşanan yoğun işten atmalara karşı ilki 29 Kasım 2008’de Ankara’da, ikincisi 15 Şubat 2009’da İstanbul’da olmak üzere, işçi ve memur sendikalarının katılımıyla *krizin bedelini ödemeyeceğiz* gündemli iki büyük miting gerçekleştirilmiştir. 25 Kasım 2009’da KESK ve Kamu Sen’in ortak kararıyla kamu emekçileri son yılların en geniş katılımına sahne olan bir uyarı grevi gerçekleştirmiştir.

15 Aralık 2009’da Ankara’da başlayan ve 78 gün Ankara sokaklarında süren TEKEL işçilerinin direnişi, Türkiye ve dünya işçi sınıfı tarihi açısından önemli bir direniş olarak kendisinden bahsettirmiştir. 15 Aralık 2009 tarihinde TEKEL işletmelerinin kapatılması ile birlikte işsiz kalan ve özlük hakları ile başka kamu kurumlarına geçmek için birçok ilden Ankara’ya doğru “Ölmek var dönmek yok” sloganıyla yola çıkan TEKEL işçileri, yoğun uğraşlar sonucunda Ankara’ya AKP Genel Merkezi önüne gelmişlerdir. Yağan yağmur ve soğuğa rağmen işçiler haklarını alana kadar evlerine dönmeyeceklerini ilan ederken, 17 Aralık 2009 tarihinde işçiler Ankara Abdi İpekçi Parkı’nda bir araya gelmiş ve burada polislin sert müdahalesi ile karşılaşmışlardır. 23 Aralık tarihinde, Türk-İş Başkanlar Kurulu, TEKEL işçilerinin

genel grev çağrılarında toplanmış ve sürekli eylem adı altında bir dizi eylem kararları almış, 25 Aralık tarihinde işçiler, Türkiye’nin pek çok yerinde AKP İl binaları önünde toplanarak, hükümeti protesto etmişlerdir.

6 Ocak 2010’da 10 bin TEKEL işçisi eyleme devam ya da tamam demek için referanduma gitmiş ve referandumdan yüzde 100’e yakın bir oranda devam kararı çıkmıştır. 15 Ocak tarihinde Ankara’da olan yaklaşık 10 bin TEKEL işçisi üç günlük oturma eylemine başlayarak soğuğa rağmen geceyi dışarıda geçirmiştir. 17 Ocak’ta Türk-İş’in TEKEL işçileri için Sıhhiye Meydanı’nda gerçekleştirdiği, “Emek, Barış, Özgürlük İçin Demokrasi ve Haklar” mitingine çoğunluğu işçi yaklaşık 100 bin kişi katılırken, katılımcılar sık sık genel grev çağrısında bulunmuştur. 4 Şubat’ta Türkiye’nin dört bir tarafında TEKEL işçileri için dayanışma grevi gerçekleştirilmiştir. 20 Şubat’ta Türk-İş, DİSK, KESK ve Kamu-Sen konfederasyonlarının şube temsilcileri Ankara’da bir miting gerçekleştirerek geceyi TEKEL işçileriyle birlikte geçirmiştir.

TEKEL işçilerinin 4/C’ye başvuru süresine bir gün kala Danıştay’dan bu süreyi iptal eden kararın gelmesi üzerine 78 gün Ankara’da direnişte olan TEKEL işçileri eylemlerine ara vererek çadırları kaldırma kararı almışlardır. TEKEL işçileri, direnişleriyle işçi kültürünü, sınıf dayanışmasını ve nasıl mücadele dilmesi gerektiğini göstermiştir. İnsanca yaşam ve özlük hakları için birlikte mücadelenin zorunluluğu ve önemini çok iyi kavradıklarından, yaşadıkları tüm zorluklara karşı insanüstü bir güç ve inançla karşı koymuşlardır.

TEKEL direnişi hem Türkiye ve dünya işçi sınıfı tarihi açısından, hem de işçi sendika hareketinin güçlenmesi açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 78 gün boyunca son derece zor koşullarda direnen TEKEL işçileri, işçi sınıfının bundan sonra yürüyeceği yolun kilometre taşlarını en sağlam şekilde döşeyerek, işçi sınıfı tarihi içindeki yerlerini almışlardır.

Sonsöz

Sınıflı toplumlarda, tüm diğer toplum kesimleri gibi, işçi ve emekçi sınıflar, üretim süreci içindeki yeri, üretilen değerden aldıkları pay ve bu payı alışı biçimlerinin yanı sıra nesnel sınıf konumları, toplum içindeki siyasal-toplumsal ağırlıkları ve eğilimleriyle, diğer kesimlerden (özellikle sermayeden) farklı bir sınıf meydana getirirler. İşçi ve emekçi sınıfların örgütlenmesi ve mücadelesi de bu farklılık üzerinden, kendi toplumsal-sınıfsal özellikleri çerçevesinde gerçekleşir.

İşçi ve emekçi sınıflar için örgütlenmeler, ekonomik-demokratik hak ve çıkarlarını kazanmak, korumak ve geliştirmek için *sendikal*, siyasal iktidarda söz ve pay sahibi olmak ya da siyasal iktidarı ele geçirmek konusunda siyasal sürece yapılan doğrudan veya dolaylı katkılar nedeniyle *siyasal, kültürel ve ideolojik* boyutlarda ortaya çıkar. Sendika ile siyaset arasındaki ilişkinin sendikaların ortaya çıkmasından bu yana çeşitli düzeylerde kendisini hissettirmesi kuşkusuz her ülkenin kendi tarihsel-toplumsal koşullarına özgü şartlarda meydana gelir. Düzeyleri farklı olsa da, sendika ile siyaset arasındaki ilişkinin hiçbir döneminde kopmadığını, dolayısıyla bundan sonra da kopamayacağını öncelikle vurgulamak gerekir.

Tarihsel gelişim süreci boyunca sendikaların siyaset ile olan etkileşimi doğrusal değil, *diyalektik bir ilişki* şeklinde gelişmiştir. Bu diyalektiğin sonucu olarak sendikalar ve sendikal hareketler siyaseti, siyaset de sendikaları ve sendikal hareketleri sürekli olarak etkilemiş, güçlendirmiş, hatta bazı dönemler değiştirip dönüştürerek ciddi bir güç haline getirmiştir. Tüm bu gelişim içinde en fazla tartışılan konu ise sendikalardan çok sendikaların siyasal faaliyetleri olmuştur. Ancak siyasetin farklı sınıflar açısından farklı şekillerde ortaya çıkması sendikaların, her zaman işçi sınıfının siyasetini benimsemesine yetmemiştir. Sendikalar her ülkenin kendi şartlarında oluşan siyasal tablo içinde egemen güçlerden etkilenmiş, dönem dönem sermaye programlarının destekçisi olabilmıştır.

İşçi sınıfı ve emekçiler, kendi bağımsız çıkarları etrafında bir araya gelmedikçe, sermayeden, onun partilerinden ve devletten

bağımsız olarak örgütlenmedikçe, başka bir ifade ile sendikal ve siyasal birliklerini kurmadıkları sürece yaşadıkları sorunlardan kurtulmaları mümkün değildir. İşçi sınıfının yaşadığı sorunlar ve bu sorunların üzerinden gelmek elbette kolay değildir. Ancak tarihsel deneyimlerin gösterdiği gibi zor sorunlar zor çözümler gerektirir. İşçi sınıfı, siyasallaşmış bir sınıf mücadelesi ile her türlü zorluğun üzerinden gelebilecek güçtedir. Tüm bu anlatılanlardan hareketle, siyasetin, sendika-siyaset ilişkisinin sendikal mücadele yanında *sınıf mücadelesi, siyasal mücadele* yönünü görmemek mümkün değildir.

İşçi sınıfı ve sendikaların zengin tarihi, işçilerin kendi bağımsız çıkarları etrafında bir araya gelmedikçe, sermayeden, onun partilerinden ve devletten bağımsız olarak örgütlenmedikçe, başka bir ifade ile emekçilerin sendikal ve siyasal birliklerini kurmadıkları sürece yaşadıkları sorunlardan kurtulmalarının mümkün olamayacağını göstermektedir.

İşçi sınıfı, ancak dünyayı değiştirme doğrultusunda siyasal bilinçle donanıp örgütlendiğinde, tarihsel görevini yerine getirebilir. İşçi sınıfı taşıdığı potansiyel bakımından, insanlık tarihi içinde özel bir devrimci niteliğe sahip olan tek evrensel sınıftır. Marx, işçi sınıfının bu özel konumunu 1844 Elyazmaları kitabında şu sözlerle dile getirmiştir;

“Köklü zincirleri olan, sivil toplumun içinde bir sınıf olduğu halde sivil toplumun bir sınıfı olmayan, bütün sınıfların çözülüşünü simgeleyen, acıları evrensel olduğu için evrensel bir nitelik taşıyan, kendisine yapılan haksızlık özel olmayıp genel bir haksızlık olduğu için yalnız kendisinin kurtuluşunu değil tüm toplumun kurtuluşunu amaçlayan bir sınıf... Geleneksel bir statü değil sadece insanca bir statü isteyen, siyasal düzenin kimi sonuçlarına değil bütün sonuçlarına karşı olan ve kendisini bütün alanlardan kurtarmadıkça kurtulmasına olanak bulunmayan, kısacası insanlığın toptan yitirilmesi demek olan ve ancak insanlığın toptan kurtulması halinde kendisini kurtarabilecek olan bir sınıf... İşte bu özel sınıf proletaryadır” (aktaran Hançerlioğlu: 1979:113).

İşçi sınıfının ve emekçilerin sömürüden kurtulma mücadelesine bağlanmayan bir mücadele, sermayeye ve onun egemenliğine karşı en temel mücadele dayanağını yitirmiş demektir. İşçiler sadece sömürüyü sınırlandırmak mücadelesi ile yetinmeyip, sömürüyü tamamen ortadan kaldırma mücadelesine yönelmedikçe sermayenin ulusal ve uluslararası saldırılarını geriletilmesi mümkün değildir.

Sınıf mücadelesi tarihinin *devrimci öznesi* olan işçi sınıfı, bu amaç için, sınıfsız, sömürsüz bir dünya için, tüm insanlığın kurtuluşu için mücadele eden tek sınıf olma özelliğini sürdürmektedir. İşçi sınıfı, bütün öteki sınıfları baskı ve sömürüden kurtarmak için harekete geçtiğinde, kendisini de sömürüden kurtaran bir sınıf olarak tarih sahnesindeki rolünü en iyi şekilde oynamış olacaktır.

KAYNAKÇA:

ABENDROTH, Wolfgang., *Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi*, çev: Ali Çakıroğlu, Belge yayınları, 1992, İstanbul.

AKKAYA, Yüksel., “Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık- 2”, *Praksis*, 6, 2002, ss: 63-101.

AYDOĞANOĞLU, Erkan., *Sınıf Mücadelesinde Sendikalar*, Evrensel Basım Yayın, 2007, İstanbul.

BARRET, François., *Emeğin Tarihi*, çev: Babür Kuzucu, May Yayınları, 1970, İstanbul.

BEAUD, Michel., *Kapitalizmin Tarihi*, çev: Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, 2003, Ankara.

BORATAV Korkut., *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İkinci Baskı, İmge Kitabevi, 2005, Ankara.

BRİZON, Pierre., *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*, çev: Cemal Süreyya, Onur Yayınları, 1977, Ankara.

DOBB, Maurice., *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, çev: İşaya Üşür, Belge Yayınları, 1992, İstanbul.

CIULLA, Joanne B (2000), *The Working Life: The Promise and Betrayal of Modern Work*, Oxford University Press, Oxford.

ÇEÇEN, Anıl., *Türkiye’de Sendikacılık*, Özgür İnsan Yayınları, 1973, Ankara.

ENGELS, Friedrich., *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1997, Ankara.

GENİŞ, Arif, “12 Eylül 1980 Sonrasında Demokrasi ve Sendikal Hareket”, *Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi*, Alpaslan Işıklı, Kültür Bakanlığı Yayını, 1994, Ankara.

GÜNDOĞMUŞ, Ali., *İşçi Sınıfı Mücadelesi ve Toplu Sözleşme*, Evrensel Basım Yayın, 1992, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU, Orhan., *Felsefe Sözlüğü*, Remzi kitabevi, 1979, Ankara.

HOBSBAWM, Eric., *Direnış, İsyân ve Caz – Sıra Dışı İnsanlar*, çev: Güler Siper, Yordam Kitap, 2010, İstanbul.

HORTZSCHANSKY, Günter ve WİMMER, Walter., *Alman Proletaryasının Önderi Ernst Thaelmann*, çev: İ. Ulusoy- Y. Dalyan, Evrensel Basım Yayın, 1994, İstanbul.

İŞIKLI, Alpaslan., *Sendikacılık ve Siyaset*, 4. Basım, İmge Kitabevi, 1990, Ankara.

İŞIKLI, Alpaslan, “Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi Açısından Türkiye İşçi Hareketinin Özgün Yanları”, *Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayını, 1994, Ankara.

KOÇ, Yıldırım., *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Yol İş Yayınları, 2003, İstanbul.

MAKAL, Ahmet., *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*, İmge Kitabevi, 1997, Ankara.

MAKAL, Ahmet., *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, 1999, Ankara.

MAKAL, Ahmet., *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*, İmge Kitabevi, 2002, Ankara.

MARX Karl, ENGELS Friedrich, LENİN V.İ., *Sendikalar Üzerine*, çev: Engin Karaoğlu, Bilim Yayınları, 1975, İstanbul.

MARX, Karl., *Fransa’da Sınıf Savaşları (1848-1850)*, çev: Sevim Belli, Sol yayınları, 1996, Ankara.

MARX, Karl., *Ücret, Fiyat ve Kâr*, çev: Sevim Belli, Sol yayınları, 1999, Ankara.

MASON, Paul., *Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek*, çev: Gözde Orhan – Mehmet Ertan, Yordam Kitap, 2010, İstanbul.

SÜLKER, Kemal., *Dünyada ve Bizde Sendikacılık*, Varlık yayınları, 1966, İstanbul.

SÜLKER, Kemal., *100 Soruda Türkiye İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, 1976, İstanbul.

ŞİŞMANOV, Dimitir., *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (1908-1965)*, çev: Ayşe ve Ragıp Zarakolu, 2. Baskı, Belge Yayınları, 1990, İstanbul.

SOSYAL İŞ, *Türkiye’de İşçi Sınıfının Ekonomik-Demokratik Mücadelesinde Sendikalaşma*, Eğitim Notları Dizisi:1.

TALAS, Cahit., *Toplumsal Ekonomi-Çalışma Ekonomisi*, 7. Baskı, İmge Kitabevi, 1997, Ankara.

THOMPSON, E.P., *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev: Uygur Kocabaşoğlu, Birikim yayınları, 2004, İstanbul.

TOKOL, Aysen, *Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Sendikal Hareket*, Vipaş yayınları, 2000, Bursa.

TÜRKCAN, Ergun., *Teknolojinin Ekonomi Politikası*, A.İ.T.İ.A Yayını, No:151, 1981, Ankara.

Sendikalar Kongresi (TUC) İnternet Sitesi, www.tuc.org.uk .

Sendikalar Kongresi (TUC) Arşivi.

Genel Emek Konfederasyonu (CGT) İnternet Sitesi, *Histoire du Syndicalisme CGT*, www.cgt.fr.

Dünya Sanayi İşçileri (IWW) İnternet Sitesi, www.iww.org .

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (8 Cilt).

Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (3 Cilt).

EK-1
DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE
SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ
(SUNUM)

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SENDİKA SİYASET İLİŞKİSİ

Dr. Erkan AYDOĞANOĞLU

E-Mail : erkanaydogan@gmail.com

SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

- ❖ **Sendika ve Siyasetin Tanımı**
- ❖ **Sendikal Akımlar ve Siyaset**
- ❖ **Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi**

SENDİKA NEDİR?

İşçi ve emekçi sınıfların ekonomik, sosyal ve demokratik hak ve çıkarlarını kazanmak, korumak ve geliştirmek için oluşturulmuş sınıf örgütleridir.

TEMEL ÖZELLİKLERİ

- İşçi sınıfının en eski, en yaygın ve en kitlesel sınıf örgütüdür.
- Birlik, dayanışma ve mücadele örgütüdür.
- Demokratik örgütlenmelerdir.
- Sınıf mücadelesinin öğrenildiği birer ‘okul’dur.
- Devletten, sermayeden, siyasi partilerden bağımsız örgütlenmelerdir.

SINIF NEDİR?

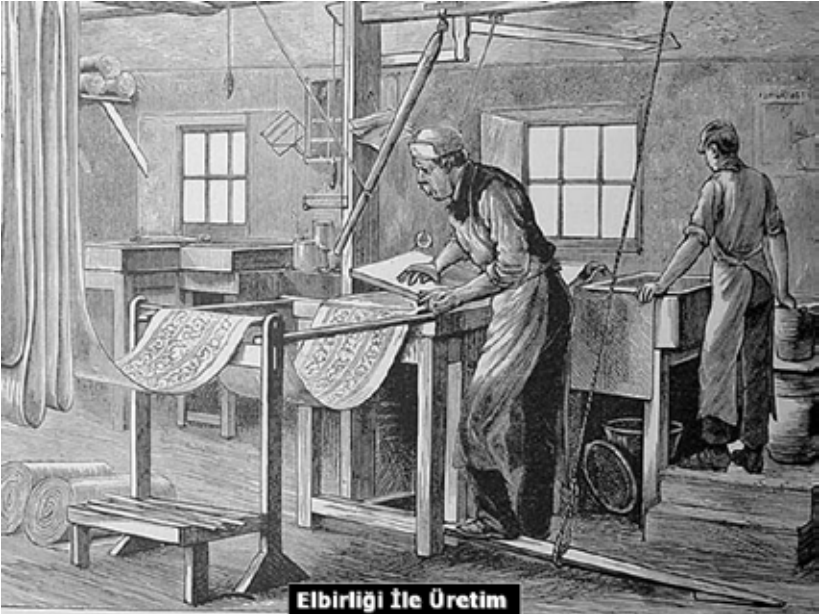
Tarihi olarak belirlenmiş bir üretim sistemi içindeki yerlerine, üretim araçları ile olan ilişkilerine, emeğin toplumsal örgütlenmesinde oynadıkları rollere ve dolayısıyla toplumsal zenginlikten aldıkları payın büyüklüğüne ve bunu elde etme tarzlarına göre birbirinden ayrılan büyük insan gruplarına **SINIF** denir.

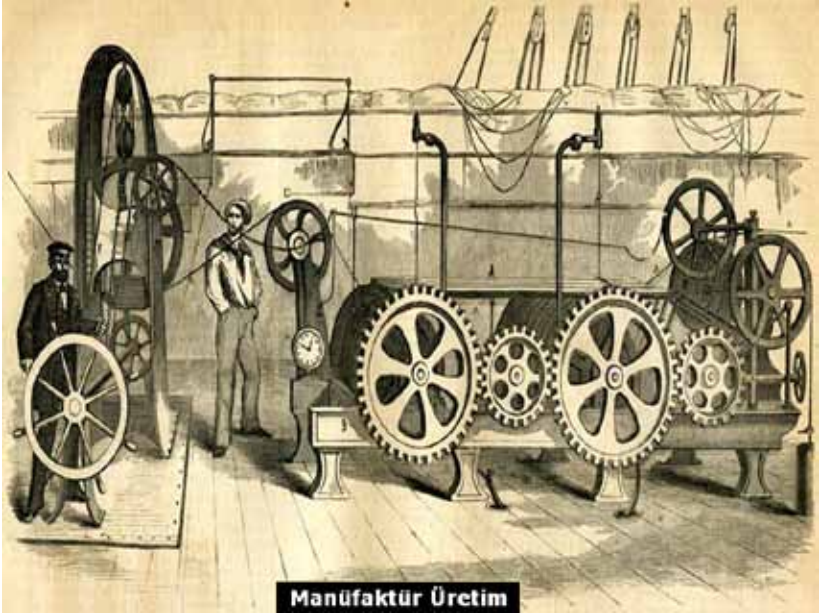

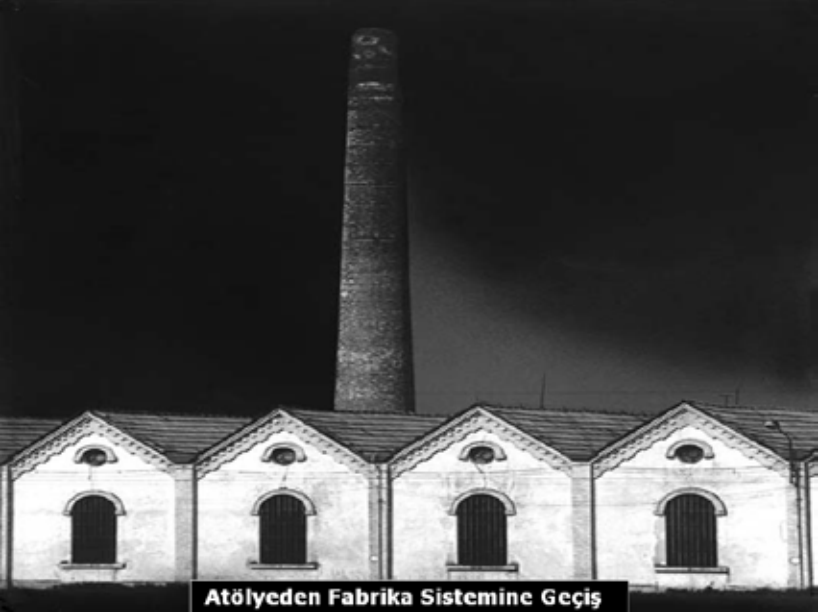

TARİHSEL SÜREÇ

- ❖ **Kapitalizm tarih sahnesine ticaret kapitalizmi olarak çıktı...**
- ❖ **Sanayi Devriminin ardından modern işçi sınıfı ortaya çıktı...**
- ❖ **Makinelî üretimin yaygınlaşması sonucu işçiler makineleri parçaladılar...**
- ❖ **İlk sendikalara sadece nitelikli işçiler üyeydi...**
- ❖ **İşçi sınıfı büyüdükçe sendikalaşma çabaları arttı ve milyonlarca işçi sendikalara üye oldu...**

Sanayi Devrimi ve Fabrika Sistemi

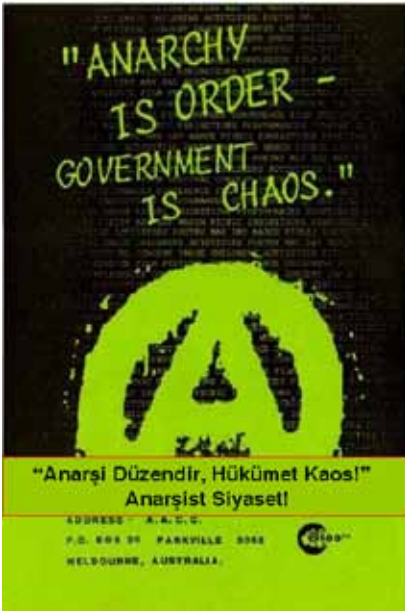
İşçilerin Yaşadığı Evler (Milltown-İngiltere)

SIYASET NEDİR?

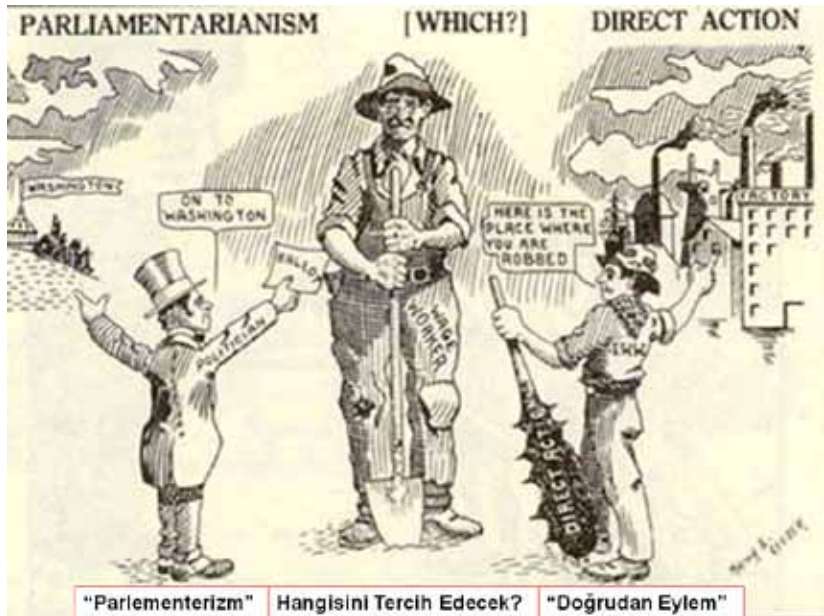
Toplumsal yaşamda karşılaşılan ve hayatı çeşitli şekillerde etkileyen her konuya taraf olma ve ona müdahale etme sürecinde izlenen yoldur.

je participe
tu participes
il participe
nous participons
vous participerez
ils profitent

"Katılımcı" Siyaset!
"Sosyal Diyalog"

SENDİKAL AKIMLAR

- ❖ İngiliz Sendikacılığı...
- ❖ Amerikan Sendikacılığı...
- ❖ Anarko Sendikalizm...
- ❖ Sınıf Sendikacılığı...

İNGİLİZ SENDİKACILIĞI

- ❖ İlk Sendikalar İngiltere'de ortaya çıktı...
- ❖ 1868'de yerel sendikaların birleşmesiyle Sendikalar Kongresi (TUC) kuruldu...
- ❖ Yeni Sendikacılık Hareketi (1880-1900) ile vasıfsız işçiler hızla örgütlenmeye başladı...
- ❖ 1900 yılında sendikalar tarafından İşçi Partisi kuruldu...
- ❖ TUC ile İşçi Partisi arasında organik bağ vardı...
- ❖ İşçi Partisi yıllarca en büyük desteğini sendikalardan almıştır...
- ❖ 1980'li yıllardan itibaren "organik bağ" zayıfladı...

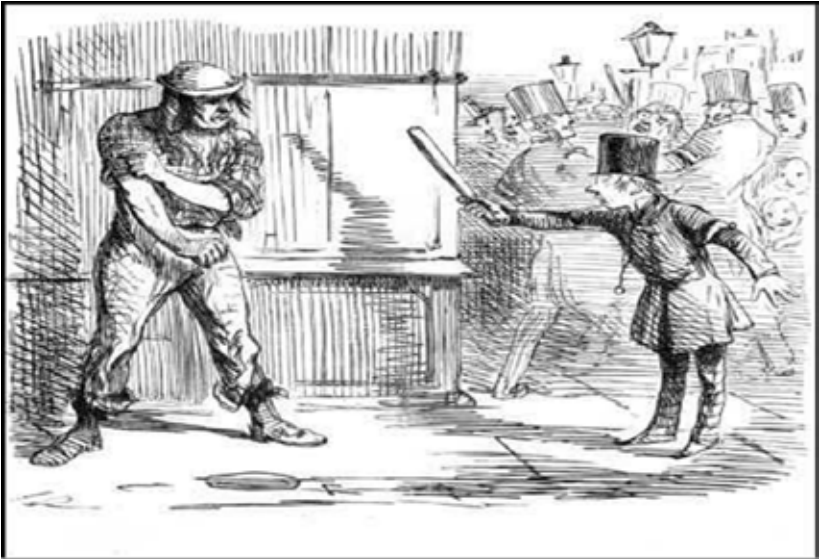

Londra Yazışma Derneği (1792)

Çartist Hareket (1832-1848)

Punch

"Ben seni öldürürsem bu hiçbir şeydir. Ama sen beni öldürürsen bunun adı cinayet olur." (İngiliz Lordu)

Kennigton Meydanı (1848)

İrlandalı Çocuk İşçiler

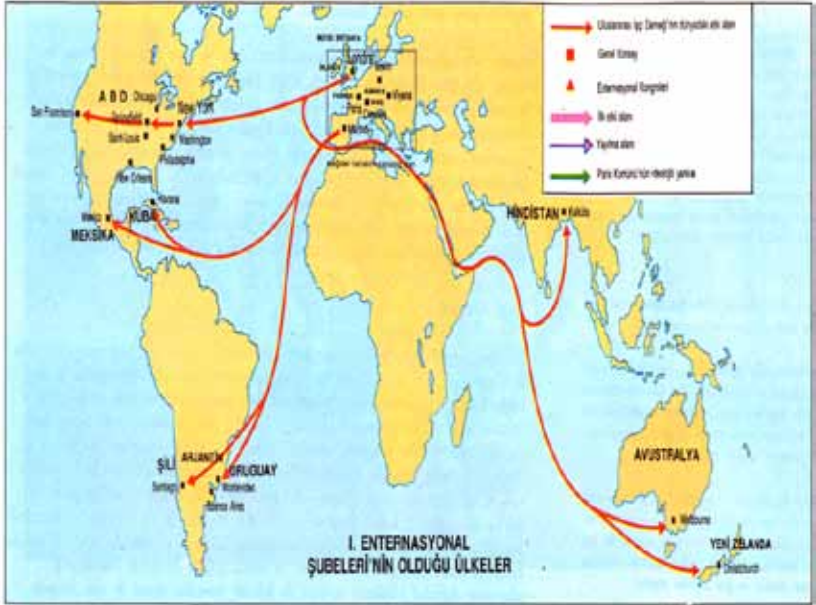
(C) IFA - İstanbu Collection

Erkek ve Kadın Maden İşçisi (1860)

14-1980 Library of Congress

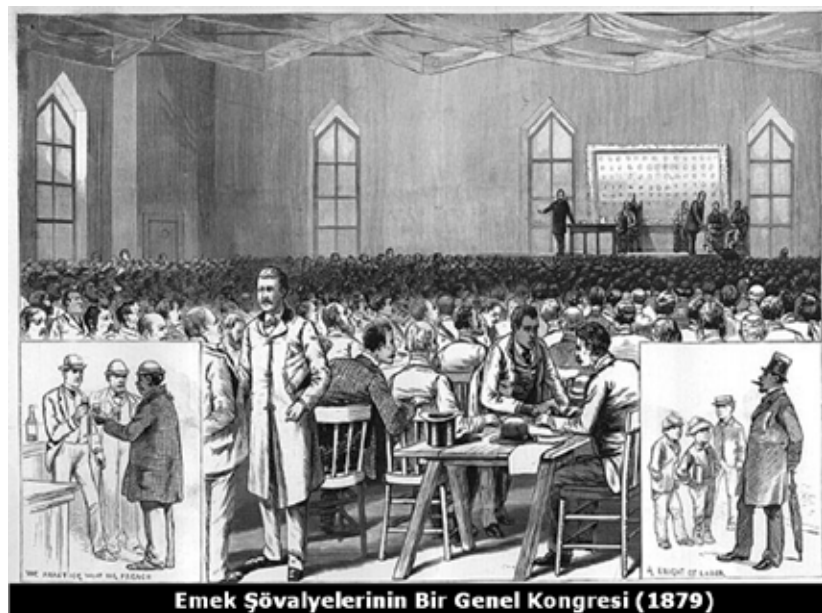

AMERİKAN SENDİKACILIĞI

- ❖ Emek Şövalyeleri (1869) ve 8 Saat İşgünü Mücadelesi...
- ❖ AFL, IWW ve Amerikan İşçi Hareketi...
- ❖ ABD’de Sendika-Siyaset İlişkisi “Partilerüstü Politika” ilkesine dayanır...
- ❖ ABD’de sendikalar genellikle Demokrat Parti’yi desteklemiştir...
- ❖ Ücret ve meslek bilincine dayalı, sınıfsal olmayan sendikacılık Amerikan Sendikacılığının en temel özelliğidir...
- ❖ Latin Amerika’da sendika-siyaset ilişkisi hep yakın olmuştur...
- ❖ Latin Amerika ülkelerinde (özellikle Kolombiya ve Ekvador) binlerce sendikacı kontra güçler tarafından öldürülmüştür...

Emek Şövalyeleri New York Mitingi (1882)

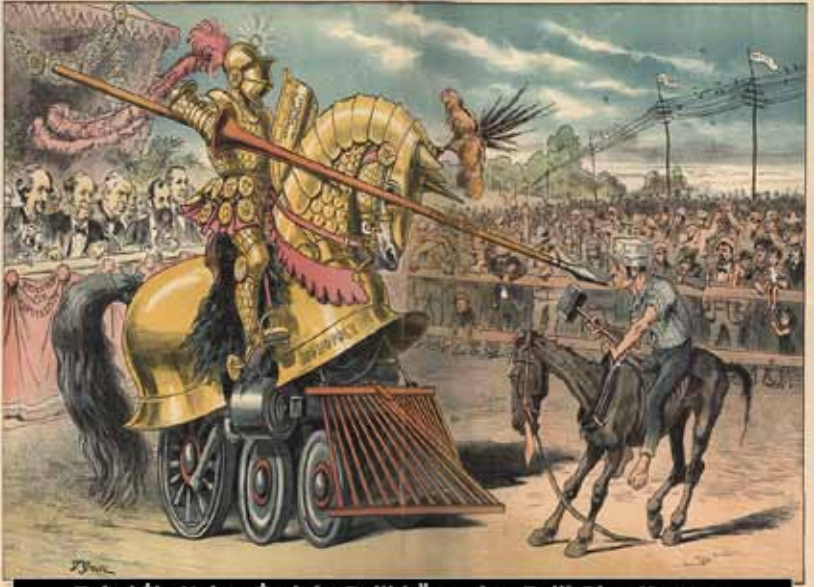

NEW YORK CITY.—GRAND RECONSTITUTION OF WORKMEN, SEPTENNER 1882.—THE PROCESSION PASSED THE CENTRAL-ROUND AT EXHIBIT SQUARE.—FROM A SKETCH BY A SHIP ARTIST.—THE PARK IS.

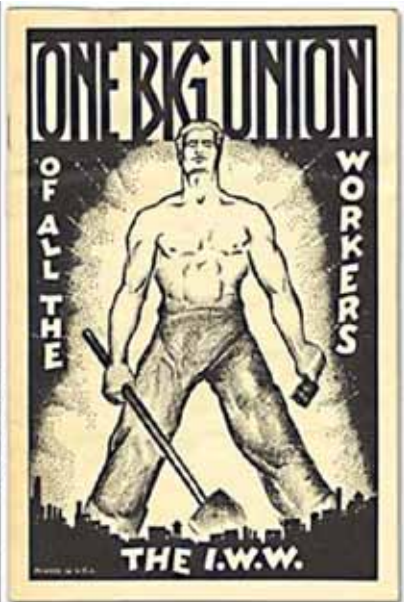
1 Mayıs'ın Doğuşu: Haymarket Olayları (1886)

Tekel İte Yalnız İşçinin Galibi Önceden Belli Olan Kavgası

Charlie Chaplin'den Fordizm Eleştirisi (Modern Zamanlar)

ANARKO SENDİKALİZM

- ❖ Bakunin, Kropotkin, Proudhon ve Anarşizm...
- ❖ Anarko sendikalizmin fikir babası George Sorel’dir...
- ❖ 1895 yılında CGT kuruldu ve anarşizmin etkisine girdi...
- ❖ 1914 yılından itibaren CGT ile FKP arasında ideolojik bağ oluştu ve sınıf sendikacılığı çizgisi benimsendi...
- ❖ Sendikayı siyasi parti yerine koyar. Ekonomik mücadeleyi savunur, siyasal mücadeleyi reddeder...
- ❖ İşçi sınıfının bağımsız siyasal örgütlenmesine ve sınıf partisi fikrine karşı çıkar...
- ❖ Sendikaların genel grev ile devrim yapacağını ve iktidarı ele geçirerek, otonom hükümetler kuracağını savunur...
- ❖ Geçmişte Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz ve Latin Amerika ülkelerinde etkili olmuştur...

Dönemin Burjuva Dergilerinde Sans Culottes'ların Korkutucu Tasviri

İşçiler ve Patronlar Arasındaki 8 Saat İlgünü Mücadelesi (CGT)

Grève Meydanı (1848)

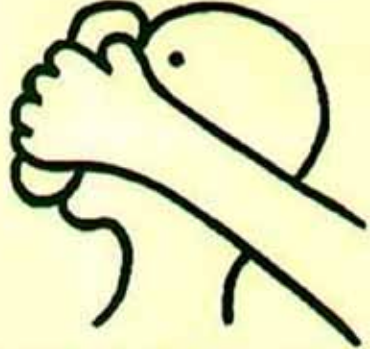

REFORMES

CHLOROFORME

TRAVAILLEURS

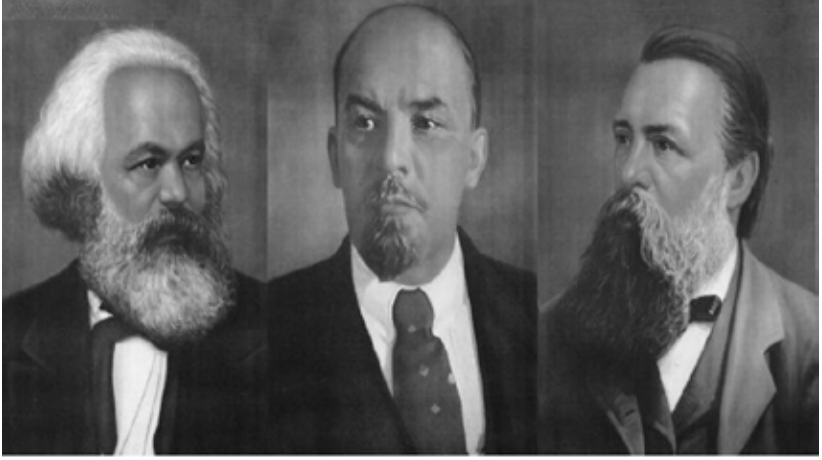

UNIS

SINIF SENDİKACILIĞI

- ❖ Sınıf sendikacılığının temeli, ilk kez 1864 yılında toplanan I. Enternasyonal'de Karl Marx tarafından atılmıştır...
- ❖ Sınıf sendikacılığının kuramcısı Lenin'dir ve bu akım 1917'de itibaren geniş bir coğrafyada etkili olmuştur...
- ❖ 1917 Ekim Devrimi, Avrupa sendikal ve siyasal hareketlerini derinden etkilemiştir...
- ❖ 1921 yılında Kızıl Sendikalar Enternasyonalisi (Profintern) sosyalist ve anarşist sendikalar tarafından kurulmuştur
- ❖ Sınıf sendikacılığı, ekonomik mücadele (sendika) ile siyasal mücadele (Parti) arasında sağlam bir ideolojik bağın kurulmasını savunur...
- ❖ Demokratik merkezîyetçilik ilkesi ile örgütsel ilişkilerin dikey ve yatay olarak geliştirilmesi temel ilkesidir...

MARX

LENIN

ENGELS

"WORKERS OF THE WORLD UNITE!"

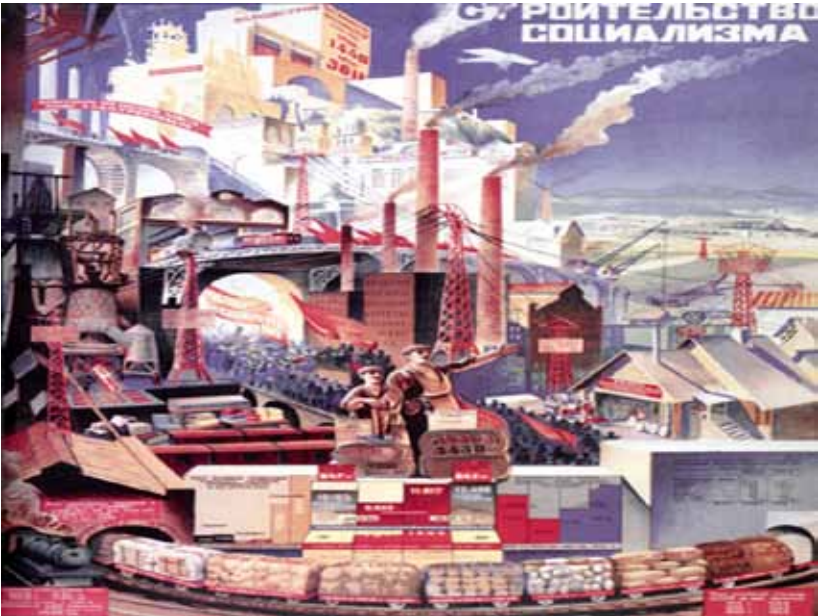

Devrim Sonrası Putilov Fabrikası (Petrograd - 1917)

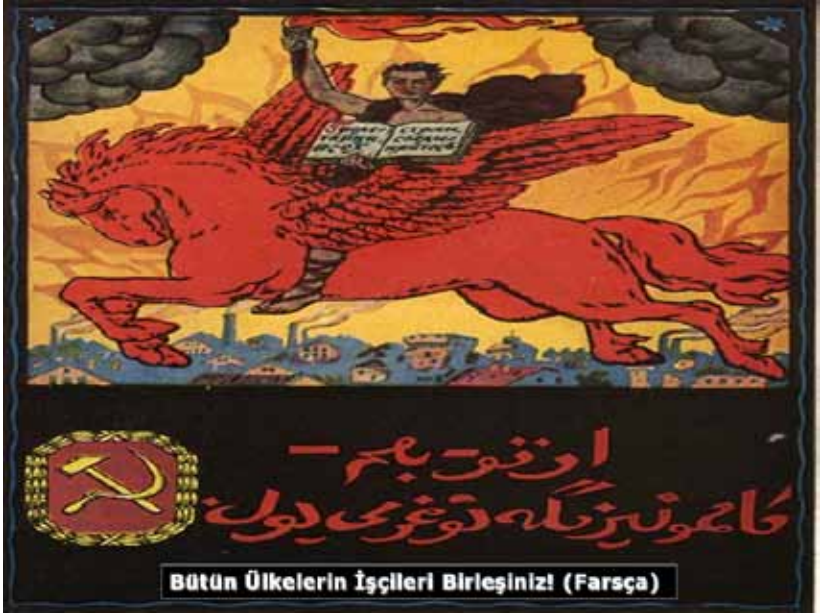

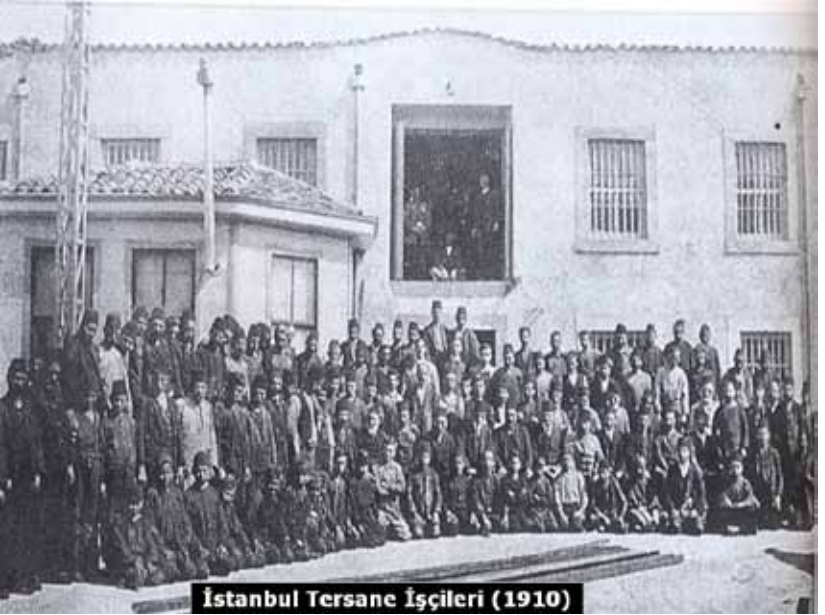
TÜRKİYE’DE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

Cumhuriyet Öncesi Dönem

- ❖ Osmanlı’da İşçi Sınıfının Oluşumu...
- ❖ İlk Sendikal Örgütlenmeler...
- ❖ II. Meşrutiyet ve “Tatil-i Eşgal” Kanunu...
- ❖ Siyasal Örgütlenmeler ve Sendikalar...
  - Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF)
  - Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)

Balya maden işçileri (Balıkesir, 1891)

İstanbul Tersane İşçileri (1910)

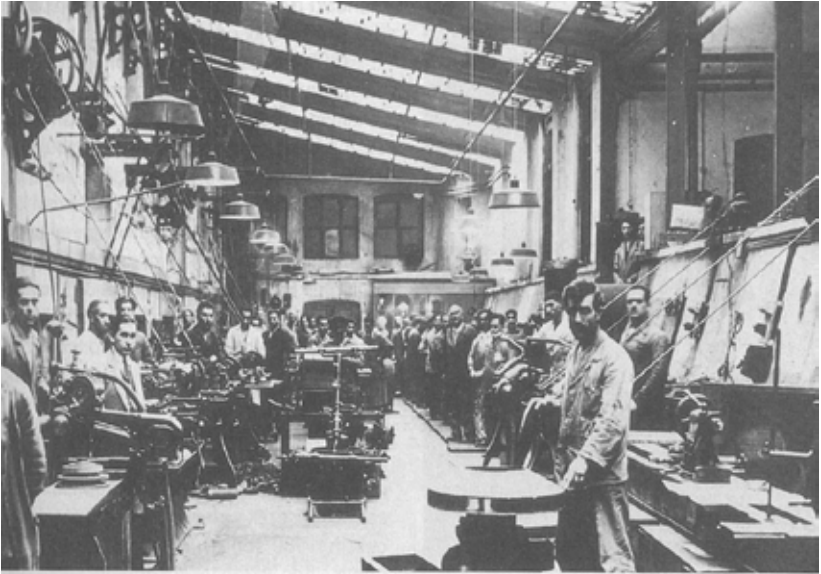

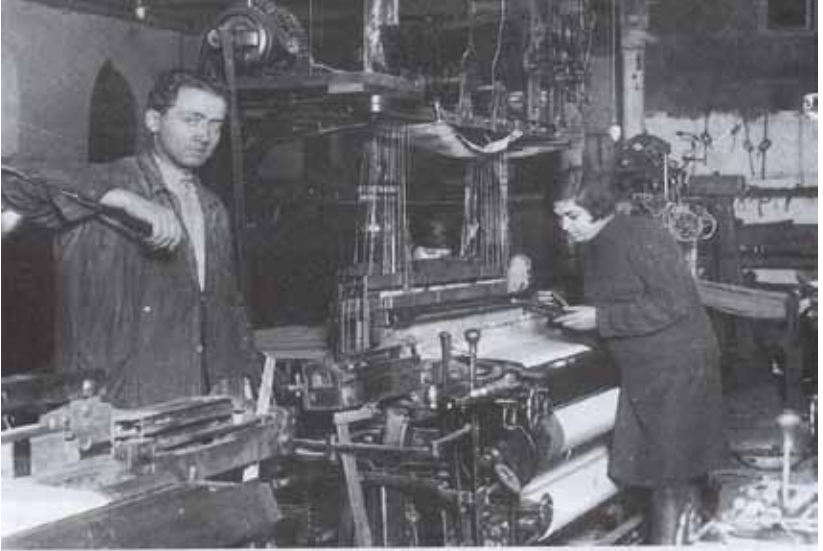

Tek Parti Dönemi ve Sonrası (1923-1960)

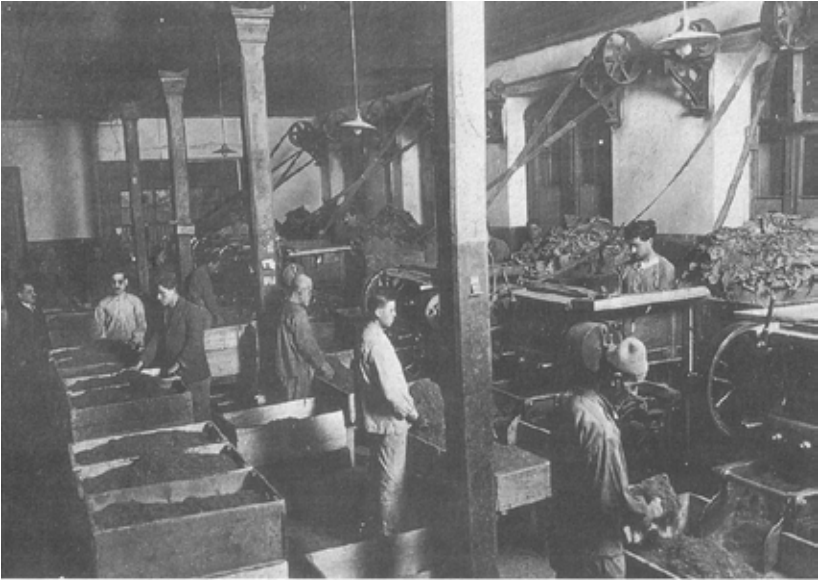
- ❖ **1923 - 1946 Tek Parti Dönemi...**
- ❖ **1946 - Çok Partili Yaşam...**
- ❖ **TSP, TSÇKP ve 1946 Sendikacılığı...**
- ❖ **1952 - Türk-İş'in Kurulması...**
- ❖ **Komünizmi Tel'in Mitingleri...**
- ❖ **CHP ve DP'nin Sendikalarla İlişkileri...**

1930'lu yıllarda İstanbul'daki bir fabrikada işçiler.

1930'lu yıllarda Feshane'de bir tezgâh başı.
Selahaddin Giz

1930'larda Cibali Tütün Fabrikası işçileri üretim sırasında.

Ölk. Soc. Sendika örgütleri 1946 sendikalarına ilişkin belge ve haberlere yer verdiler.

Türk-İş'in Komünizmi Tel'in Mitingi (Ankara)

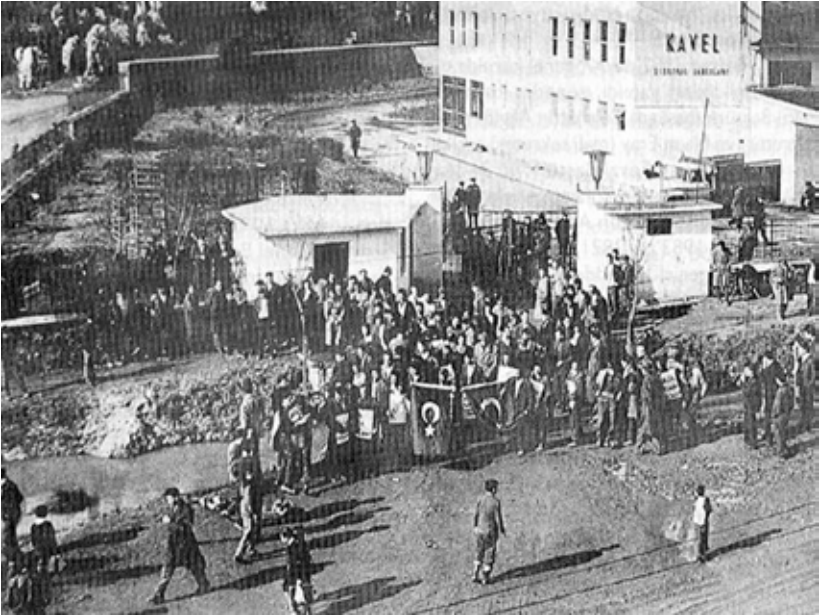
Sınıf Hareketinin Yükselişi (1960-1980)

- ❖ **1961 Anayasası ve Sonuçları...**
- ❖ **TİP'in Kurulması ve Türk-İş'in Tavrı...**
- ❖ **DİSK'in Kurulması ve TİP ile İlişkisi...**
- ❖ **1970'lerde Sendika-Siyaset İlişkisi...**
- ❖ **TÜRK-İŞ ve DİSK'in Siyasetle İlişkileri...**

31 Ocak 1963'te Kavel Fabrikası'nda başlayan grev, 274 ve 275 sayılı kanunların mecliste görüşülmesi sırasında kamuoyunu etkilemişti.

KAVEL

İşime karım dedim, karıma Kavel diyeceğim.
Ve soluğum tükenmedikçe bu doyumsuz
dünyada,
Güneşe karışmadıkça etim
Kavel Grevcilerinin türküsünü söyleyeceğim.
Ve izin verirlerse Kavel Grevcileri,
İzin verirlerse İstinyeli emekçi kardeşlerim,
İzin verirlerse Kavel Grevcileri,
Ve ben kendimi tutabilirsem eğer sesimi
tutabilirsem
O çoban ateşinin yandığı yerde Kavel'de,
O erkekçe direnilen yerde, Kavel'de
Karın altında nişanlanıp dostlarımin arasında
Öpeceğim nişanlımı Kavel kapısında
Ve izin verirlerse İstinyeli emekçi kardeşlerim
İzin verirlerse Kavel Grevcileri
İlk çocuğumun adını Kavel koyacağım...

Hasan Hüseyin KORKMAZGİL

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Seçim Afişleri

KEMAL TÜRKER
— 1968 - 1970 —

KEMAL KPAZ
— 1968 - 1970 —

İBRAHİM ÇETİNKAYA
— 1968 - 1970 —

KEMAL ERDOĞAN
— 1968 - 1970 —

DISK'İN KURUCULARI KONUŞUYOR

3 DISK, Türkiye'nin en modernleşen ve en hızlı büyüyen işyeri topluluğudur. Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşları arasında yer alan DISK, 1968 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin en büyük işyeri topluluğudur.

4 DISK, Türkiye'nin en modernleşen ve en hızlı büyüyen işyeri topluluğudur. Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşları arasında yer alan DISK, 1968 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin en büyük işyeri topluluğudur.

2 DISK, Türkiye'nin en modernleşen ve en hızlı büyüyen işyeri topluluğudur. Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşları arasında yer alan DISK, 1968 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin en büyük işyeri topluluğudur.

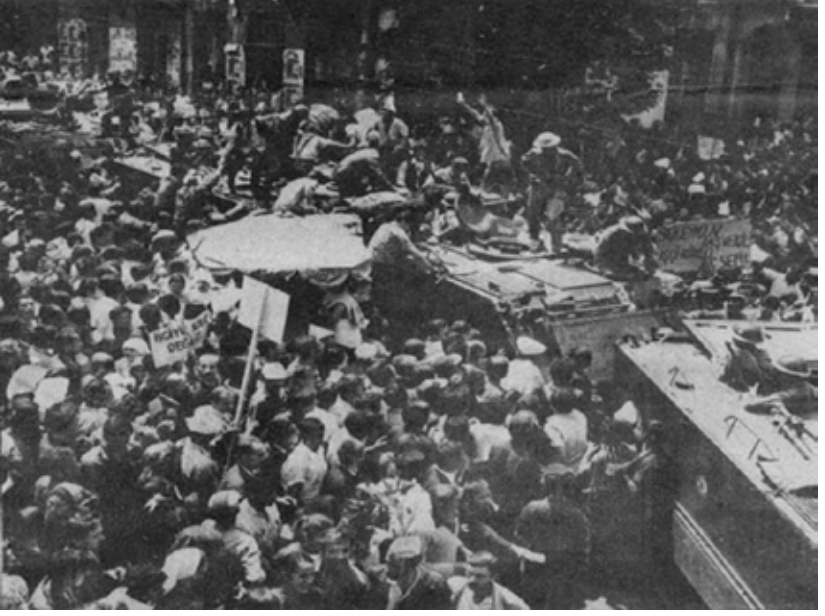
3 DISK, Türkiye'nin en modernleşen ve en hızlı büyüyen işyeri topluluğudur. Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşları arasında yer alan DISK, 1968 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin en büyük işyeri topluluğudur.

Sungurlar Fabrikası 1968 sonrasında sık sık işçi eylemlerine sahne oldu.

15-16 Haziran direnışı

töb-der

KARŞIMSIZLIK DEMOKRASI BARIŞ VE HUZURLUK MÜCADELESİNDE

töb-der

EMRETTİĞİNE FAŞİZM SPORUNUN KIZIĞI

YAKININ DEMOKRATİKLEŞTİRİLMELİ VE SONUNA BİRLİK ÇIKIYOR

SENDİKA HAKKIMIZ SÖKE SÖKE ALIRIZ!

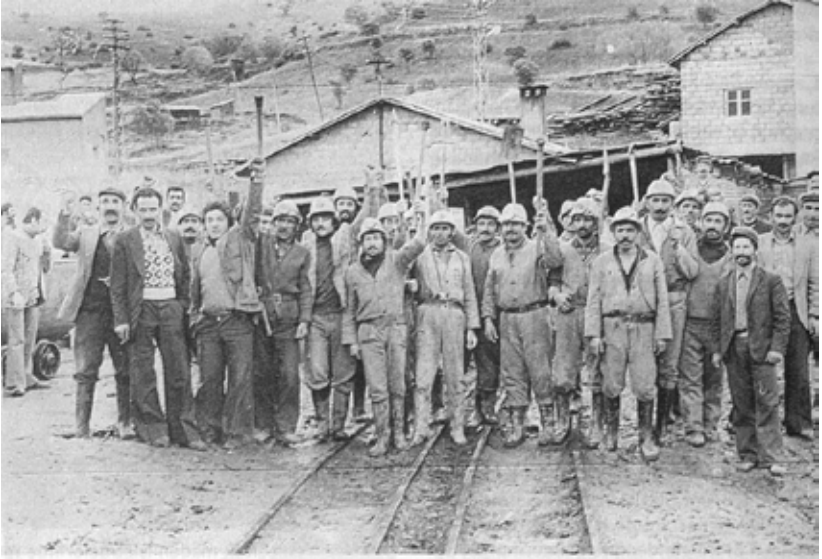

- 7 TÖB-DER üyesi daha katledildi..
- FAŞİZM DÖKTÜĞÜ KANDA BOĞULACAKTIR!
- 35 eğitim enstitüsü enstitüsünün yönetici öğretmen ve öğrenci temsilcileri TÖB-DER ile bir toplantı düzenledi
- EĞİTİM ENSTİTÜLERİNDE ÇANGÜVEN LİĞİ SAĞLANMALI TÖB-DER'LI ÖĞRETMEN KIYIMINA SON VERİLMELİDİR
- TÖB-DER'İN SORUNLARINI «MAHKEMELER» «KAYUMLAR» DEĞİL TÖB-DER'LİLER ÇÖZECEKTİR

■ 4. SAYI 1967■ 5. SAYI 1967■ 6. SAYI 1967■ 7. SAYI 1967■ 8. SAYI 1967■ 9. SAYI 1967■ 10. SAYI 1967■ 11. SAYI 1967■ 12. SAYI 1967■ 13. SAYI 1967■ 14. SAYI 1967■ 15. SAYI 1967■ 16. SAYI 1967■ 17. SAYI 1967■ 18. SAYI 1967■ 19. SAYI 1967■ 20. SAYI 1967■ 21. SAYI 1967■ 22. SAYI 1967■ 23. SAYI 1967■ 24. SAYI 1967■ 25. SAYI 1967■ 26. SAYI 1967■ 27. SAYI 1967■ 28. SAYI 1967■ 29. SAYI 1967■ 30. SAYI 1967■ 31. SAYI 1967■ 32. SAYI 1967■ 33. SAYI 1967■ 34. SAYI 1967■ 35. SAYI 1967■ 36. SAYI 1967■ 37. SAYI 1967■ 38. SAYI 1967■ 39. SAYI 1967■ 40. SAYI 1967■ 41. SAYI 1967■ 42. SAYI 1967■ 43. SAYI 1967■ 44. SAYI 1967■ 45. SAYI 1967■ 46. SAYI 1967■ 47. SAYI 1967■ 48. SAYI 1967■ 49. SAYI 1967■ 50. SAYI 1967■ 51. SAYI 1967■ 52. SAYI 1967■ 53. SAYI 1967■ 54. SAYI 1967■ 55. SAYI 1967■ 56. SAYI 1967■ 57. SAYI 1967■ 58. SAYI 1967■ 59. SAYI 1967■ 60. SAYI 1967■ 61. SAYI 1967■ 62. SAYI 1967■ 63. SAYI 1967■ 64. SAYI 1967■ 65. SAYI 1967■ 66. SAYI 1967■ 67. SAYI 1967■ 68. SAYI 1967■ 69. SAYI 1967■ 70. SAYI 1967■ 71. SAYI 1967■ 72. SAYI 1967■ 73. SAYI 1967■ 74. SAYI 1967■ 75. SAYI 1967■ 76. SAYI 1967■ 77. SAYI 1967■ 78. SAYI 1967■ 79. SAYI 1967■ 80. SAYI 1967■ 81. SAYI 1967■ 82. SAYI 1967■ 83. SAYI 1967■ 84. SAYI 1967■ 85. SAYI 1967■ 86. SAYI 1967■ 87. SAYI 1967■ 88. SAYI 1967■ 89. SAYI 1967■ 90. SAYI 1967■ 91. SAYI 1967■ 92. SAYI 1967■ 93. SAYI 1967■ 94. SAYI 1967■ 95. SAYI 1967■ 96. SAYI 1967■ 97. SAYI 1967■ 98. SAYI 1967■ 99. SAYI 1967■ 100. SAYI 1967

1977'de Aşkale maden ocaklarında greve çıkan Yeraltı Maden-İş üyesi işçiler.
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Sungurlar Kazan Fabrikası Grevi (1979)

1980 Sonrası Dönem

- ❖ 1980 ...
- ❖ 1989 Bahar Eylemleri ...
- ❖ Fiili ve Meşru Mücadele ...
- ❖ 1990'lar ve KESK Süreci ...

Hürriyet 17 Eylül 1980 Cuma
YILDIRIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamento ve Meclis Güvenlik Konseyi'nde görev alan DİSK ve MİSK'ın başlı başına sendikalar faaliyetten men edildi. Bütün denemekler kapatıldı. Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak. Bankalar ilâhi bir emre kadar çalışmayacaklar. Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler.

İlk tatile girenler:
1 ramazan bittisi

Genelkurmay Başkanı Evran'ın başkandığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutan MİB Güvenlik Konseyi'nde görev aldı.

Yapılanlar: Evran, Evran, Evran, Evran

Karabük Demir-Çelik işçilerinin 1 Nisan 1989'daki yürüyüşü.
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Cevizli Tekel'de çalışan işçiler, 14 Nisan 1989'da fabrikadan Kartal SSK Hastanesi'ne kadar 4 km yürüyerek viziteye çıktılar.

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Reforma EVET, Tuzağa Hayır Mitingi (2004)

TEKEL Mitingi (17 Ocak 2010)

SONUÇLAR

- ❖ **Sendikalar ilk ortaya çıktığından bu yana her zaman siyasetin içinde olmuştur.**
- ❖ **Sendika-Siyaset ilişkisi her ülkenin kendi tarihsel toplumsal koşullarına özgü şartlarda oluşur.**
- ❖ **Sendika ile Siyaset arasındaki ilişki doğrusal değil diyalektiktir.**
- ❖ **Sendikalar siyasetten asla soyutlanamaz.**

- ❖ **Sendikal hak ve özgürlükleri elde etme yolunda atılan her adım siyasal bir nitelik taşır.**
- ❖ **Sendikalar, ekonomik mücadele kadar demokratikleşme mücadelesi de yürütmek zorundadır.**
- ❖ **Gerçek demokrasi, ancak emekçiler ve onların yürüteceği kararlı mücadele ile kurulacaktır.**

**Sabrın çiçeklerini açtığı yerde
Asla kapanmaz yaşanan defter
Çünkü tarihin en güzel yerinde
Son sözü hep direnenler söyler...**

Adnan YÜCEL

EK-2: EMEK TARİHİ (KRONOLOJİ)

1785 Buhar makinesinin sanayide kullanılmaya başlanması ve sanayi devrimi...

1789 Fransız Devrimi; “Eşitlik-Özgürlük-Kardeşlik”...

1791 Fransa’da *Le Chapelier Yasası* ile grev yapmak ve sendika kurmak yasaklandı.

1792 Baldırıçıplaklar (*Sans-Culottes*) Hareketi: Burjuva düzene karşı ilk ciddi kitlesel tepki.

1792 Londra Yazışma Derneği ilk siyasal işçi örgütü olarak İngiltere’de kuruldu.

1793-1794 Fransa’da Terör Dönemi: 18.000 ile 40.000 arası isyancı giyotinle idam edildi.

1796 Gracchus Babeuf, *Eşitler Komplosu* adında bir örgüt kurdu ve bir siyasal devrim yoluyla (komplo ile) komünizme geçilmesini savundu.

1799 İngiltere’de *Birleşme Yasaları* (Combination Acts) ile sendikalar yasaklandı.

1811 Makine kırıncılığı hareketi (1811-1812)...

1819 *Peterloo Ayaklanması*; işçi sınıfının ilk bağımsız sınıf eylemlerinden birisi.

1824 İngiltere’de işçi örgütlenmelerine izin veren kanun yayınlandı.

1830 İngiltere’de *Swig Ayaklanmaları*; küçük zanaatçılar ve işçilerin ayaklanması...

1830 Lyon dokuma işçilerinin ayaklanması: “Ya Çalışarak Yaşarız ya da Savaşarak Ölüyoruz!”

1831-1839 yılları arasında Fransa’da dört gizli dernek kuruldu: Burjuva cumhuriyetini hedefleyen dernekler, *Halkın Dostları* (Les Amis du Peuple) ve *İnsan Hakları Topluluğu* (Société des droits de l’homme); komünizmi hedefleyen dernekler; *Mevsimler Topluluğu*

(Société des Saisons) ile *Aileler Topluluğu* (Société des Familles).

1834 Robert Owen: *Ulusal Birleşik Meslekler Birliği* kuruldu (modern sendikaların öncülü)

1836-1848 *Çartist Hareket*: İngiltere’de ilk siyasal işçi hareketleri dönemi

1836 *Londra Emekçi Derneği* (ilk Çartist örgüt) kuruldu.

1837 Çartistler tarafından haftalık *Kuzey Yıldızı* gazetesi çıkarılmaya başlandı ve 1852’ye kadar aralıksız yayımlandı.

1839-1843 *Rebecca Ayaklanmaları* (Galler): Tarım işçileri ve küçük çiftçilerin ayaklanması.

1844 Silezya’lı dokuma işçilerinin ayaklanması; Alman işçi sınıfının ilk kitlesel siyasal eylemi.

1847 Proletaryanın ilk uluslararası komünist örgütü olan “Komünistler Birliği” Almanya’da kuruldu (1847-1852).

1848 Marx ve Engels tarafından *Komünist Parti Manifestosu* yayımlandı.

1848 Paris işçi ayaklanması ve 1848 devrimleri (Fransa, Alman Konfederasyonu, Prusya, Avusturya, Macaristan, İtalya vd).

1848 Haziran devrimi sonrasında Fransa’da genel oy hakkı kazanıldı (Genel oy hakkı 1848-1851 arası geçerli oldu).

1851 İngiltere’de makinistler sendikası kuruldu: Sendikacılık (Trade Union) hareketinin doğuşu.

1857 8 Mart New York dokuma işçisi kadınların mücadelesi ve “Dünya Emekçi Kadınlar Günü”...

1863 Ferdinand Lasalle önderliğinde *Alman İşçileri Genel Birliği* kuruldu.

1863 Amerikan sendikal hareketinde ilk önemli işçi örgütü olan *Makinist ve Demirciler Sendikası* kuruldu.

1864 Londra’da *Uluslararası İşçi Birliği* (I. Enternasyonal) kuruldu.

1864 Fransa’da sendikaların kurulması yasakken grev hakkı kabul edildi.

1866 I. Enternasyonal Cenevre Kongresi kararları: 8 saat işgünü mücadelesi, sendikaların her işkolunda örgütlenmesi, sendikalar ile işçi sınıfı siyaseti arasında bağ kurulmasının önemi.

1868 İngiltere’de yerel sendikaların birleşmesiyle *Sendikalar Kongresi* (TUC) kuruldu.

1868 Almanya’da ilk sendika merkezlerinin kurulmaya başlanması.

1868 ABD’de ilk ulusal işçi örgütü olan Ulusal Emek Birliği (NLU) kuruldu.

1869 I. Enternasyonal çizgisinde Wilhelm Liebknecht ve Auguste Bebel tarafından *Sosyal Demokrat İşçi Partisi* (Eisenach’lılar Partisi) işçi sınıfının ilk bağımsız işçi partisi olarak kuruldu.

1869 Amerika’da *Emek Şövalyeleri* gizli olarak kuruldu ve 1886 yılına kadar gizli örgütlendi.

1871 Paris Komünü: 72 gün süren işçi sınıfının ilk yönetim deneyimi.

1875 Lasalle taraftarları ve Eisenach’lılar birleşti ve *Alman Sosyal Demokrat Partisi* (SPD) kuruldu.

1878-1890 Almanya’da Bismark dönemi: İlk sosyal politika uygulamalarının uygulanması

1878 Sosyalistlere Karşı Yasa ile Almanya’da sendikal-siyasal örgütlenme yasaklandı.

1879 *İspanyol Sosyalist Partisi* kuruldu.

1880 Jules Guesde ve Paul Lafarge öncülüğünde Fransız İşçi Partisi (Marksist) kuruldu.

1880 İngiltere’de *Yeni Sendikacılık Hareketi* ile vasıfsız işçiler örgütlenmeye başladı (1880-1900).

1881 Auguste Blanqui öncülüğünde *Merkezi Devrimci Komite* (Comité Central Révolutionnaire) kuruldu.

1881 İspanya’da Bölgesel Emekçiler Federasyonu kuruldu (Anarko-sendikalist)

1882 *İtalya İşçi Partisi* kuruldu.

1883 Rusya’da Plehanov öncülüğünde ilk Marksist grup olan *Emeğin Kurtuluşu* örgütü kuruldu.

1884 Fransa’da *Waldeck-Rousseau Kanunu* ile işçilere sendika kurma hakkı yasal olarak tanındı.

1884 İngiltere’de Sidney Webb, Beatrice Webb ve Bernard Shaw önderliğinde *Fabian Topluluğu* kuruldu.

1886 Haymarket Ayaklanması ve 1 Mayıs...

1888 İspanya’da *Genel İşçi Sendikaları* (UGT) kuruldu.

1889 Paris’te II. Enternasyonal kuruldu.

1890 1 Mayıs’ın İşçi Sınıfının Birlik, Dayanışma ve Mücadele Günü olarak ilk kez kutlanmaya başlandı. (İlk kez Arjantin, Küba ve Meksika’da kutlandı).

1892 *İtalyan Sosyalist Partisi* (PSI) kuruldu.

1894 Osmanlı topraklarında ilk sınıfsal örgüt olan *Osmanlı Amele Cemiyeti* kuruldu.

1895 Fransa’da *Genel Emek Konfederasyonu* (CGT) kuruldu. (1914’e kadar Anarşistler egemendi).

1896 İngiltere’de işyeri temsilcilikleri (shop stewards) ile militan bir örgütlenme geleneği yaratıldı.

1900 Sendikalar Kongresi (TUC) tarafından *İngiliz İşçi Partisi* kuruldu.

1903 Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP); Bolşevik (çoğunluk) ve Menşevik (azınlık) olmak üzere ikiye bölündü.

1905 Fransa’da *Sosyalist Parti* (SFIO) kuruldu. Tüm sosyalist partiler bu parti çatısı altında birleşti.

1905 Uluslararası Sendikal Konferans: “Sendikalar kendilerini ekonomik taleplerle sınırlamalı, siyaseti partilere bırakmalıdır” kararı alındı.

1905 ABD’de *Dünya Sanayi İşçileri* Sendikası (IWW) kuruldu (Anarşist).

1906 Fransa’da CGT’nin Amien Kongresinde sendikalizmin siyasal anlamda sosyalizmden bağımsız olduğu ilan edildi (Amiens Şartı).

1908 Osmanlı İmparatorluğunda II. Meşrutiyet’in ilanı ve sendikaların kurulması.

1910 Hüseyin Hilmi Bey (İştiralçi Hilmi) tarafından *Osmanlı Sosyalist Fırkası* (OSF) kuruldu.

1911 İspanya’da *Ulusal İşçi Konfederasyonu* CNT kuruldu (Anarko-sendikalist)

1913 Uluslararası Özgür Sendikalar Federasyonu (IFTU) kuruldu (1917’den sonra faaliyete geçti).

1914–1918 I. Emperyalist Paylaşım Savaşı ve II. Enternasyonal partilerinin savaş yanlısı tutumu

1917 Sosyalist Ekim Devrimi...

1917 İtalya’da işçi ve fabrika konseyleri kurulmaya başlandı.

1919 III. *Komünist Enternasyonal* (Komintern) kuruluşunu ilan etti.

1919 *Uluslararası Çalışma Örgütü* (ILO) kuruldu. 8 saat işgünü uygulaması ilk kez yasal olarak kabul edildi.

1919 Hüseyin Hilmi Bey tarafından *Türkiye Sosyalist Fırkası* (TSF) kuruldu.

1919 Şefik Hüsnü önderliğinde *Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası* (TİÇSF) kuruldu. Türkiye’nin ilk Marksist-Leninist partisi olan TİÇSF aynı zamanda Komintern üyesiydi.

1918 Almanya’da Spartakist Hareket ve *Almanya Komünist Partisi*’nin (KPD) kuruluşu.

1920 *Uluslararası Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (IFCTU) kuruldu.

1920 Gramsci önderliğinde Livorno’da *İtalyan Komünist Partisi* kuruldu.

1921 *Kızıl Sendikalar Enternasyonalı* (Profintern) kuruldu.

1922 İtalya’da Nasyonal Faşist Parti önderliğinde Mussolini iktidara geldi. Sendikalar ve partiler kapatıldı. Devrimciler ve sendikacılar tutuklandı, işkence gördü, idam edildi.

1922 TSF ve TİÇSF kapatıldı.

1929 Büyük Buhran ve kapitalizmin tarihinde yaşadığı en büyük kriz.

1933 Almanya’da Faşizm Adolph Hitler önderliğinde iktidara geldi. Sendikalar ve partiler kapatıldı. Sendikacılar ve devrimciler tutuklandı, işkence gördü, öldürüldü.

1935 Türkiye’de 1 Mayıs, “Bahar ve Çiçek Bayramı” olarak resmi tatil ilan edildi.

1936 Türkiye’de 3008 Sayılı ilk İş Yasası çıkarıldı.

1938 Türkiye’de Cemiyetler Kanunu ile “Sınıf esasına dayalı cemiyet kurmak” yasaklandı.

1939–1944 II. Emperyalist Paylaşım Savaşı.

1943 İngiliz-Sovyet Sendikal Komitesi kuruldu.

1944 Bretton Woods Konferansı (sonrasında IMF ve Dünya Bankası kuruldu.)**1945** *Dünya Sendikalar Federasyonu* (WFTU) kuruldu. Bütün ülkelerin sendikalarını ayırım yapmadan bir araya getirmeye çalıştı.

1946 *Türkiye Sosyalist Partisi* (TSP) ve *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi* (TSEKP) kuruldu ve 7 ay sonra kapatıldılar.

1947 5018 Sayılı İş Yasası çıkarıldı. Sendikalara siyaset yasağı getirildi. Çok sayıda sendika “siyaset yapmak” suçundan kapatıldı.

1949 ABD ve İngiliz sendikaları öncülüğünde *Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (ICFTU) kuruldu.

1949 ABD ve ICFTU’nun desteğiyle *Alman İşçi Sendikaları Birliği* (DGB) kuruldu. DGB öncülüğünde Alman sendikaları “bağımsız” sendikacılığı benimsedi.

1952 Türk-İş kuruldu: Milli sendikacılık geleneği Türk-İş ile başladı.

1961 Türk-İş’li 12 sendikacı tarafından *Türkiye İşçi Partisi* (TİP) kuruldu.

1962 *Amerikan Özgür Emeği Geliştirme Enstitüsü* (AIFLD) kuruldu. Dünya sendikalarını Amerikan ideolojisi doğrultusunda biçimlendirme faaliyetleri yürüttü.

1967 13 Şubat’ta *Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (DİSK) kuruldu.

1970 15–16 Haziran Direnişi. İşçi sınıfının DİSK’in kapatılmak istenmesine karşı gösterdiği tepki eylemleri.

1972 Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ETUC) kuruldu. Soğuk savaş döneminde Avrupa sendikalarını denetim altına almak için kuruldu.

1979 İngiltere’de M. Theacher, ABD’de R. Reagan iktidarı ile yeni liberalizm uygulamaları başladı.

1980 Türkiye’de 12 Eylül darbesi ile karanlık bir döneme girildi. Türk İş dışındaki tüm sendikalar kapatıldı.

1989 Türkiye’de bahar eylemleri ile sınıf hareketi yeniden yükselişe geçti.

1991 Büyük Madenci Yürüyüşü ile 100 binin üzerinde Zonguldak maden işçisi aileleriyle birlikte Ankara’ya yürüdü.

1995 16–17 Haziran’da 100 binin üzerindeki kamu emekçisi geceyi Kızılay’da geçirdi.

1995 8 Aralık’ta Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) kuruldu.

1998 Sahte sendika yasasına karşı 4–5 Mart tarihlerinde Kızılay işgal edildi. Kamu emekçilerine karşı ilk kez gaz bombası kullanıldı. Yaşanan direniş sonrasında hükümet yasa tasarısını geri çekmek zorunda kaldı.

1999 Hükümetin emeklilik yaşını yükselten sosyal güvenlik yasasına karşı tüm sendika ve konfederasyonların katılımıyla Ankara Kızılay’da 500 bin kişilik büyük bir protesto mitingi gerçekleştirildi.

2000 1 Aralık’ta Emek Platformu’nun çağrısıyla 1 milyondan fazla işçi ve emekçi iş bırakarak alanlara çıktı.

2004 6 Mart’ta Ankara’da yüz bin işçi ve emekçinin katılımıyla “Reforma EVET, Tuzağa HAYIR!” mitingi yapıldı.

2007 TELEKOM işçileri sendikaları Türkiye Haber İş Sendikası’nın almış olduğu grev kararına uyarak ülke çapında 44 gün grev yaptı.

2009 TEKEL işçileri, 78 gün Ankara’da yapmış oldukları kararlı direniş ile Türkiye ve dünya işçi sınıfı tarihine adlarını altın harflerle yazdırdılar.

